

VIGILIA

Rózsa Huba: A szenvedéstörténet

Török József: VI. Pál pápa és a kollegialitás

Tóth Veremund: A brazil katolikus egyház

Santo Domingo — a latin-amerikai egyház számvetése

Határ Győző és Ágh István verse, Erdei János elbeszélése

Beszélgetés Szabó Ferencsel

1993/3

LUKÁCS LÁSZLÓ: Egy kontinens lelkiismerete	161
RÓZSA HUBA: Az Emberfiát halálra adják	161
TÓTH VEREMUND: A brazil katolikus egyház küzdelmei és viszontagságai	169
II. JÁNOS PÁL PÁPA: Az isteni kegyelem és felelősség pillanata (<i>Pintér Rózsa fordítása</i>)	179
SANTO DOMINGO — Kiengesztelődés, szolidaritás, integráció és közösség (<i>Pintér Rózsa fordítása</i>)	185
TÖRÖK JÓZSEF: VI. Pál pápa és a kollegialitás	190
HAAS GYÖRGY: A menekültek patrónusa, Varga Béla	195
HATÁR GYÓZÓ: Egyházi (<i>vers</i>)	199
ERDEI JÁNOS: A legédesebb Jonatán (<i>elbeszélés</i>)	200
KERÉK IMRE: Lázár föltámasztása; Niklai ősz (<i>versek</i>)	203, 204

KORTÁRSUNK

ÁGH ISTVÁN: Szent Jobb legenda-apokrif (<i>vers</i>)	205
POMOGÁTS BÉLA: Emlék és történelem (Ágh István verseiről)	207

ERKÖLCS ÉS IRODALOM

RÓNAY LÁSZLÓ: A második nemzedék	210
--	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

SZABÓ FERENCCEL (<i>Kabdebó Lóránt</i>)	223
---	-----

MAI MEDITÁCIÓK

ROCHLITZ KYRA: Gyümölcseiről a fát	230
--	-----

PERSPEKTÍVÁK

Egyház és pluralizmus (<i>Varga Pál</i>)	232
SZEMLE (a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	233
Címlapunkon: Veronika kendője (fametszet, 1500 körül)	

Egy kontinens lelkiismerete

Az elmúlt esztendőnek bizonyára egyik legfontosabb eseménye volt a világegyházban a Santo Domingó-i konferencia, a latin-amerikai püspöki karok (CELAM) immár negyedik általános konferenciája. Medellin (1968) és Puebla (1979) neve, az előző találkozó helyszíne fogalommal lett. Latin-Amerika ötszáz éves egyháza a II. Vatikáni zsinat után kezd önmagára találni. Az Evangéliumot azelőtt javarészt európai misszionáriusok hirdették a bennszülötteknek és a bevándorlóknak. Idegen, importcikk maradt az ittlakó népeknek, még akkor is, ha megkeresztelkedtek. Ahogy José Manuel Cachimuel, ecuadori indián püspök a mostani konferencián megfogalmazta: „Ötszáz éven át az európai, spanyol egyházat ültették át hozzánk. Most mi magunk szeretnénk egyházzá lenni. Megfosztottak kultúránktól, életformánktól, jogainktól. Ma azt reméljük, hogy az egyház segít bennünket abban, hogy újra önmagunkká legyünk.”

Az Evangéliumot minden népnek kell hirdetniük, de minden népnek a saját nyelvén, a saját kultúrájába belegyökereztetve. Az igazi evangelizáció feltételezi az inkulturációt. Krisztus az egész sokarcú, soknyelvű, sok kultúrájú emberiség megváltására jött, az üdvösség üzenete egyetemes: minden embernek és minden népnek szól. Talán nem az európai vagy a magyar büszkeség mondatja velünk, hogy a középkori Európában, így hazánkban is, természetesen vált egy-egy nemzeti kultúra alkotó elemévé a kereszténység. Magyar földön magyarrá, Franciaországban franciává, a németek közt németté.

Más kontinenseken — bár oda később jutott el az Evangélium — ez nem így történt. Az inkulturáció feladatával ma kell szembenézniük a többi kontinensek egyházainak, egységben és egyetértésben Rómával és az európai kereszténységgel. Hogyan lehet egészséges, teremtő szintézist találni a kereszténység és az egyes kultúrák között? Mi az, ami örök és változhatatlan a keresztény hitben, kultuszban és erkölcsben, miben alkalmazkodhat a helyi szokásokhoz, életvitelhez, gondolkodásmódhoz, a beleolvadás, a szinkretizmus, önmaga lényegének feladása nélkül? Hogyan termékenyítheti meg egymást kultúra és kereszténység?

A latin-amerikai egyház tapasztalataiból tanulhat a mi földrészünk egyháza is, Santo Domingo üzenete nekünk is szól. Hiszen új Európa van kialakulóban a szemünk láttára. Ennek a kontinensnek, akár az egész világnak, új s folytonos evangelizációra van szüksége. Ez új inkulturáció lehetőségét kínálja fel a formálódó új Európában. A feladat hazánkban is jelentkezik. Ezer éve magyarság és kereszténység — válságok és küzdelmek után — harmónikusán olvadt egybe. Hogyan találjuk ma meg a kettő megtermékenyítő összhangját? Hogyan ölthet testet az Evangélium a mai Magyarországon, a mai Európában?

Van Santo Domingónak másik tanulsága is számunkra. Latin-Amerika egyháza elsősorban a szegények melletti kiállásával vált ismertté szerte a világon. Úgy hirdette az üdvösséget, hogy eközben és ezáltal harcolt az „emberi fejlődésért”, a társadalmi igazságosságért, a mindenki számára biztosított emberibb és boldogabb életért. „Az egyház útja az ember” — hangoztatja ismételtlen II. János Pál pápa. A haladás, a szebb jövő ígéretése gyakran a pártok kortesszólamává silányul. Az egyház krisztusi küldetését teljesíti, amikor az istenszeretet mellett hirdeti és gyakorolja az emberszeretetet is, annak legpraktikusabb formáiban, egyéni és társadalmi szinten egyaránt. Az egyház egyetemes küldetése az, hogy különös szeretettel forduljon a szegények legszegényebjeihez, s vállaljon velük sorsközösséget. Legyen a nemzetek, a kontinensek lelkiismeretévé.

Lukács László

RÓZSA HUBA

Az Emberfiát halálra adják

Jézus földi életének legdöntőbb eseményei azok voltak, amelyekről tanítványai előtt így beszélt: „Most fölmegyünk Jeruzsálembe. Ott az Emberfiát kiszolgáltatják a pogányoknak, akik kigúnyolják, leköpdösik, megostorozzák, és megölik. De harmadnapra feltámad” (Mk 10,34). Szenvedésének történetéből mind a mai napig különösen elítélésének oka és háttere foglalkoztatja a teológusokat és a szélesebb keresztény közvéleményt. Ezt a figyelmet nemcsak a történelmi érdeklődés magyarázza, hanem mélyebb emberi szempontok is. Az egykori eseményekben ugyanis láthatóvá válnak azok az indítékok és magatartásformák, amelyek a mindenkori ember állásfoglalására is jellemzők, amikor Jézus személyével és evangéliumával találkozik. Ezért a szenvedéstörténet a múlt megörökítésén túl, útmutatás és tanulság az evangéliumot hittel olvasó ember számára.

Amikor Jézus elítélésének indokait keressük, az evangéliumok elbeszéléseire vagyunk utalva, főként annak két részletére, Jézus a főpap (Mk 14,53–65 és párh.) és Pilátus előtt (Mk 15,1–20a és párh.) történt kihallgatásra. Feltétlenül számításba kell venni az evangéliumok irodalmi és teológiai sajátosságait, szaknyelven irodalmi műfaját, ami azt jelenti, hogy Jézus szenvedéséről és haláláról szóló leírás nem az események jegyzőkönyve. Az evangéliumok csak a leglényegesebbet beszélik el, és nem csupán a tényyszerűsége szorítkoznak, hanem azzal a teljesebb megértéssel közlik a megtörténeteket, amelyet az egyház Jézus feltámadásából tanult. A szerzők úgy írták meg a négy evangéliumot, hogy a nagy szóbeli és írásos hagyományból egyes részleteket kiválogattak, másokat összevontak, vagy az egyházak állapotára való tekintettel fejtették ki. Ugyanakkor mindig arra törekedtek, hogy Jézusról csak az igazat mondják el. Egy jegyzőkönyv és az evangélium közötti különbséget példával is érzékeltethetjük. Ha egymás mellé teszünk egy személyről készült fényképet és portrét, mindkettő ugyanazt a személyt ábrázolja, de mégis mások. A fénykép az illető élethű vonásait minden részletében visszaadja, de a festmény sokkal többet mond el, mint amit egy fényképről megismerhetünk. Ugyanez érvényes az evangéliumokra is.

Ha az elmondottakat Jézus szenvedéstörténetére alkalmazzuk, akkor jobban megértjük az evangéliumi elbeszélés adottságait, amelyek a historikus számára nemegyszer problémát jelentenek. Ilyen például az események időrendjének pontatlansága és hiányossága. Jézus egy pénteki napon halt meg, s ez a pénteki nap a szinoptikus evangéliumok szerint niszán 15. (húsvét), János evangéliuma szerint viszont niszán 14. (a húsvéti előkészület napja). Ebből a különbségből adódóan nagyon nehéz meghatározni Jézus szenvedéstörténetének kronológiáját és a részleteket sorrendbe állítani. Mindez azonban nem rontja le az evangéliumi hagyomány történeti értékét. Az evangélisták a kronológiai és ténybeli részletesség helyett láthatóan a lényeg megragadására és az összefüggések bemutatására helyezik a hangsúlyt. Megfigyelhetjük, hogy az ábrázolásban az egyház hitbeli élménye is tükröződik.

Jézus halálos ítélete és keresztre feszítése adott helyzetben és időpontban történt, de az ebben megnyilvánult elutasításnak már történeti távlata van. A kereszténység az írott evangéliumok keletkezéséig több évtizedes tapasztalatot szerzett saját életében arról, hogy mit jelent Jézus elutasítása, és ezt láthatóvá tette a szenvedéstörténet leírásában.

Jézus kihallgatását a főpap előtt Márk evangéliuma alapján elemezzük, mert Márk elbeszélése a legősibb és erre megy vissza Máté és Lukács evangéliuma is: „Jézust a főpaphoz kísérték. Ott gyülekeztek a főpapok, a vének és írástudók... a főpapok az egész főtanáccsal együtt bizonyítékot kerestek Jézus ellen, hogy halálra ítélhessék, de nem találtak. Jóllehet többen hamisan tanúskodtak ellene, tanúságuk azonban, nem egyezett meg. Aztán felálltak még néhányan, és ezt a hamis tanúságot tették ellene: Mi hallottuk, hogy azt mondta: lerontom ezt a kézzel épített templomot, három nap és három nap alatt másikat építek, amely nem emberi kéz műve. De ebben sem egyezett meg tanúságuk. Akkor a főpap a középre lépett és megkérdezte Jézust: Semmit sem felelsz arra, amivel ezek vádolnak? Ő hallgatott és nem felelt semmit. A főpap újra megkérdezte: Te vagy a Messiás az Áldott (Isten) Fia? Én vagyok — felelte Jézus. Látni fogjátok, hogy az Emberfia ott ül a Mindenható jobbán és eljön az ég felhőin. A főpap erre megszagatta ruháját: Mi szükségünk van még tanúkra? — kérdezte. Halljátok a káromkodást. Mi a véleményetek? Azok egyhangúlag méltónak ítélték a halálra...” (Mk 14,43—65).

A történeti kiértékeléshez figyelembe kell venni azt a tényt, hogy Jézus kihallgatásánál a tanítványok közül senki sem volt jelen, Péter és János csak a főpap házában udvarában tartózkodtak. Nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy az evangéliumi hagyomány honnan vette ismereteit a főpap előtt lezajlott eseményekről, de az elbeszélést semmi esetre sem tekinthetjük kitálat epizódnak. Ahogyan Jézust a főpap kérdezi, az elhangzott vád és Jézus felelete összhangban van a Pilátus előtt emelt váddal, halálos ítéletével és az evangélium többi részével. A Jézus egész nyilvános tevékenységét kísérő konfliktusok és jeruzsálemi bevonulásával összefüggő körülmények a jelenet meghatározó elemeihez tartoznak.

Miután Jézust elfogták az Olajfák hegyén, Kaifás, a főpap házába kísérték. Ebből is kitűnik, hogy elfogatásának és az ellene folytatott eljárásnak fő mozgatói a szadduceusok voltak. Ez a csoport a jeruzsálemi papság vezető tisztviselőiből és a vénekből állt. Az evangélium teológiailag beszél, úgy, mint ha az egész főtanács összegyűlt volna, de többi evangéliummal egybevetve kitűnik, hogy nem kell az egész főtanácsra gondolni, nem egy szabályos ülést tartottak. A főtanács tagjainak nyilván csak egy szűkebb köre, elsősorban a szadduceusok közül voltak jelen Kaifás vezetésével, akik főként politikai okokból tartottak Jézustól. Attól féltek, hogy az általa keltett tömegmozgalom felforgathatja a közrendet, s ez magával vonja a rómaiak közbeavatkozását. Törekvésük találkozott a főtanács farizeusokhoz tartozó tagjaiéval. Számukra Jézus törvénykritikája volt elfogadhatatlan. Ennek eredményeként Jézust elfogták, kikérdezték, majd döntöttek arról, hogy átadják a római hatóságoknak, és Pilátustól halálos ítéletét kérik. A vezetőknek ez a kis csoportja felelős azért, ami Jézussal történt.

A szadduceusoknak a döntő lökést a cselekvésre a húsvét ünnepe előtti napok eseményei adták. Jézus jeruzsálemi bevonulása, a templom megtisztítása súlyos politikai következményeket vonhatott volna maga után, ha ebből

népmozgalom támad, amelyből könnyen felkelés törhetett volna ki a római uralom ellen táplált gyűlölet miatt. Erre minden eshetőség megvolt az ünnepre Jeruzsálembé vonult zarándokok nagy tömege miatt. Ha bármi történt volna, a római hatóságok a szadduceusokat vonták volna felelősségre, elsősorban főpapot, aki egyúttal politikai tekintélynek is számított. Ehhez járult volna még a római katonaság fegyveres beavatkozása és a véres megtorlás. A szadduceusok meggondolásait és Jézus elfogatásának háttérében meghúzódó szándékukat jól érzékelteti János evangéliuma. Lázár feltámasztása után sokan mentek Máriához és Mártához: „Látták, amit Jézus tett és hittek benne. Némelyek azonban a farizeusokhoz mentek és hírül vitték nekik, amit Jézus cselekedett. A főpapok és a farizeusok összehívták a főtanácsot, és tanakodni kezdtek: Mit tegyünk? Ez az ember nagyon sok csodát művel. Ha tovább tűrjük mindannyian hinni fognak benne, aztán jönnek a rómaiak és elpusztítják szentélyünket és népünket. Egyikük, Kaifás, aki abban az évben főpap volt, így szólt: Ti nem értetek semmit. Nem látjátok át, jobb, hogy egy ember haljon meg a népért, mintsem az egész nép pusztuljon el” (Jn 11,45–50). A szadduceusok tehát egy kibontakozó népmozgalomtól féltek. Nem érdekelte őket túlságosan Jézus vallásos tanítása. Minden valószínűség szerint rajongónak tartották — abban a korban ez nem volt ritkaság —, olyan valakinek, aki felfokozott vallásosságában jogosultnak érezte magát, hogy Isten országáról prédikáljon. Jézus beszédeinek és tetteinek teológiai tartalmára a farizeusok figyeltek fel. A szadduceusok elsősorban azt látták, hogy körülötte tömegmozgalom kezd kibontakozni, és az nem marad tisztán vallási jellegű. Mint Kaifás szavaiból is kiténik, ez utóbbi lehetőség aggasztotta őket.

Amikor Jézus bevonult Jeruzsálembé, tömeg fogadta, ráadásul — főleg a galileaiak — Messiásként ünnepelték. A bevonulást követő napokban Jézus többször fölment a templomba, és ott tanított. A zarándokok látták őt és ő beszédbe elegyedett velük. Különös feltűnést keltett, amikor kiűzte a templomból az árusokat és a pénzváltókat (Mk 11,15–18). Utóbbi tette önmagában vallásos indítékú volt, de éppen látványos körülményei miatt alkalmas volt, hogy a tömegben felfordulást keltsen.

Mindezek mellett Jézusnak voltak olyan — templommal kapcsolatos — megnyilatkozásai, amelyek miatt a szadduceusok vallási felfogásával is elmentébe került. Már a templom megtisztítása is ilyen cselekedet volt, hiszen a templom és a kultusz ügyeiben egyedül a papságnak volt isteni rendelkezésen alapuló joga. Milyen jogon avatkozott be a templom ügyeibe, kérdezték tőle az eset után (Mk 11,27–33). Ugyancsak a templommal függ össze a bevonulás utáni napokban, „mikor kilépett a templomból, egyik tanítványa megjegyezte: mester, nézd csak, mekkora kövek és micsoda épület! Jézus így válaszolt: Látod ezeket a hatalmas épületeket? Nem marad itt kő kövön, amit le ne rombolnának” (Mk 13–13). A templomról tett kijelentése kifejezetten teológiai természetű volt, és érte súlyos következményekkel kellett számolnia. A templom Isten jelenlétének jele Izrael népe körében. A kultusz Isten áldásának biztosítéka, és a papság egész léte és létének értelme kapcsolódott hozzá. Nebukadnezár újbabiloni uralkodó Kr.e. 587–586-ban lerombolta a Salamon által épített templomot, de a babiloni fogság után újra felépítették, 515-ben szentelték fel, és prófétai szó biztosította, hogy ez a templom megéri Isten végidőbeli uralmát és küldöttét, a Messiást (Agg 2,6–9. 20–23). Milyen alapon meri tehát Jézus azt állítani, hogy ezt a templomot lerombolják? Úgy

tűnik, kétségbe vonja Isten népe körében való jelenlétét, mert ha jelen van, akkor nem hagyja, hogy templomát elpusztítsák. Jézus kijelentése a vallási meggyőződés egyik legérzékenyebb pontját érintette, és a káromkodás motívumát rejtette magában. Évszázadokkal azelőtt a templom ellen mondott beszéd miatt akarták Jeremiás prófétát halállal büntetni (Jer 26,8).

A főpap előtt a kihallgatás során egy másik templom elleni kijelentéssel vádolják: „Mi hallottuk, hogy azt mondta: Lerontom ezt a kézzel épített templomot és három nap alatt másikat építek, amely nem emberi kéz műve.” (Mk 14,58). Ez a vád az Újszövetség szentírási hagyományában ismételt előfordul, részben úgy, mint Jézus ellen hozott hamis tanúság (Mk 14,58; Mt 26,61; ApCsel 6,14), részben ezekkel a szavakkal gúnyolják Jézust a kereszttel (Mt 27,39 köv), viszont János evangéliuma szerint maga Jézus mondja a templom megtisztítása után (Jn 2,19). Összevetve a felsorolt szentírási helyeket, megállapítható, hogy a lényegben megegyeznek, kisebb értelmező részletekben pedig eltérnek egymástól. A templom lerombolása és csodálatos felépítése a Jézus elleni eljárás vádpontja volt, amelyet a bibliai hagyomány nem azonos módon értelmez. Arra következtethetünk, hogy a mondás lényegét tekintve Jézustól származik, és a „hamis tanúság” minősítés nem jézusi eredetűre vonatkozik. Bizonytalan, hogy milyen körülmények között hangzott el, a templom megtisztítása alkalmával, vagy máskor, s csak János evangélista kapcsolta össze Jézus jelképes cselekedetével. Mindenesetre a főpap előtt elhangzott vád súlyos, mert mélyen sérti Isten templomának méltóságát, amikor azt Jézus mint emberi művet, „kézzel építettet”, lerombolásra méltónak ítéli. Helyette megígéri, hogy három nap alatt egy új „nem emberi kézzel építettet”, azaz isteni erővel építettet emel, s ezzel a jelenlegi templom felett állónak vallja magát: hatalma van rajta, és eljövetele fontosabb, mint a templom. Képesnek tartja magát, hogy mint a végidő beteljesítője, három nap, vagyis nagyon rövid idő alatt csodálatos módon felépítse a messiási templomot.

Jézus kihallgatásakor egy kifejezetten vallási természetű vád is felmerül. Olyan konfliktusról van szó, amely Jézus egész nyilvános működését végigkísérte, de most végkifejletéhez érkezett. Erre elsősorban a farizeusok figyeltek fel és a kihallgatás következő rövid párbeszédéből ismerhetjük meg: „A főpap újra megkérdezte: Te vagy a Messiás, az Áldott (Isten) Fia? Jézus így válaszolt: Én vagyok.. Látni fogjátok, hogy az Emberfia ott ül a Mindenható hatalmának jobbján és eljön az ég felhőin” (Mk 14,62). Az evangélista a keresztény hitvallás szavaival fogalmazta meg a főpap kérdését és Jézus választát. Az utóbbi nem más, mint egyetlen kijelentés keretében összefogott két bibliai idézet: Uralkodó Isten jobbján (Zsolt 110,1), és mint bíró ítélni fog az emberiségen, amikor eljön az ég felhőin (Dán 7,13). Az egyik idézet messiaszi zsoltárból való, Isten szava a Messiás királyhoz, hogy foglaljon helyet jobbján. A másik Dániel könyvéből ered, a titokzatos Emberfiáról szól, aki az idők végén jelenik meg, és a végítéletnél minden hatalmat megkap Istentől. Jézus kijelentésében mindez azt jelenti, hogy ő az Emberfia Istentől kapott hatalmával rendelkezik, és hatalmát majd megtapasztalják azok is, akik most ítélnének felette. Isten majd így fogja őt igazolni előttük.

A rövid párbeszédben az egész evangéliumi hagyományból tanúsított tény jut kifejezésre: Jézus kezdettől fogva felsőbb, égi hatalom és tekintély birtokosának vallotta magát, mint aki Mózes törvénye felett áll. A törvényt Isten

adta Mózesnek. Ki rendelkezhet e törvény felett? Egyedül Isten. Ha ember ezt megteszi, Isten kizárólagos jogát vonja kétségbe, vagyis káromkodik. Jézus ismételt törvénykritikája és ennek megfelelő cselekvésmódja szembe állította őt a törvény elkötelezett követőivel, a farizeusokkal. A főpapnak adott válaszában hasonló jelentése van, mint amikor kijelenti, hogy az Emberfia ura az Istentől rendelt szombatnak (Mk 2,27), vagy amikor bűnt bocsát meg, amelyet egyedül Isten tehet meg (Mk 2,5 köv.), vagy pedig amikor teljes tekintéllyel az evangéliumi tanítást az ószövetségi törvény fölé állítja (Mt 5,17köv.). Jézus és a farizeusok ellentéte Galileában kezdődött és ott bonatkozott ki. A szenvedéstörténetben és az ellene folytatott eljárásban viszont a főpapok és a vének, tehát a szadduceusok állnak előtérben (Mk 14,1–43; 53; 15,1), s ez a helyzet tükröződik a Jézus szenvedését kinyilatkoztató kijelentésekben is (Mk 8,31; 10,33). Ők voltak azok, akik elfogatását — elsősorban politikai okokból — kezdeményezték. Tévedés lenne azonban azt gondolni, hogy a Galileában kialakult helyzet és az ellene folytatott eljárás között nincs összefüggés. Jézusra Galileában már a negyedes fejedelem, Heródes Antipász is fölfigyelt, sőt úgy tűnik, őrizetbe vételére is gondolt (Lk 13,31). Ezért amikor Jeruzsálembe érkezett, nem volt ismeretlen a vezető körök előtt, és az elfogatását követő vizsgálatban szerepet játszottak a galileai tevékenysége során felmerült vádak is. A főpap előtt tett kinyilatkoztató kijelentése az Emberfia hatalmáról és azt követően a döntés, hogy halálos ítéletet kérve átadják Pilátusnak, azt tanúsítja: Jézus és kora vallási-politikai tekintélyei között kialakult konfliktus végpontjához ért.

A római hatóságok Jézus ellen folytatott eljárását is az evangéliumokból ismerjük. A helyzet történeti kiértékeléséhez ismét Márk elbeszélését vesszük alapul, mert ez őrizte meg leginkább a szenvedéstörténet ősi, az írott evangéliumok előtti formáját. Ez esetben sem a peres eljárás jegyzőkönyvét tartjuk a kezünkben. Márk, akár a többi evangélista, az eseményekből csak a lényeges mozzanatokot választotta ki, és úgy beszéli el, ahogy azokat a hit látja. Elbeszélésének irodalmi megformálásában a teológiai szándék érvényesül, de a főtanács előtti kihallgatáshoz viszonyítva a római eljárás történeti körülményeit jobban tudjuk követni. A peres eljárást a rómaiak a nyilvánosság előtt folytatták, és Jézus Pilátus által történt elítéléséről Tacitus római történetíró is megemlékezik (*Annales* XV,44). Az evangéliumi elbeszélés tehát ellenőrizhető tényekből eredt, és a római per körvonalai is felismerhetők benne. Jézus pere lényegében vádemelésből, kihallgatásból és ítéletozatalból állt: a főpapok vádolják, Pilátus kérdezi őt, Jézus pedig válaszol vagy hallgat. Bár Márk kifejezetten nem említi, de a formális ítéletozatal is hozzátartozott az eljárás lezárásához. Ebben a tekintetben János evangéliuma tükrözi a történeti valóságot (Jn 19,13 köv.).

Az evangéliumi elbeszélésből csak a megértéshez szükséges mozzanatokot idézzük: „Kora reggel a főpapok a vénekkel és az írástudókkal együtt, vagyis az egész főtanács döntést hozott. Megkötözve elvezették Jézust és átadták Pilátusnak. Pilátus megkérdezte tőle: Te vagy a zsidók királya? Én vagyok, felelte. A főpapok ekkor mindenféle vádat hoztak föl ellene. Pilátus erre újra megkérdezte: Nem válaszolsz semmit? Hallod, mi mindennel vádolnak. De Jézus nem válaszolt többé... Szokásban volt, hogy az ünnep napján szabadon bocsássa azt a foglyot, akit kértek. Volt a börtönben más lázadókkal együtt egy Barabás nevű. A nép ekkor eléje vonult, és kérte a kegyet... Pilátus meg-

kérdezte tőlük: Akarjátok-e, hogy szabadon bocsássam a zsidók királyát? Észrevette ugyanis, hogy a főpapok irigységből szolgáltatták ki neki. A főpapok azonban felizgatták a népet, hogy inkább Barabás szabadonbocsátását kérje... Pilátus a nép kedvére akart tenni, ezért szabadon bocsátotta Barabást, Jézust pedig megostoroztatta és átadta nekik, hogy keresztre feszítsék” (Mk 15,1—15). Júdea Kr.u. 6-ban római provincia lett, így ott halálbüntetésre (*ius gladii*) csak a tartomány kormányzójának, a helytartónak volt joga. Ez a magyarázata annak, hogy az éjszakai kihallgatás és a kihallgatást követő döntéshozatal után a főtanács képviselői Jézust átadták a helytartónak. A döntés mibenléte a vádemelésből világos: Jézus halálos ítéletét akarták.

Júdea tartomány helytartója Kr.u. 26 és 36 között Pontius Pilátus volt, s így ő képviselte a római államhatalmat Jézus ügyében. A helytartók székhelye a tengerparti Cesarea volt, de nagyobb ünnepekre erős fegyveres kísérettel mindig felvonultak Jeruzsálembe, hogy ott a zarándokok tömegében minden esetleges forrongást elfojtsanak. Pilátus ez alkalommal is Jeruzsálemben tartózkodott, ezért közvetlenül eléje vezethették Jézust. A helytartó minden további nélkül elrendelhetette volna kivégzését, de Pilátus jogi eljárást indított ellene. Kiténik tehát, hogy nem volt hajlandó egyszerűen csak a zsidó vezetők véleményére hagyatkozni, hanem maga akart meggyőződni a Jézus ellen hozott vádak mibenlétéről. Elhatározásának indokaira csak következtethetünk. Mint római tisztviselő, jogérzéke követelhetette, hogy halálos ítéletet akkor hozzon, ha ennek megfelelő alapja van. A korabeli források szerint Pilátus gyűlölte a zsidókat, amelynek többszörösen is tanújelét adta. Most is nyilván bosszantani vagy megalázni akarta őket, főként amikor észrevette, hogy a zsidó hatóságok képviselői mennyire igyekeznek Jézus halálos ítéletét elérni. Mindenesetre annak a tényállásnak háttérében, hogy Pilátus a jogi utat választotta, az evangélisták ezt a helyzetet értelmezni igyekeznek: Pilátust menteni és a zsidó oldal felelősségét hangsúlyozni. Ezt a szándékot azonban nem szabad egyoldalúan kiélelni. Pilátust nem lehet a jog- és igazságérzék erkölcsi magasztalára állítani. A történeti források gátlástalan, erőszakos és kegyetlen embernek mutatják be, akinek sok ártatlan ember vére tapad a kezéhez. Egyetlen ember élete semmit sem jelentett számára, és Jézus kivégzése sem okozott volna neki problémát. Reálpolitikus is volt, s ha érdeke megkívánta, tudott engedni, megalkudva a helyzettel. A felelősség egyaránt terheli Pilátust és a szadduceusoknak azt a szűkebb csoportját, akik Jézust elfogták és halálos ítéletét elérték a római hatóságnál.

Marad végül az a kérdés, hogy mivel vádolták Jézust a római hatóság előtt, amelyre végül Pilátus a halálos ítéletet kimondta. Legbiztosabb kiindulásként szolgál az a tény, hogy Jézust keresztre feszítették. Ezt a büntetést Palesztinában mindig politikai okokból alkalmazták. További megbízható eligazítást nyújt a kereszt felirata. Római szokás szerint kivégzésre menet az elítélt előtt vittek vagy nyakába akasztottak egy táblát, amelyre felírták büntetésének okát, hogy arról a nyilvánosság is tudomást szerezzen. Az evangéliumok közül Márk hagyományozta ránk a felirat rövidebb és nyilvánvalóan a legősibb formáját: A zsidók királya (Mk 15,26). Szükszavúságában Jézus elítélésének okát hirdeti, a vád politikai jellegét, úgy, ahogyan a római hatóság értette. Jézus királyi hatalom igényese, lázadó a birodalom ellen. Még annyit hozzátehetünk, hogy a másik három evangélium jegyzi meg, hogy a táblát a keresztre erősítették, míg Márk leírásából ez nem derül ki.

Az elmondottakból világos, hogy Jézus keresztre feszítésének oka az államérdek szempontja volt. Pilátus azért ítélte el, mert benne a birodalom közrendjét látta veszélyeztetve. Kaifás és a Jézus elítélésében érdekelt szadduceusok csak olyan váddal állhattak a római hatóságok elé, amelyek igazolják, hogy Jézus az állam rendjét megzavarta, a birodalom biztonságának elcsúszása. A főpap házában a kihallgatás vallási természetű kérdések körül forgott, noha közvetlenül politikai indítékok vezették a szadduceusokat. A templommal kapcsolatos vádaknak volt politikai oldala, hiszen a templom megsértése azt a római hatalmat is sértette, amely a templomra felügyelt és érintetlenségét védte, amelyben naponta áldozatot mutattak be a császárrért (Josephus Flavius: *Contra Apionem* II,6), de nem volt elégséges, hogy Jézust királyi hatalom igényesként igazolják.

A főpap előtt viszont felszínre került Jézus hatalmának kérdése is. Az Emberfia ítélkező hatalmáról tett kijelentése összefüggésben állt azzal a tekintéllyel, amellyel önmagát és tanítását galileai működése során a Mózes törvénye felett állónak vallotta, de ugyanaz a tekintély nyilatkozott meg a templommal kapcsolatos magatartásában is. Amikor a nép elé állt és úgy tanított „mint akinek hatalma van” (Mt 7,29), a nyilvánosság előtt tett cselekedeteivel együtt, alkalmas volt arra, hogy tömegeket mozgasson meg. Alapvetően vallásos tevékenységének tehát politikai-társadalmi vetülete is volt, s ez lehetővé tette, hogy az álmissiások, lázítók, izgatók, felforgatók csoportjához sorolják, s mint ilyet vádolják Pilátus előtt. Csak ebből a háttérből érthető a helytartó kérdése — „Te vagy a zsidók királya?” (Mk 15,2) —, és a kereszti „Zsidók királya” (Mk 15,26) felirata. Ilyen vád mellett, amely kimeríti a római jog szerint a haza iránti ellenséges magatartás, felségárulás, hazaárulás, a *perduellio* fogalmát, Pilátus nem mehetett el szó nélkül, hiszen hivatali kötelessége volt őrködni a birodalom rendjén, főként ha erre a tartomány hivatalos tekintélyei hívják fel figyelmét. Jézus sorsa ezzel megpecsételődött és Pilátus kimondta halálos ítéletét.

Amikor az ember a Jézus kereszthalálához vezető út okait boncolgatja, arra a szomorú következtetésre jut, hogy perének szereplői igazán sohasem találkoztak vele és evangéliumával. Semmit sem értettek meg a nyolc boldogság világából, a tékozló fiúnak megbocsátó Isten szeretetéből, a vámosokat országába hívó Isten nagylelkűségéből, amelyről Jézus nemcsak tanít, hanem egész valóságában tanúskodik. Úgy tűnik, egy esetet akartak megoldani, hatalmi érdekek és számítások, emberi indulatok és félelmek indítására. Ha Jézus személyét megismerték volna, feltehetően másként döntöttek volna. A per történetileg ugyan egykor lezajlott, de Jézussal és evangéliumával minden kor embere valami módon szembesül. A találkozás kiben-kiben megismétlődik, de belőle csak akkor lesz elfogadás, ha hagyja, hogy Jézus Isten- és emberszeretetében kibontakozó személyisége szóljon hozzá.

TÓTH VEREMUND

A brazil katolikus egyház küzdelmei és viszontagságai

Prófétai szavak irányultak több mint egy évtizeddel ezelőtt a brazil katolikus egyház felé. Akkor sokan reménykedve hallgatták az üzenetet, mások meg sürgősen feledni próbálták a kellemetlennek érzett intelmet.

„Bizonyos, hogy az egyház küldetése nem szorítkozik az istentiszteleti cselekményekre és a templom belsejére. Az apostoli időktől kezdve, és minden bizonyjal magának Jézusnak a cselekvésétől sugallva, mindenkor azon volt az egyház, hogy jelen legyen az emberi közösségben.

De nem kevésbé bizonyos az is, hogy az egyház elveszítené legmélyebbre nyúló azonosságát, — és az azonossággal együtt saját hitelét és valódi hatását minden téren, ha a szociális kérdésekre irányuló jogos figyelme eltérítené attól az alapvetően vallási küldetéstől, mely elsősorban nem egy tökéletes anyagi világnak, hanem Isten országának építésében valósul meg, kezdetileg itt a földön, teljességgel pedig Urunk eljövetelekor. Sokféleképpen sürget a cél, a feladat és a képesség, hogy az emberek jólétéért, a társadalmi békéért, az igazságosság ügyéért dolgozzunk; az egyház nem vonja ki magát az efféle feladatban való részvétel alól, és gyakran magára vállal helyettesítő pót-aktivitásokat. Nem teheti azonban ezt saját küldetése kárára, mit senki más nem végezhet el őhelyette: hogy mint valódi letéteményes, átadja a kinyilatkoztatott Igét; hogy hirdesse Isten abszolútumát”.

Nem kisebb egyházi tekintélytől származik ez az intelem, mint II. János Pál pápától, aki első brazíliai látogatása után, 1980. december 10-i keltezéssel, közös levélben fordult a brazil püspökökhöz.

Az elmúlt évtizedek brazil egyházi élete e kérdés körül viharzott a leghevesebb erővel. A felkavart vihar nem csupán a botránnyéhes sajtó zajgása volt, hanem egyaránt megrázta a klérust és a tájékozódni vágyó világi hívőket.

Történelmi visszapillantás

Az Újvilág fölfedezése a reneszánsz emberének volt világraszóló diadala. Az ibér hatalmak osztoztak meg a déli féltéken. A hódító népek Isten küldötének tekintették magukat azzal a feladattal, hogy az Ő országát alapítsák meg az Újvilágban. III. János portugál király (1521—1557) kegyes szavakkal oktatta Brazília általános kormányzóját koloniális politikája célkitűzéseire: „Fő indítékom Brazília benépesítésére az volt, hogy Brazília pogány bennlakói a mi szent hitünkre térjenek.” Ezért az Újvilág felé tartó hajózást valóságos kereszteshadjáratnak, szent háborúnak tekintették. Ebből viszont csak az következhetett, hogy a térítés inkább volt fegyveres hódítás, mint igehirdetés.

Majdnem általánosnak mondható az a korabeli felfogás, miszerint a hitetlen legyőzése előkészíti őt a hit felvételére. Ez a felfogás oly mértékben uralta a kortársakat, hogy még oly nagy misszionáriusok, mint Nobrega vagy Anchieta, sem tudtak teljesen szabadulni tőle.

Elképzelték, hogy a hódító térítés teológiája mennyi nemtelen indulatot szabadított fel az erősebb fegyverek birtokában. Aquaviva jezsuita generális felháborodva olvasta Rómában az indiánok tömeges rabszolgasorsba való taszításáról szóló jelentéseket. Csupán a jezsuita rend egyes teológusai merték felemelni szavukat a portugál kolonizáció rabfogdosó módszere ellen. Ennek viszont az lett idővel jóvátehetetlen következménye a brazil katolicizmusra, hogy Pombal miniszter 1759-ben kiűzte a jezsuitákat Brazíliából.

A koloniális Brazíliában a katolikus vallás ügye szorosan összefonódott az állami kormányzattal. Ez egyrésztől többféle előnyt biztosított az egyháznak, másrésztől súlyos akadályokat gördített az egyház szabad működése elé a patronátus intézményén keresztül. Évszázadokon át a brazil katolicizmus elkenyelmeseedett az államvallás előjogainak élvezetében, s tulajdonképpen csak a köztársaság kikiáltása után kényszerült saját lábára állni. A koloniális katolicizmus mindenekelőtt a patriarkális társadalom és az állam függvénye volt. A vallás legfőbb öre a király volt, egy személyben a missziók elindítója, a hierarchia megszervezője, püspökségek és apátságok alapítója, számtalan özvegy és árva gyámoltója.

A király-anya eme szerepét töltötte be helyi vonatkozásban a helybeli pátriárka, aki birtokán, cukorgyára (engenho) üzemében a legfőbb patrónus szerepét töltötte be. A pap éppúgy engedelmeskedett neki, mint a koloniális tisztviselő a királynak. Feladata az volt, hogy patrónusa meghagyása szerint végezze az egyházi funkciókat, és hogy tanítsa gazdája gyermekeit. Így aztán a klerus jelentős szerepet töltött be a brazil szellem és kultúra megalapozásában. A püspököknek azonban vajmi kevés beleszólása volt az „engenho” papjának működésébe. Róma befolyása is csupán a „vallási kérdés” múlt századi fellobbanásától és a köztársaság bevezetésétől kezdve volt érezhető.

A hispán fejlődéstől eltérően, „Brazíliában sohasem fejlődött ki a klerikális hatalom. A jezsuita páteroké éppen csak kibontakozott, de rövid életű volt, mert fölébe kerekedett a birtokok és rabszolgák mindenható urainak oligarchizmusa és nepotizmusa. A jezsuiták a cukormalom-tulajdonosokban kezdettől fogva a legnagyobb és legveszedelmesebb ellenségeiket látták. A többi papok, de még a szerzetesek is, kövérkésen és kényelmesen beleszoktak a káplán, a paptanító, a tisztelendő bácsi, a keresztapa, a családtag kellemes helyzetébe.” — Írja Gilberto Freyre az *Udvarház és szolgaszállás* című művében.

Igazi evangelizációs munka folyt a belországi missziós telepein és az indián falvakban kiváló misszionárius-papok vezetésével. Mai szemmel azonban fájlalnunk kell, hogy a kornak nem volt érzéke az indián kultúra értékei iránt. Így aztán nem is valósíthatta meg a benszülöttek igazi integrációját az Egyházba.

Míg a missziós lelkülettel eltöltött szerzetesek szabad terepet kerestek maguknak akár a falvakban, kollégiumokban, vagy a szeretet-intézményekben, a patriarkális katolicizmus egyes családok szolgálatában állt, így gondja nem is terjedt ki arra, hogy valódi vallási közösségeket építsen ki, hanem csupán valamiféle, a kötelezettségtől fölmentő szolgálatnak (a híres „desobriga”) tett eleget. Talán innen magyarázható, hogy a nép körében a múlt századi európai bevándorlásig nem is fejlődhetett ki az egyháztagnak felelősségével vállalt egyházi élet. A jövő pátriárka a feudális úr bőkezű gesztusával gondoskodott az egyházi élet anyagi felételeiről, templomok építéséről, jóléti intézményekről, zajos ünnepek megrendezéséről, a pap eltartásáról és nem utolsósorban, alamizsnáról.

Hítlének volnánk az igazsághoz, ha azt állítanánk, hogy a mondottakkal ki-merítettük volna a brazil katolicizmus jegyeit. Főképp az utóbbi évtizedekben figyeltek fel arra, hogy a népléleknek milyen mély rétegeibe épült be a vallásosság.

A pueblai püspöki kongresszus (1979) a következőkben elemezte a brazil népi vallásosság tartalmi elemeit: a szentháromsági jelenlét tudata a népi ájtatosságokban és az ikonográfiában; Isten atyai Gondviselésébe vetett bizalom; Jézus Krisztus Megtestesülésének ünneplése a Kisdéd Jézus kultuszában, Krisztus szenvedésében, az Oltáriszentség és Jézus Szíve ünneplésében; Mária bensőséges tisztelete a Szeplőtelen Szűzanya, a Fájdalmas Anya, a Mennyek Királynéja segítségül hívásában; a szentek tisztelete; a halottak kultusza; a bűntudat és a kiengesztelődés vágya; a hit kifejezése énekekben, képekben, gesztusokban, táncban; híres szentélyekbe vezetett zarándoklatok, mint a vándorló keresztény élet kifejezői; a Szentatya személye iránt való gyermeki ragaszkodás; a szenvedéseknek és megpróbáltatásoknak hitből való vállalása. E vallásosság negatív jegyei — babona, mágia, fatalizmus, ritualizmus — szomorú következményei a vallási ismeretek és az alaposabb hitoktatás hiányának.

A brazil katolicizmus a kolónia korszakában a portugál államszerkezet kerekeit, tengelyeit olajozgatta, anélkül, hogy a szerkezet működtetésében vajmi szerepe lett volna.

Az impérium 19. századi liberalizmusában pedig csupán megtűrt elem volt, azzal a rejtett szándékkal, hogy fékező és megkötő erőként szerepeljen az állam alattvalói között.

Ebben az alárendelt függőségben, az egyház nem tölthette be teljességgel igazi hivatását.

A vatikáni zsinat vízvázlatja

Brazília két püspökének, az olindai Dom Vitalnak és a parai Don Macedo Costanak 1872-ben történt elítélése és börtönbe vetése bebizonyította, hogy az egyház mennyire kiszolgáltatta az egyházellenes államgépezetnek. A nevezett két püspök tilalom (interdictum) alá vetette egyházmegyéjében a válásos testületeket (irmandades) azok szabadkőműves tagjainak egyházellenes magatartása miatt. Miután az állami hatalom hiába követelte az interdictum visszavonását, a két püspököt világi bíróság elé állították. A két eset világosan megmutatta az államvallás függőségét a világi hatalomtól, mely még egy belső egyházi ügyben sem tudta tiszteletben tartani az egyházi joghatóságot.

A köztársaság kikiáltása, az állam és az egyház szétválasztásával, lehetővé tette az egyház szabad fejlődését, menten az állami beavatkozásoktól.

1900-ban kiadott körlevelében a brazil püspöki kar elismerte az egyházi élet szabadságának biztosítását a köztársaságban: „A jelenlegi rezsím biztosít az egyház számára bizonyos szabadságokat, melyek megkönnyítik Jézus Krisztus országának terjesztését, és méltányosan meg kell vallanunk, hogy a közhatalom iparkodott úgy alkalmazni az alkotmányt, hogy ne legyen sérelmes a katolicizmusra...”

A halódó monarchia materialista, vallásellenes vezetői azon voltak, hogy lehetetlenné tegyék az egyházi életet. Ezzel a szándékkal tiltották meg törvényileg a szerzetesrendeknek új tagok felvételét vagy külföldiek befogadását. E törvények mögött az a titkolt szándék húzódott meg, hogy eképpen sze-

rezzék meg maguknak a régi szerzetesrendek nem jelentéktelen birtokait. Ez a sérelem sem nyert előbb orvoslást, mint a köztársaság kikiáltása után, mikor elsősorban külföldi szerzetesek meghívásával újra benépesítették a halódó kolostorokat.

Felszabadulva az állami gyámkodástól, a 20. századi brazil egyház kétségtelenül virágzásnak indult: a század végéig kiépült a világegyház egyik legnagyobb hierarchiája (jelenleg 251 egyházmegyével és 382 püspökkel); a zsinatig számtalan jótékonyági intézménnyel, iskolával gyarapodott; széles tömegeket mozgatott meg az egyházi rendezvényeken.

Aki azonban nem belülről látta, hanem kívülről szemlélte az egyház életét, annak észre kellett vennie a kiáltó hiányokat is.

— elmélyült vallásosság helyett felszínes triumfalizmust;

— önmagába zárkózást a világ felé kinyílt egyetemesség (katolicitás) helyett;

— a túlságosan hangsúlyozott formalizmust;

— a klérus sekrestye-pasztorációját távol a nagy tömegek mindennapi gondjaitól;

— a szűk vallási elit gondozását, ugyanakkor a tömegek felületes vagy semmilyen katekizálását.

Váratlanul robbant be a katolikus egyház életébe XXIII. János pápa kezdeményezésére a II. Vatikáni zsinat (1962—65). A század derekán ez a zsinat bizonyult a nagy vízválasztónak a brazil egyház életében is.

Brazília társadalmi és gazdasági viszonyai

Amíg 1950-ben három brazil közül kettő falun (vagyis mezőgazdasági vidéken) élt, 1980-ra már csak a lakosság egyharmada tartott ki vidéken. Harminc év alatt a vidéki lakosság száma felére apadt.

Ezenkívül súlyosbította a helyzetet az Észak-Kelet Brazíliában időközönként fellépő aszály. Észak-Kelet Brazíliának másfél millió négyzetkilométeréből majdnem egymillió az aszályos terület, ahonnet a szárazság idején tömegesen vándorol el a lakosság a dél-brazíliai városokba.

Egészségtelen a földbirtok-viszonyok alakulása is. Míg a kisbirtok az örökösök között törpebirtokokká aprózódik fel, sok nagybirtokon kihasználatlan földek hevernek parlagon. A kisbirtokról kiszorult munkaerő föld nélkül marad, alkalmi munkásként (boia-fria) tengeti életét.

Jól tudjuk a sajtó híreiből, mekkora társadalmi feszültséget szült ez az utóbbi években. Minden választási kampányban zászlajukra tűzik a jelöltek a földbirtok-reformot, de az ígéretekben vajmi kevés valósul meg. Ezért olvashatjuk az apokaliptikus tudósításokat foglalásokról, a rendőrség és a földmunkások közelharcáról, munkásvezérek meggyilkolásáról.

A vidék bevándorlásával a városok óriássá dagadtak.

Magától értetődő, hogy egyetlen város sem volt felkészülve ilyen óriási szaporodásra. Így aztán a problémák tömege zúdult a városok kormányzatóra: a vízellátás, a szennyvíz elvezetése, a világítás, a közlekedési eszközök hiánya, nem is beszélve a lakóházak égető hiányáról, amit a szegény bevándorló tömegek nyomortelepek viskóival (vavela) oldottak meg.

Az egyház útkeresése

A II. Vatikáni zsinat után a kollegialitás jegyében szerveződő brazil püspöki kar (CNBB) elmélyült dialógussal, nem ritkán heves vitával kereste a brazil katolicizmus megújulásának útját. Hosszú évek tanulmányainak, keresésének eredménye szűrődött le 1977-ben a CNBB rendes közgyűlésének dokumentumában. (*Exigencias Cristas de uma ordem política. Documentos da CNBB No 10.*)

A *Gaudium et spes* konstitúció, valamint az *Octogesima adveniens* pápai enciklika (VI. Pál, 1971) és egyéb szentszéki dokumentumok irányelveit szem előtt tartva, a brazil püspökök meghatározták az egyház küldetését a brazil társadalomban: „Jézus rendelése, hogy az egyház hirdesse és előmozdítsa az üdvösséget. Teljességgel csak a mennyei Atya házában fogjuk ezt megélni. De már ezen a földön kell, hogy megnyilvánuljanak gyümölcsei a szeretet és a testvériség által. Küldetése betöltésében, Jézus példájára az egyház minden emberrel elkötelezi magát, de különösen a szegényekkel (Mt 11,5; Lk 4,18), akiknek nyomorúságos helyzete kiáltó bizonyítéka a bűnnek, mely beférkőzik az ember szívébe, egészen megfertőzve annak egyéni, családi és közös életét.” (*Exigências Cristas. 3.*)

A hit nem lehet elhatárolt rekesze az emberi életnek, hanem át kell járnia az ember egész életét, minden tevékenységét, beleértve a politikai viszonyokat is. „Mi lelkipásztorok, tudatában vagyunk, hogy nem térünk el küldetésünkötől, amikor kihirdetjük (a politikának) eme követelményeit, és buzdítjuk a keresztényeket, hogy vállalják sajátos feladatukat a társadalom építésében ezen elvek követésével.”

Nem tartják illetékesnek magukat a püspökök arra, hogy közvetlenül avatkozzanak be a társadalmi szerkezet alakításába, hanem hogy prófétai szerepüknek megfelelően felvilágosítsák és formálják az állampolgárok lelkiismeretét: „Meggyőződésünk, hogy kötelességünket teljesítjük és szolgálunk azal, hogy megfogalmazzuk az erkölcsi követelményeket, rámutatunk az elmentmondásokra ezen követelmények és a valóság között, és az ítélkezés szándéka nélkül rámutatunk a kockázatokra, és buzdítunk mindarra, ami jó és pozitív, bátorítva mindenkinek az erőfeszítését...”

A keresztény társadalmi erkölcsnek alapvető elve a közjó (*bonum commune*) szolgálata, vagyis megteremteni a feltételeket, hogy mindnyájan elérhessék azt az életszínvonalat, mely megfelel az emberi méltóságnak.

Amikor azonban osztályok és csoportok érdekeit szem előtt tartva hoznak a közösséget érintő döntéseket, akkor már nem a közjót szolgálják, hanem bizonyos csoportokat kirekesztenek, mellőznek.

„Kirekesztettnek, mellőzöttnek lenni annyit jelent, mint kívül maradni a parton, az útszélén, mint például igazságtalan keresetet kapni, megfosztva lenni az oktatástól, az orvosi ellátástól, a hiteltől; éhséget szenvedni, hitvány barakkban lakni. A kirekesztett meg van fosztva méltóságának ismeretétől, amit Istentől kapott...”

A közjó modern szolgálata a haladással, fejlődéssel valósítható meg. Ennek azonban ára van, mert a haladás mindenkitől áldozatot követel. „Mindenféle haladásnak megvan a szociális ára; de el nem utasítható etikai követelmény, hogy ez az ár igazságos, méltányosan szétosztott legyen. Nem igazságos ez az ár, ha nincs arány a közös erőfeszítésben vállalt szolgálat értéke, és a létrehozott gazdaságban való részvétel értéke között. Nincs méltányosan

szétosztva, amikor ok nélkül súlyosabban nehezedik a nemzet egyik részére, mint a másikéra. Nincs szociális rendeltetése a haladásnak akkor sem, amikor ahelyett hogy arányosan előmozdítaná az egész nép életének feltételeit, kivételezett osztályok alakítására ad alkalmat" (U.ott 46.).

Nagy lépés volt a latin-amerikai egyház történetében a medellini II. latin-amerikai püspöki konferencia 1968-ban. Maga VI. Pál pápa vezette be a kongresszust: „Szükség van a Lélek fényére és bátorságára, hogy előre vigyük a szociális igazságosság ügyét, a szegények szeretetét és védelmét.” A pápa világosan leszögezte, merre kell keresni a követendő utat: „Ne helyezzük bizalmunkat se az erőszakba, se a forradalomba; ellenkeznek ezek a keresztény szellemmel és inkább hátráltatják, mint előre viszik a szociális felemelkedést.” A pápa világosan állást foglalt a Dél-Amerikában dúló forradalmi megmozdulásokkal szemben: „Egyesek arra következtetnek, hogy Latin-Amerika lényegi problémája csak erőszakkal oldható meg. Újra ki kell mondanunk és megerősítenünk, hogy az erőszak sem nem evangéliumi, sem nem keresztényi út.”

A véghatározatokban mégis, mintha más hangsúlyt éreznénk, mikor ezt olvassuk: „Maga Isten küldi el Fiát az idők teljességében, hogy testet öltve felszabadítson minden embert mindenféle rabságból, melybe a bűn taszította, mint a tudatlanság, az éhínség, a nyomor és az elnyomás... Sok helyen Latin-Amerika az igazságtalanságnak olyan állapotában van, amit intézményes erőszaknak nevezhetünk. Ezért ne botránkozzunk meg azon, hogy Latin-Amerikában napvilágot lát az erőszak kísértése. Nem lehet visszaélni egy nép türelmével, mely éveken keresztül szenved el olyan állapotokat, melyeket nehezen fogadna el olyan valaki, akinek némi fogalma van az emberi jogokról.”

VI. Pál még a fejlődés, haladás (*Populorum progressio*) eszméjét tűzte ki célul. Medellín után azonban a felszabadítás teológiájával válaszolt a progresszista teológusoknak egy nem jelentéktelen csoportja.

Az első közülük a perui teológus, Gustavo Gutiérrez volt *Teologia de la liberación* című művével (Lima, 1971). Szerinte a fejlődés eszméje azonos a félnk reformmal, ami sohasem fogja megoldani a társadalom mulaszthatatlan átalakítását. A fejlődés gondolatát felcseréli a felszabadításával, mivel szerinte ez jobban megfelel a bibliai nyelvezetnek is. „Az egyház szerepe nem csupán az, hogy társadalmi bírálatot végezzen. Ez túlzottan értelmi, csupán intellektuális feladat volna. Az egyház buzdítja a keresztényeket történelmünk meg nem alkuvó szolgálatára. A keresztény közösség, mely az igazságot vallja, és önmagát valósítja meg, arra van hivatva, hogy aktívan részt vegyen egy igazságos társadalmi rend építésében.”

Mit tehát a keresztény ember feladata? Tevőlegesen vállalni a felszabadítást. Ebben a felszabadító praxisban kell a kereszténynek hitét is megélnie. Vagyis a keresztény embernek a praxisból kell leszűrnie, miként is élje meg hitét. Miben is áll ez a felszabadító praxis? „Azonosulás emberekkel, fajokkal, társadalmi osztályokkal, melyek nyomort és kizsákmányolást szenvednek el, azonosulás érdekeikkel és harcaikkal. Bekapcsolódás a politikai forradalmár folyamatokba, hogy bensőleg élni és hirdetni tudja Krisztusnak ingyenes felszabadító szeretetét.”

Gutiérrez azonban nem gondolt arra, hogy ha a praxis segítene el a hit misztériumához, vajon miképpen jut el a harcos keresztény az osztályharc gyakorlatából az ellenség szeretetének krisztusi tanításához?

A felszabadítás teológusai között megemlíthetjük még Hugo Assmann nevét, valamint az eredetileg presbiteriánus egyházhoz tartozó Rubem Alves teológust is, aki felekezeti állítólágos konzervativizmusa miatt elhagyta egyházát. Brazíliában leginkább Leonardo Boff ferences nevével azonosítják a felszabadítás teológiáját. Mint ismeretes, már második alkalommal részvett egyházi fenyítésben ezirányú publikációi miatt.

Nem mint szakmabeli teológus, hanem mint tömegeket megmozgató népszónok tett szert világhírré Helder Câmara érsek. Tőle származik az a délibábos elképzelés, hogy amiként Aquinói Szent Tamás megkeresztelte Arisztotelészt a középkorban, ugyanúgy kell ma Marx Károly tanait összeegyeztetni a keresztény tanítással. Igaz, az agg főpap mindig hűség maradt Jézus Krisztus evangéliumához, és az erőszak-ellenességnek (não-violência) a legfőbb hirdetője.

Nem kétséges, hogy a keresztény hit tanítása nem maradhat elméleti síkon, hanem a keresztény szeretet és igazságosság által át kell ültetni a gyakorlatba. Ezt kérte számon VI. Pál pápa is a keresztényektől *Evangelii nuntiandi* című exhortációjában (1975). „Manapság gyakran ismétlik, hogy a mi századunk szomjazza az autenticitást, a hitelességet. A fiatalokról szólva pedig állítják, hogy különösképpen írtóznak a költött dolgoktól, mindattól, ami hamis, és mindenekfelett keresik az igazságot és az áttetszőséget. Az időknak eme jelei éberré kell tegyenek bennünket. Hallgatagon vagy harsányan, de mindig nagy erővel teszik fel nekünk a kérdést: Igazán hiszitek azt, amit hirdettek? Élitek is azt, amiben hisztek? Valóban azt hirdetitek, amit éltek? Jobban mint valaha, a tanúságtétel lényegbevágó feltétele az igehirdetés hatékonyságának.” (76.) Más szóval, a keresztény praxis elengedhetetlen kritériuma a keresztények hitelességének. Viszont magának a Szentírásnak a hitelességét vonná kétségbe az, aki a praxisban akarná keresni hitünk forrását.

Jézus tanítása szerint összhangban kell bennünk állnia az életnek és a hitnek: „Aki hozzám jön, hallgatja tanításomat és tettekre is váltja.” (Lk 6,47) Szent Pál apostol is arra int, hogy legyen a „hit tevékeny a szeretet által”. (Gal 5,6) A hit és jócselekedetek harmóniája lelkiismereti ügye minden keresztény embernek. Szent Jakab apostol is figyelmeztet, hogy „a hit, ha nincsenek cselekedetei, holt önmagában” (Jak 2,17). Az erős hit szükségképpen bátor cselekvésre, aktív szeretetre készíti a hívőt. Ezért nincs értelme ellentétbe hozni az ortopraxist az ortodoxiával, mert a keresztény élet egyformán követeli egyiket és másikat is.

A felszabadítás teológiájának gyakorlati alkalmazását iparkodtak megvalósítani a Latin-Amerikai Püspökök III. Általános Kongresszusán, a mexikói Pueblában. Az előkészítő bizottságok által készített dokumentum a „népi egyház” (Igreja Popular) tervét dolgozta ki, melyre a latin országok püspökarai heves kritikával reagáltak. A dokumentum éles kritika tárgyává tette az „intézményesnek” titulált egyházat, mivel az tekintélyi elven épül a tanítás és a fegyelem egységében. Vádolják azért is az „intézményes” egyházat, mivel elismerést és befolyást keres a világi hatalomnál. A Biblia új értelmezését sürgetik az elnyomott osztályok szempontja, nem pedig az elnyomók érdeke szerint. Elvetik a *Rerum novarum*tól kezdve az egyházi tanfőhivatal szociális tanítását, mivelhogya az csupán vérszegény reformot sürget. A CNBB és a CELAM (a Latin-Amerikai Püspökök Szervezete) akkori elnöke, Aloísio Lorscheider

cheider bíboros emelte fel hivatalosan szavát az ún. „népi egyház” kísérlete ellen:

„El akarják mélyíteni a konfliktusokat, összeütközéseket, és az osztályharcban keresik a megoldást. Nem akarják a marxizmust, de dicsérik és támogatják a társadalom marxista elemzését... Az evangéliumot marxista értelmezéssel olvassák. Magasztalják Krisztus emberi arcát, akit forradalmárnak mutatnak be, mint aki ellene volt kora politikai rendszerének; halála a világi, politikai és gazdasági hatalmakkal való összecsapásnak (lett volna) a következménye. Ebben a Krisztus-szemléletben az egyház úgy jelenik meg, mint a politikai felszabadítás szolgálatában álló szervezet vagy intézmény. A »szegény«, a »népi egyház« fogalma számukra pontos jelentést tartalmaz, de a valóságban nagyon is kétértelműt. A kizsákmányolt bibliai »szegény« nem más, mint a proletár; a »népi egyház« tulajdonképpen nem Isten népének az egyháza, hanem a proletároké, akik tudatosítják jogaikat, és egyesülnek a (lényegében politikai) felszabadításra... Nem veszik tekintetbe az egység, a testvéri szeretet gondolatát, hanem a harc, az osztályharc, az összecsapás eszméjét.” (B. Kloppenburg 143. o.)

Mexikóba érkezésekor II. János Pál pápa személyesen sürgette a *Lumen gentium* zsinati konstitúció tanulmányozását: „Így megláthatjátok, hogy nem létezik — mint egyesek hangoztatják — egy másfajta »új egyház«, ellentété a »régiegyháznak«, hanem a zsinat erősebb megvilágításban kinyilatkoztatta Jézus Krisztusnak egyetlen egyházát, új szempontokkal, de lényegében mindig ugyanaz az egyház...”

A pueblai kongresszus az evangélium szellemében határozottan kiállt a szegények mellett, ugyanakkor azonban ez a pasztorációs opció nem lehet kizárólagos és még kevésbé másokat kizáró. „Mikor közeledünk a szegényhez, hozzá csatlakozva és őt szolgálva azt tesszük, amit Krisztus tanított nekünk, mikor testvérünké lett, és szegénnyé, mint mi. Ezért a szegények szolgálata a mi Krisztus-követésünknek kiváltságos, ámbar nem kizárólagos mértéke. Legjobb szolgálatot az evangélium hirdetésével teszünk testvérünknek, mert ez készíti fel arra, hogy Isten gyermekévé legyen, ez szabadítja fel az igazságtalanságoktól, és ez viszi előre teljes értelemben.” (Puebla 1145)

Új társadalmi rendet csakis bensőleg megújult emberekkel lehet teremteni, mert „az igazságtalan politikai és gazdasági struktúrák szükséges megváltoztatása soha sem lesz igazi és teljes, hacsak nem kíséri az egyéni és kollektív felfogás, mentalitás változása egy méltó és boldog emberi élet ideálja felé, ami azután felkészít a megtérésre” (Puebla 1155).

A világegyház figyelmét fölkeltő kezdeményezés volt a zsinat utáni brazil katolikus egyház történetében a sok ezer egyházi bázisközösség elterjedése egész Brazília területén.

Mire vezethető vissza az egyházi bázisközösségek nagy népszerűsége? A régi plébánia óriási méretei miatt sok tekintetben csupán adminisztrációs központtá vált. Ezért nem teszi lehetővé a napjainkban annyira keresett személyes kapcsolatot, még kevésbé a nagy tömegek intenzív evangelizációját. Ezekben a kisebb közösségekben személyes kapcsolatba kerülnek egymással a hívők, közösen vállalják nemcsak az evangéliumi életet, hanem sok esetben a helyi közösségnek mind egyházi, mind pedig világi teendőit és feladatait.

Ezek a kisközösségek szélében-hosszában virágoznak a belországi falusi közösségeiben, a kisvárosokban és a nagyvárosok peremkerületeiben. Már

sokkal nehezebb összehozni a függetlenség érzetében élő, individualista városi középosztályt. Ennek következtében jól megfigyelhető a különbség a pezsgő életű külvárosi plébániák és a belvárosi templomok hűvös, névtelen, elkötelezettséget nem vállaló közönsége között.

A bázisközösségek kongresszusán egy résztvevő a következő módon számolt be saját közösségéről: „Az én vidékemen van egy plébánia, melyben nincsen pap. A világi hívők vállalják a munkát. A püspök közvetlen segítséget nyújt a heti szentmise elmondásával. A többi szentség előkészítése és kiszolgáltatása a világiakra van bízva. Megfordulnak ott papok és apácák is, de nem azzal a szándékkal, hogy átvegyék a plébániát. Besegítenek a közösség formálásába, de hagyják, hogy maga a közösség intézze a plébánia életét.”

A pueblai püspöki kongresszus a következő módon jelölte meg a bázisközösségek hivatását:

„Az egyházi bázisközösségek kifejezői az egyház kiváltságos szeretetének az egyszerű nép iránt. Ezekben nyer kifejezést, értékelődik és tisztul vallássossága. Ezekben kínálkozik konkrét lehetőség az egyházi feladatokban való részvételre, és a világ átalakításában való elkötelezettségre” (Puebla 643).

Ugyanakkor a bázisközösségeket fenyegető veszélyeket VI. Pál *Evangelii nuntiandi* exhortációja nyomán (58.) két szempontból tudnánk megjelölni.

Az egyik a szektásság veszélye: amikor a közösség önmagába zárkózik, magát tartja mértéknek, a Szentlélek sugalmazása egyetlen eszközzé; amikor nem él közösségben a helyi egyházzal; amikor visszautasítja a hierarchia egyházi tekintélyét, mint ama „intézményes egyház” képviselését.

A másik az elvilágiasodás veszélye: amikor feledésbe megy, hogy *egyházi* bázisközösséget alkotnának; amikor az evangélium helyett politikai eszmék, pártcélok érdekeit szolgálják az összejövetelek. Nem egy esetben felismerték — sokszor már elkésve —, hogy az egyháztól idegen elemek férkőztek be a közösségbe, hogy valódi céljuk helyett politikai csoportok érdekeinek váljanak székértelőivá.

A kibontakozás felé

A pueblai püspöki kongresszus kijelölte az utat, de nem tudta kielégíteni az elégedetlenkedőket. Azokat, akik az „egyházi reakció” győzelmének könyvelték el Pueblát. Szervezett hangszereléssel hirdették a felszabadítás teológiáját, nemcsak a szenzációra éhes sajtóban, hanem a klérus összejövetelein, a szemináriumokban és a bázisközösségekben. Mikor tetőpontjára hágott a propaganda és a belső egyházi meghasonlás, a Szentszék két alkalommal is közbelépett a lassan piaci témává váló teológiai vitában.

A hittani kongregáció két nevezetes dokumentummal fordult a felkavart viharban az egyház és a világ közvéleménye felé: Az *Instrução sobre alguns aspectos de Teologia de Libertação* 1984 (ITL) és az *Instrução sobre a liberdade cristã e a libertação* 1986. (ILCL) cíművel.

A Ratzinger kardinális nevével fémjelzett kongregáció instrukciója mindezekelőtt leszögezte, hogy távolról sem az a szándéka, hogy elítélje a Pueblában jóváhagyott opciót: a szegények elsődleges pártfogását. „Semmiképpen ne úgy értelmezzék az instrukciót, mint elítélését mindazoknak, akik odaadón és hiteles evangéliumi lelkülettel akarnak megfelelni a szegények elsődleges választásának.” Nem fedezi azokat sem, akik a nyomor és az igazságta-

lanság tragikus és nyomasztó problémái elől valami semleges és közömbös magatartásba menekülnének.

Az instrukció kiemeli a felszabadítás teológiájának biblikus eredetét. Lezögezi azonban, hogy a legsürgetőbb felszabadítás a bűn rabságából való felszabadítás: „Krisztus, a mi Felszabadítónk felszabadított bennünket a bűntől, a törvény és a test rabságából... Ez azt jelenti, hogy a bűn rabsága a legradikálisabb szolgaság. A rabszolgaság egyéb formái a bűn rabszolgaságában rejtik legmélyebb gyökereiket” (u. ott IV. 2.). Eképpen az instrukció a Megváltás Teológiájába utalja a Felszabadítás Teológiáját.

Az instrukció elítéli azokat, akik felejtve a lelki felszolgaságot, csupán társadalmi felszabadításról beszélnek, ami a másik nélkül hatástalan és eredménytelen. Ugyancsak elítéli azok kísérletét, akik a marxizmus módszerét akarják alkalmazni a társadalmi felszabadításban: a materialista történelmi analízist, az osztályharcot, és az igazság legfőbb kritériumául a forradalmi osztály érdekét tűzik ki.

Nem hagy kétséget az instrukció a megvalósult kommunizmus csődjéről sem: „Sok millió kortársunk óhajtozik jogosan az alapvető szabadságok után, melytől totalitárius és istentelen rendszerek megfosztották őket. Nem szabad nem tudomásul venni korunknak ezt a szégyenét.”

Az első után két évvel később kiadott második instrukció elmélyíti a szabadság és a felszabadítás valódi értelmét. Az igazi felszabadításnak két döntő mozzanata van:

Először fölszabadulni a bűn igájából: „Felszabadítani magunkat önmagunk rendetlen szeretetétől, mivel ebben van a felebarát megvetésének és az emberek feletti hatalmaskodásnak a forrása” (ILCL, 53).

A második mozzanat az első következménye: „A szív fölszabadításának és megtérésnek elsősége semmiképpen sem küszöböli ki az igazságtalan struktúrák megváltoztatásának szükségességét. Ezért teljesen jogos, hogy azok, akik a gazdasági és a politikai hatalom birtoklói részéről elnyomást szenvednek, erkölcsileg megengedett eszközökkel odahassanak, hogy olyan struktúrákat és intézményeket teremtsenek, melyekben jogaikat valóságosan tiszteletben tartják” (U. ott. 75.).

Ebben az értelemben erősítette meg II. János Pál pápa is, hogy a felszabadítás teológiája méltányos és szükséges Latin-Amerikában.

Felhasznált irodalom:

Azzi, Riolando: *A vida religiosa no Brasil* 1983; Baraglia, Mariano: *Evolução das Comunidades Eclesiais de Base* 1974; Boér, Nicolas: *Militarismo e clericalismo em mudança* 1980; Boff, Leonardo: *Igreja, carisma e poder* 1981; CNBB — Documentos: *Exigências Cristãs de uma ordem política* 1977. *Igreja e problemas da terra*, 1980. *Solo urbano e ação pastoral*, 1982. *Comunidades Eclesiais de Base na Igreja do Brasil*, 1982. *Nordeste, desafio à missão da Igreja no Brasil*, 1984. *Diretrizes gerais da ação pastoral da Igreja no Brasil* (1991—1994). 1991.; CNBB — Estudos: *A Igreja e a política* 1974. *Pastoral da terra* 1981. *Propriedade e uso do solo urbano* 1981.; *Comunidades Eclesiais de Base* (Encontro de Vitória, ES). 1975.; III. Conferência Geral do Episcopado Latino-Americano (Puebla) 1979.; Dussel, Engrique D.: *Caminhos da libertação latino-americana* 1985; Hoornaert, Eduardo: *Formação do catolicismo brasileiro (1550—1800)* 1974.; *Instrução sobre alguns aspectos da Teologia da Libertação* 1984.; *Instrução sobre a liberdade crista e a libertação* 1986.; Kloppenburg, Dom Boaventura: *Igreja Popular* 1983.; Lepargneur, Hubert: *Teologia da libertação*, 1979.; Mondin, Battista: *Os teólogos da libertação* 1980.; Pierrard, Pierre: *História de Igreja*, 1986.; Romano, Roberto: *Brasil, Igreja contra Estado* 1979.; Silveira Camargo, Mons. Paulo Florencio: *História Eclesiástica do Brasil* 1955.; Sobral Pinto: *Teologia da libertação* 1979.

II. JÁNOS PÁL PÁPA

Az isteni kegyelem és felelősség pillanata

Kedves Püspök Testvéreim!

Kedves Papok, Hívók és Laikusok!

Amerika népeiben Isten új népet választott ki, amelyet beilleszt megváltó tervébe, s lehetővé teszi, hogy ők is osztozzanak a Szentlélekben. Adjunk tehát hálát Istennek a hittérítőkért, akik elhagyván szülőhazájukat, életüket adták azért, hogy a hit, remény és szeretet magvát ültessék el az Újvilágban.

Nem valami Eldorádó vonzotta őket, nem fűződött hozzá személyes érdekük. Az a sürgető ösztönzés indította őket, hogy megtérítsék testvéreiket, akik addig még nem ismerték Jézus Krisztust.

A katolikus egyház, a Krisztus lelke iránti hűségtől áthatva, az evangelizáció legelső lépéseitől kezdve, fáradhatatlanul védelmezte az indián népet, kultúrértékeiket, kiállt az emberiség mellett a gyarmatosítók lelkiismeretlen visszaéléseivel szemben. Montesinos, Las Casas, Córdoba, Juan del Valle és oly sokan mások leplezték le az igazságtalanságokat és a jogtiprásokat. Jajkiáltásaik készítették elő az utat a személyiség szent értékének elismerésén alapuló törvényhozáshoz. A keresztény öntudat prófétai bátorsággal ötvöződött a méltóság és szabadság katedráján, Vitoria iskolájában a salamancai egyetemen* és még sok más helyen Spanyolországban és Latin-Amerikában. A bennszülöttek védelmezőinek neve jól ismert, s csodálattal és hálaival említjük őket az ötszáz éves évfordulón. (...)

E konferencia célja, hogy felvázolja az evangelizációs program fő vonalait. Feladatunk, hogy feltárjuk Krisztus igazságát és az emberiség igazságát s ez mind mélyebben hatoljon be a társadalom minden szférájába, átalakítva azokat.

Az új evangelizáció

Az új evangelizáció e konferencia összes témájának központi gondolata. Mióta 1983-ban Haitiban találkoztam a CELAM püspökeivel, azóta mindig különösen hangsúlyozom ezt a kifejezést, azért, hogy Amerikában és az egész világon fölkeltsen a buzgóságot és a lelkesedést az evangelizációért. (...)

Az új evangelizáció nem jelent „új Evangélium”-ot, mely belőlünk ered, a mi kultúránkból, vagy az emberiség szükségleteinek elemzéséből. (...)

Az új evangelizációhoz vezető út kiindulópontja az a bizonyosság, hogy Jézus Krisztusban megfejlhetetlen gazdagság rejlik (Ef 3,8), melyet egyetlen kultúra, vagy korszak sem tud kimeríteni, s melyet mindig el kell vinnünk az embereknek, hogy ezáltal gazdagodjanak. (...)

Az Evangélium újdonság-jellege nem érinti annak tartalmát, mely megváltoztathatatlan, mert Krisztus „ugyanaz ma és tegnap és örökké”. (...) Eb-

* Lásd a Vigilia 1992. 10. számában.

ben a tekintetben az Egyház bátorítja, csodálja és tiszteli a teológus hivatását. Az ő „feladata az, hogy különleges módon törekedjék a sugalmazott Írások megértésére, amelyet az egyház élő tradíciója ad tovább.” (Instrukció a teológus hivatásáról 6.) (...)

Valóban, az igazság az, amely szabaddá tesz bennünket (Jn 8,32). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy vannak elfogadhatatlan nézetek az igazságról, a szabadságról és a lelkiismeretről. Néhányan olyan messzire mennek, hogy elszakadásukat igazolni próbálják. „Néha a relativizmusig eljutó teológiai pluralizmusra hivatkoznak, mely a hit integritását kérdőjelezi meg.” (uo. 34.) „Akadnak olyanok is, akik azt állítják, hogy a magisterium dokumentumai nem tartalmazzak egyebet, mint vitatható teológiát.” (uo.) „Szembenállva vagy vitázva az autentikus Tanítóhivatallal így létrejön a teológusok valamilyen párhuzamos Tanítóhivatala”. (uo.) Sőt, nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy akadályozza az evangelizációt az is, hogy „az egyház tanításával szemben ellenzéki álláspontok alakultak ki, amelyek néha szervezett csoportok formájában jelentkeznek”, hogy sok a nézeteltérés és a széthúzás, ami nagy károkat okoz az egyház közösségének.” (uo. 32.) (...)

Az új idők megkövetelik azt, hogy a keresztény üzenet ma új apostoli módszerekkel jusson el az emberekhez, tehát olyan nyelven és formában fejezzék ki, mely érthető a latin-amerikai népek számára, akiknek olyan nagy szükségük van Krisztusra és akik annyira szomjúhozna az Evangélium szavaira. Hogyan lehet ma érthetően, mélyen, hitelesen válaszolni az embereknek, anélkül, hogy megváltoztatnánk vagy módosítsuk az Evangélium tartalmának bármely részét? Hogyan szólhatunk annak a kultúrának a szívéhez, melynek megtérítésére vállalkoztunk? Hogyan beszéljünk Istenről egy olyan világban, melyben a szekularizáció növekvő méreteket ölt?

Ma népetek egyszerű hite a szekularizáció támadása alatt áll, s mindez a vallási és erkölcsi értékek gyengülésével jár együtt. Városi környezetben kialakult egy olyan új típusú gondolkodásmód, mely egyedül a tudományos és technikai haladásban bízik, s szembefordul a hittel. Az emberek az evangéliumi értékekkel ellentétes életmodelleket kínálnak egymásnak. A szekularizáció nyomása alatt az istenhitet úgy mutatják be, mintha fenyegetné az emberi szabadságot és autonómiát.

Nem feledhetjük azonban azt, amit a nemrég lezajlott történelmi események is mutattak, hogy amikor bizonyos ideológiák ernyője alatt az Istenről és az emberiségről alkotott igazságot megtagadják, lehetetlenné válik emberarcú társadalmat létrehozni. A „létező szocializmus” kelet-európai rendszereinek bukásával okunk van azt remélni, hogy ez a kontinens megfelelő következtetéseket von majd le az ilyen ideológiák tiszavirág életéből. A marxista kollektívizmus válságának gyökerei nem csupán gazdasági jellegűek voltak, mint ahogyan ezt a Centesimus Annus enciklikában hangsúlyoztam, mert az ember személyéről szóló igazság lényegesen és szükségszerűen Isten igazságához kapcsolódik.

Az új evangelizációnak átfogó, korszerű és rugalmas választ kell adnia, amely megerősíti a katolikus hitet alapigazságaiban és személyes, családi és társadalmi vonatkozásaiban is. (...)

A Jó Pásztor példáját követve, gondoskodnotok kell a nyájról, amely bízik Bennetek, s meg kell azt védenetek a farkasok támadásai ellen. Amint jól tudjátok mindannyian, a szekták és az „álvallási” mozgalmak, amelyekre a Pueblai Dokumentum utal, megoszlást és zavart keltenek egyházközösségekben; ezek terjeszkedésével és agresszivitásával meg kell küzdenetek.

Mint már sokan közületek hangsúlyozták, a szekták erősödése lelkipásztori tevékenységünk hiányosságaira világít rá, mely gyakran a képzés hiányából adódik. Ez fenyegeti a keresztény hitet. Azok a katolikusok, akik nem részesülnek megfelelő egyházi gondozásban — egyebek között a paphiány miatt —, nagy számban válnak a szekták igen aktív tevékenységének prédájává. Az is előfordulhat, hogy a lelkipásztorokban a hívő nem találja meg azt az erős istenhitet, amelyet a saját életébe átültethetne.

„Ilyen körülmények között — s ez sajnos meg is történik — sok szegény, egyszerű ember válik a szekták könnyű prédájává. Náluk keresik a vallásos lelkületet, melyet talán nem találtak meg azokban, akiknek pedig ezt bőségükben kellett volna felajánlaniuk.” (Los Caminos del Evangelio, 20.) (...)

Lelkipásztori tevékenységünk során foglalkoznunk kell a szekta-jelenséggel, hiszen számunkra az emberi személy a fontos, közösségi kapcsolatrendszerével, illetve Istennel való személyes kapcsolatában. Tény, hogy ahol az egyház jelenléte dinamikus, mint azokon a plébániákon, ahol az emberek rendszeres hitoktatásban részesülnek, ahol aktív és közösségi a liturgia, ahol él a Mária-tisztelet, ahol hatékony a szolidaritás társadalmi kérdésekben, ahol eredményes a családok, a fiatalok, a betegek lelkigondozása, ott ezek a szekták és álvallásos mozgalmak nem tudnak behatolni és megerősödni.

Az emberi fejlődés

Ti, az egyház lelkipásztorai jól látjátok a mai Latin-Amerikában azt a súlyos és kényes társadalmi helyzetet, amelynek következtében a lakosság egész rétegei élnek nyomorban és a társadalom peremére szorulva.

A szegények jajkiáltásával szolidaritást vállalva hivatva vagytok arra, hogy az irtalmas szamaritánus módjára (Lk 10,25-37) cselekedjétek, mivel istenszeretetünk az ember iránti szeretetünkben fejeződik ki. (...)

Szeretett lelkipásztorok! Ti közvetlen közel vagytok testvéreitek szenvedéséhez, akiket megfosztottak az emberi élethez szükséges létfeltételektől. Annak ellenére, hogy néhány területen haladás történt, a szegénység tovább él, sőt, megállíthatatlanul növekedik.

A problémák csak rosszabbodnak, mivel a megszerzett vagyon veszendőbe megy a sokhelyt már féktelen infláció miatt. Romlik az üzleti élet is bizonyos nyersanyagok árának állandó csökkenése miatt. A nemzetközi eladósodás rettenetes társadalmi következményekkel jár. A helyzet még súlyosabbá válik a munkanélküliség növekedésével, mely lehetetlenné teszi, hogy az emberek gondoskodjanak családjukról és hozzájuttassák őket az alapvető javakhoz. (*Laborem Exercens*, 18.)

A helyzet súlyosságának teljes tudatában, megállás nélkül szót emelek a hatékony, igazságos és ugyanakkor sürgető nemzetközi szolidaritás érdekében. Ez az egész emberiségre, de különösen a gazdag országokra kiterjedő igazságosság követelménye, melyek nem vonhatják ki magukat a fejlődő országok iránti felelősség alól. Ezt a szolidaritást megköveteli az egyetemes közjó, melyet az emberi család minden tagjának tiszteletben kell tartania. (GS, 26.)

A világ nem nézheti tétlenül a benne zajló zavaros és kaotikus folyamatokat: az egyik oldalon egyes népek, társadalmi osztályok, családok és egyének soha nem látott gazdagságát és privilégiumait; a másikon pedig a nyomorba süllyedt népeket, családokat és egyének tömegét, az éhség és betegség áldozatait, akiknek nincs megfelelő otthonuk, egészségügyi ellátásuk, lehetőségük a tanulásra.

Mindez ékes bizonyítéka annak a rettenetes káosznak és intézményesített igazságtalanságnak, melyet sokszor tovább súlyosbít a megfelelő intézkedések elhúzódnása, a passzivitás és az ostobaság, nem is szólva az etikai elvek megsértéséről az adminisztratív tevékenységek során, mint például a különböző korrupciók. Mindezek figyelembe vételével, szükség van „a gondolkodás, a viselkedés és a struktúrák megváltoztatására,” azért, hogy áthidaljuk a gazdag és szegény országok közötti szakadékot, valamint az egyes országok állampolgárai között meglévő hatalmas ellentéteket. Egyszóval: A szolidaritás új eszményének le kell győznie az ellenőrzésre törekvő régi vágyakat.

Továbbmenvé: helytelen és elfogadhatatlan megoldás a demográfiai növekedés csökkentése anélkül, hogy figyelembe vennénk az ehhez felhasznált eszközök erkölcsi vonatkozásait. Nem az a cél, hogy minden áron csökkentjük azok számát, akik meghívást kaptak az élet asztalához. Arra van szükség, hogy nagyobb lehetőséget kínáljunk, és segítsük elő a javak igazságosabb elosztását, hogy a teremtés e javaiból mindenki méltányosan részesedjen.

A megoldást világszerte keresni kell. A valódi gazdasági életnek közösségre, a javak méltányos elosztására kell épülnie mind nemzeti, mind pedig nemzetközi szinten. Ebben a tekintetben a latin-amerikai integráció egyike az olyan tényezőknél, amelyek hatásosan tudnak segítséget nyújtani a kontinensre egyre nagyobb nyomással nehezedő problémákban. A kormányfőknek igen súlyos a felelőssége, hogy támogassák a már megindult folyamatot, hogy összefogják azokat a népeket, amelyeket eddig is összekötött a történelem, az azonos földrajzi helyzet, a keresztény hit, a nyelv és a kultúra.

A medellini és pueblai konferenciák folytatásaként az egyház egyértelműen a szegények mellé áll. Ez nem jelent sem kizárólagosságot, sem kirekesztést, mivel a megváltás üzenete mindenkinek szól.

*

A hátrányosabb helyzetben élő társadalmi rétegek lelkipásztori gondját átérezve ez az Általános Konferencia megvizsgálhatja annak a lehetőségét, hogy a nem távoli jövőben olyan találkozó jöjjön létre, amelyen részt vennének az egész amerikai kontinens püspöki karainak képviselői. Ez a találkozó formáját illetően lehetne zsinati, s az lenne a célja, hogy megszervezze az együttműködést a különböző egyházak között a lelkipásztori tevékenység különböző területein. Ez a találkozó az új evangelizáció jegyében és a püspöki egység kifejezéseként megvizsgálhatná az igazságosság és szolidaritás kérdését az összes amerikai nemzet között. Az egyház, a harmadik keresztény ezredév küszöbén, sok ideológiai akadály megszűnése után, úgy érzi, hogy elodázhatatlan kötelessége, hogy az óriási kontinens népeit lélekben egyesítse. Vallási missziója révén pedig segítenie kell a szolidaritás elterjesztését a népek között, s ezzel megoldást nyújtana a lakosság számos rétegét érintő súlyos életkörülmények megjavítására, azok érdekében, akik jogos és mindenkit átfogó haladásra, igazságosabb és emberibb életre vágyanak. (...)

Az életet, az anyaméhben történt megtermékenyítéstől a természetes halál bekövetkeztéig határozottan és bátran védeni kell. Meg kell teremteni Amerikában az élet kultúráját, melynek szembe kell állnia a halál ellenkultúrájával, mely — az abortuszon, az eutanázián, a háborúkon, a gerillaharcokon, a gyermeklopáson, a terrorizmuson, az elnyomás és kizsákmányolás egyéb formáin keresztül — számos országban fenyeget. A kábítószerfogyasztás kimagasló szerepet játszik az élet e fenyegetései között, és minden hatalomnak a rendelkezésre álló törvényes eszközökkel harcolnia kell ellene.

Manapság a kulturális válság hallatlan arányokat ölt. A jelenlegi kulturális élet számos pozitív értéket hordoz, nem egy közülük az Evangéliumból származik. Mégis alapvető vallási értékeket elpusztított, és olyan megtévesztő fogalmakat terjeszt, amelyek keresztény szempontból nem fogadhatók el.

Az alapvető keresztény értékek hiánya nemcsak a transzcendentális dimenziót homályosította el, s ezzel sok embert még Latin-Amerikában is válásos közömbösséghez vezetett; hanem fő oka volt annak a társadalmi bomlásnak is, amely a kultúra kríziséhez vezetett. A racionalizmus által meghirdetett autonómia nyomán alakult ki az a tendencia, hogy az értékeket a szubjektív társadalmi megegyezés alapján határozzák meg. Ez gyakran vezet olyan helyzetekhez, melyek ellentétesek a természetes erkölcsi törvényekkel. Gondoljunk az abortusz tragédiájára, a génebeszét visszaéléseire, az emberi élet és méltóság elleni támadásokra. A számtalan választási lehetőség közepette ma igen nagy szükség van az alapvető értékek, egyéni és közösségi nézetek evangéliumi megvilágítására, s ennek nyomán megújító tevékenységre. Különleges erőfeszítéseket kell tennünk, hogy Jézus üzenetét tapintatosan úgy ültessük be a kultúrába, hogy a keresztény értékek át tudják formálni a kultúra különböző területeit, megtisztítva azokat ott, ahol szükséges, segítséget nyújtva a keresztény kultúra megerősödéséhez, mely képes a megújulásra, fejlődésre, valamint a múlt és a jelen történelmi értékeinek egyesítésére, hogy így megfelelhessen mai életünk kihívásainak.

Az evangelizáció egyik célja, hogy intenzívebbé tegye a párbeszédet a tudomány és a vallás között az igaz keresztény humanizmus megteremtése érdekében. Meg kell mutatnunk, hogy a civilizációt és a világ humanizálását a tudomány és a technika csak addig képes elősegíteni és támogatni, míg az Isten bölcsessége hatja át. Bátorítani szeretném az egyetemeket és egyéb felsőoktatási központokat, különösen az egyházi intézményeket, hogy az eddiginél hatékonyabban folytassák e párbeszédet a tudomány és a vallás között.

VI. Pál pápa ezzel kapcsolatos szavai semmit sem veszítettek azóta erejükből: „Az Evangélium és a kultúra közötti szakadék kétségtelenül a mai élet szerencsétlensége, de az volt más korokban is. Ezért minden eszközt és igyekezetet fel kell használni az emberi kultúra ill. kultúrák mielőbbi evangelizációja érdekében. Ennek az újraélesztése az Evangéliummal való kapcsolatteremtéssel lehetséges. (EN, 20.)

Az „egyház útja az ember”, ezért megfelelő választ kell adnia a mai kulturális válságra. A modernség komplex jelenségével szemben ki kell fejlesztenie egy teljesen keresztény kulturális alternatívát. Amennyiben az az igaz kultúra, amely az emberi egyetemes személyi értékeket fejezi ki, mi tudja jobban megvilágítani az emberi valóságot, az emberi nagyságot, az élet, a szabadság és rendeltetésünk értelmét, mint Krisztus Evangéliuma?

A népetek evangelizációját jelölő fél évezredes évfordulónak e történelmi pillanatában az új evangelizáció szellemében, Urunk Jézus Lelke által vezérelve arra hívlak benneteket, testvéreim, hogy az egyházat jelenítsük meg korunk kulturális útjain, hogy keresztény értékekkel töltsük meg a most alakuló és már létező kultúrák legmélyebb gyökereit is. Ebben a tekintetben, különös figyelmet kell szentelnünk az indiánok és az afro-amerikaiak kultúrájának, melybe bele kell olvasztanunk mindazt, ami mélyen emberi és emberivé tesz. Az ő életszemléletük, mely felismeri az emberi lény szent voltát; mély elfoglultságuk a természet iránt; alázatuk, egyszerűségük és szolidaritásuk olyan értékek, amelyeknek ösztönözni-

ük kell erőfeszítéseinket, hogy az Evangéliumot hitelesen ültessük be a kultúránkba — mind emberi fejlődésük szolgálatának, mind pedig elvezetve őket Isten imádatához „lélekben és igazságban” (Jn 4,23). (...)

Mivel az emberek közötti kommunikáció a kultúra fontos eleme, a modern tömegkommunikációs eszközöknek igen fontos szerepük van. Egyik fő célok legyen az egyház jelenlétének intenzívebbé tétele a kommunikáció világában. Eszembe jutnak tiszteletreméltó elődöm, VI. Pál pápa súlyos szavai: „Az Egyháznak bűnösnek kellene magát éreznie az Úr előtt, ha nem használná ki ezeket a hatalmas eszközöket, melyeket az emberi szakértelem naponta tökéletesít.” (EN, 45.)

A reménység új kora

Az új evangelizáció elengedhetetlen feltétele az, hogy sok képzett lelkipásztor legyen. A papi hivatásra, a vallásos életre és más lelkipásztori tevékenységre történő előkészítést a püspökök fő céljának és Isten egész népe kötelességének kell tekinteni. (...)

Az új evangelizáció folyamán a laikusok munkája, különösen a hitoktatóké, a „szó követői”, elkerülhetetlenül fontos. Az egyház sokat vár ezektől a laikusoktól, akik lelkesedéssel, és evangéliumi szellemben dolgoznak az apostoli mozgalmakban. Munkájukat a lelkipásztori tevékenység egészén belül koordinálni kell, hogy a hit a társadalmi életben minél nagyobb mértékben jelen lehessen. Kivétel nélkül mindenkit kérek arra, hogy apostoli buzgósággal munkálkodjon az Úr szőlőskertjében.

Külön kéréssel fordulok Latin-Amerika ifjúságához. Nekik, akik oly nagy számban élnek ezen a fiatal kontinensen, aktív részeseivé kell válniuk a társadalmi és az egyházi életnek a már küszöbön lévő új keresztény évezredben. Meg kell mutatni nekik a hivatás szépségét, saját nyelvükön nemes és fenséges eszményeket kell eléjük tárni, amelyek képesek arra, hogy fenntartsák bennük az igényt és a törekvést egy igazságosabb, testvéribb társadalom létrehozására.

Áldott légy, Amerika, Amerika Egyháza, Te, akiben ott él Krisztus, aki — megkapván a megváltás üzenetét, hittél annak, „amit Neked az Úr mondott.” A hit a Te örömed, boldogságod forrása. Áldottak legyetek Latin-Amerika fiai és leányai, fiatalok és felnőttek, akik megismertétek a Megváltót!” (...)

Legyetek hívek a keresztséghez és ezen az évfordulón elevenítsétek fel a nagy ajándékot, melyet kaptatok, fordítsátok szíveteket felé és tekintsetek arra, ki a középpont és a kezdet, aki minden boldogság alapja, mindennek a beteljesedése! Legyetek kitarva Krisztus előtt, üdvözöljétek a Szentlelket, hogy legyen egy új Pünkösöd közösségekben!

Egy új, örömteli társadalommá váltok majd, ismét átélitek az Úr megváltó hatalmát és „amit mondott néktek az Úr, beteljesedik.”

Amerika Egyháza! Ma az Úr eljön közétek. Hív Benneteket. Ebben a hálaadás pillanatában neveteken újra szólít, megújítva Veletek kötött egyezségét. Oh, bárcsak meghallanátok hangját, hogy megismerjétek az igaz és a tökéletes boldogságot és belépjétek az Ő házába! (Zsolt 94,7.11)

Pintér Rózsa fordítása

Kiengesztelődés, szolidaritás, integráció és közösség

*A Latin-Amerikai Püspökök IV. Általános Konferenciájának
zárdokumentuma a latin-amerikai és a Karib-tengeri térség
népei számára*

(Részletek)

Santo Domingo, 1992. október 12-28.

I. Bevezetés

A IV. Konferencia időpontját egy jelentős esemény ihlette: Az Új Világ megtérítésének 500. évfordulója. Attól az időtől kezdve Isten szava megtermékenyítette népeink kultúráját, így e népek történelmének elválaszthatatlan részesévé vált. Most összejöttünk az igazság iránti alázattal, Istennek szóló köszönettel csodálatos ajándékaiért, és bocsánatkéréssel azok miatt a tagadhatatlanul sötét foltok miatt, amelyek erre az időszakra árnyékot vetettek.

A Latin-Amerikai Püspökök IV. Általános Konferenciája célul tűzte ki az új evangelizáció alapelveinek kidolgozását, amely által Krisztust Latin-Amerika minden lakosa szívébe zárja, megvallja és megjeleníti élete és cselekedetei során. Az a mi feladatunk, hogy Krisztus, az egyház és az emberiség igazsága minél mélyebben járja át a társadalom minden rétegét, s így folyamatosan át is alakíthassa. Munkánk célja az új evangelizáció.

Találkozónk közvetlen kapcsolatban és folytonosságban van az ezt megelőző hasonló összejövetellekkel: az elsővel, melyet 1955-ben Rio de Janeiróban, a másodikkal, melyet 1968-ban Medellinben, és a harmadikkal, melyet 1979-ben Pueblában tartottak. Maradéktalanul megerősítjük az akkor hozott határozatokat és az ott kidolgozott irányelveket.

Ezek az események értékes egyházi tapasztalatokkal gazdagították a püspöki tanítást, kontinensünk egyházainak és társadalmának javára. Ehhez a vezérfonalhoz most hozzáadjuk az evangelizáció iránti elkötelezettségünket, amely mostani találkozókon megfogalmazást nyert.

II. Félelem és remény között

Népeink nagy többsége szenved a tragikus létfeltételek következtében. Ezt napi lelkipásztori tevékenységünk során tapasztaljuk, és számos dokumentumban világosan kifejezésre juttattuk. Amikor fájdalomunk ránk nehezedik, Istennek Mózeshez intézett szavai visszhangoznak fülünkben: „láttam népem nyomorú-

ságát, és hallottam panaszukat; igen, ismerem szenvedését... Ezért kivezetem őket egy szép, tágas országba..." (Ex 3,7-8).

Ezek a körülmények megkérdőjelezhetik reményünket. A Szentlélek ereje azonban megerősíti, megszilárdítja a reményt: a hitet Jézus Krisztusban, aki meghalt és feltámadott, aki megtartja ígését, hogy mindig velünk lesz (Mt 28,20). Ez a hit megmutatja számunkra, milyen figyelmes és együttérző ő minden emberi szükség láttán. Keressük a módját annak, hogyan lehet megvalósítani azt, amit ő tett és tanított; hogy magunkra vállaljuk az emberiség fájdalmát, s azon munkálkodjunk, hogy ezt a fájdalmat a megváltás útjává alakítsuk.

A jelenkori helyzet arra az evangéliumi történetre emlékeztet bennünket, amely a béna emberről szól, aki 38 éve ült a gyógymedence közelében, de nem volt senkije, aki belesegítette volna a vízbe. A mi evangelizációnk célja az, hogy a gyakorlatban megvalósítsuk Jézusnak a rokkanthoz intézett szavait: „Kelj föl, fogd ágyadat és járj!” (Jn 5,1-8)

III. A misszió által megvalósult remény

Az Új Evangelizáció

A Szentatya 1983-as haiti látogatása megújult, és sokkal aktívabb lelkipásztori tevékenységre bátorított és lelkesített bennünket egyházainkban. Ezt az „Új Pünkösöd” égisze alatt kialakult akciót „Új Evangelizációnak” nevezzük. Az emmauszi tanítványokról szóló elbeszélés Lukács Evangéliumából bemutatja nekünk a feltámadott Jézust, aki bejelenti a „Jó Hír”-t. Ez mintaként szolgálhatna az Új Evangelizáció számára.

Jézus fölkeresi az embereket és követi őket útjukon, részt vesz életük örömeiben és reményeiben, nehézségeikben és bánatukban.

Mi is szeretnénk közelebb kerülni testvéreinkhez, hogy kísérjük őket; hirdetjük az ember értékét és méltóságát, s a hittel fényt derítünk történelmükre, arra az útra, amelyen naponta járnak.

Jézus nemcsak megközelíti az utazókat, hanem Ő maga lesz az út (Jn 14,6); behatol személyes élményeik, érzéseik, viselkedésük mélységeibe. Egyszerű és közvetlen párbeszédben mindent megtud arról, ami foglalkoztatja őket. A feltámadott Krisztus figyelemmel kíséri tanítványainak fejlődését, vágyait, keresését, problémáit és nehézségeit is. Jézus tanítványaival a gyakorlatban is megvalósítja azt, amire korábban egy törvénytudót tanított: az összevert és az út mellett fekvő haldokló sebei és nyögése határozzák meg, mi a leg-sürgősebb teendő útjukon (Lk 10,25-37). Az irgalmas samaritánusról szóló példabeszéd mindannyiunkat közvetlenül érint. Elsősorban azokra gondolunk, akik szenvednek: a betegek, az egyedül élő öregek, az elhagyott gyerekekre. Azokra, akik az igazságtalanság áldozatai lettek: a perifériára kerültek, a legszegényebbekre, azokra, akik a nagyvárosok peremén élnek, a bennszülöttekre és az afro-amerikaikra, a földnélküli parasztszerepekre, az elűzöttekre és az otthontalanokra, a jogaiktól megfosztott nőkre. Az elnyomás egyéb formái szintén kihívást jelentenek számunkra: az erőszak, a pornográfia, a kábítószerfogyasztás, a terrorizmus, a gyermekrablás és más égető problémák.

Az Úr jelenléte nem redukálható csupán emberi szolidaritásra. Jézus, miközben tanítványainak megmagyarázta az Írásokat, kijavította a valóságnak nem megfelelő messianizmus és egyéb ideológiák hibáit, amelyek rabul ejtik az embereket. Az Írások magyarázatával megvilágította helyzetüket, és a remény távlatait nyitotta meg előttük.

Jézus magatartása az emmauszi tanítványokkal megmutatja, mi Isten terve minden teremtményével, és mi az emberiség rendeltetése.

Arra szólítjuk fel a lelkipásztorokat, hogy mélyedjenek el Isten igéjének tanulmányozásában, elmélkedjenek róla, hogy életükben megvalósítva hűségesen átadhassák másoknak is.

Új módszereket kell találnunk arra, hogy az Evangéliumnak a társadalmi renddel kapcsolatos etikai követelményei eljussanak azokhoz, akik pluralista társadalmunk építésében részt vesznek. Az egyház társadalmi tanítása a keresztény üzenet lényeges részét alkotja. Ennek tanítása, terjesztése, elmélyítése és alkalmazása elkerülhetetlenül fontos népeink Új Evangelizációja során.

Az írásmagyarázat nem volt elegendő ahhoz, hogy felnyissa a tanítványok szemét, hogy a hit erejével lássák meg a valóságot. Bizonyára mélyen megrendültek, de az a jel, amelyből végül is felismerhették az élő és halottaiból feltámadott Jézust, a kenyér megtörésének konkrét jele volt. Emmauszban egy otthon nyílt meg olyasvalaki előtt, aki zarándokként utazott. Krisztus felfedte titkát útítársai előtt, és azáltal, hogy osztozott életükben, ismerték fel őt, aki élete során semmi más nem tett, mint önmagát adta testvéreinek, s életének ezt az ajándékát kereszthalálával pecsételte meg.

Most, hogy az elmélkedés és imádság e napjai véget értek, visszatérünk a helyi egyházunkat alkotó otthonokba, hogy mindezt megosszuk testvéreinkkel, akikkel együtt mindennapi életünket alakítjuk. Különösen azokra vonatkozik ez, akik legközelebbi munkatársaink a szolgálatban: papjainkra és diakónusainkra, akiknek őszinte szeretetünket és köszönetünket fejezzük ki.

IV. A fő lelkipásztori feladatok

Abból a célból, hogy Krisztus népeink életének középpontjába kerüljön, az összes híveket Új Evangelizációra hívjuk, különösen a laikusokat, köztük a fiatalságot is. Bizonyosak vagyunk abban, hogy sok fiatal — a hatékony hivatás-gondozás nyomán — elfogadja az Úrnak a papi életre szóló hívását.

A missziós egyházban a megújított hitoktatás és az eleven liturgia lehet eszköze annak, hogy a hívők közel kerüljenek egymáshoz, hogy szentebb életet éljenek, különösen azok, akik eddig távol voltak mindettől, vagy közböbek voltak az egyház iránt.

— Az Új Evangelizáció intenzívebbé teszi majd egyházaink missziós tevékenységét, s ez felelőssé tesz bennünket azért, hogy határainkon túl, más népeknek is elvigyük azt a hitet, mely hozzánk 500 évvel ezelőtt érkezett.

Az Új Evangelizáció nevében elkötelezzük magunkat arra, hogy a latin-amerikai és karib-tengeri népek sokoldalú fejlődésén munkálkodjunk azzal a céllal, hogy ez a segítség elsősorban a legszegényebbekhez jusson el.

— Az emberi fejlődés során a családnak, ahonnan az élet ered, elsőbbségi és alapvető helyet kell biztosítani. Ma sürgető és szükséges támogatni és

megvédeni az életet, mert ezt sok támadás fenyegeti a modern társadalom számos pontjáról.

Támogatnunk kell azt az evangelizációt, amely behatol népeink közös kultúrájának legmélyebb gyökereibe, különös figyelmet szentelve a gyorsan fejlődő városi kultúrának is.

— Az Evangélium átadása céljából hatékony oktatási programot kell kidolgoznunk, fel kell a modern kommunikációs eszközöket használnunk.

V. Üdvözlések és jókívánságok

Nem akarjuk üzenetünket befejezni anélkül, hogy ne köszöntsünk néhány csoportot és személyt, akiknek vállán különösen nagy egyházi és társadalmi felelősség nyugszik. Üdvözetünket küldjük papjainknak és diakónusainknak, elkötelezett munkatársainknak, akik részt vállalnak küldetésünkben, akik minden nap jelen vannak gondolatainkban és imáinkban... Ugyanolyan szeretettel gondolunk a hívó férfiakra és nőkre, a világi intézmények tagjaira, a lelképásztori munkatársakra, a katekétákra, a bázisközösségek és egyházi mozgalmak irányítóira, az egyházközösségek tagjaira és pásztoraira, akik a IV. Konferencia anyagából új erőt merítenek egyházi munkájukhoz. Köszönetet mondunk annak a sok misszionáriusnak, férfinak és nőnek, akik az első órától kezdve, nehéz körülmények között, önfeláldozóan, sőt, életük kockáztatásával hirdették az Evangéliumot kontinensünkön. Örömmel vettük, hogy találkozáson testvér-egyházak megfigyelői is részt vettek. Nekik és általuk a többi egyháznak is, amelyekkel osztozunk Jézus Krisztus, a mi Megváltónk iránti hitben, testvéri üdvözetünket küldjük, hogy az Úr által kijelölt órában teljesítsük Jézus Krisztus szellemi örökségét: „Hogy mindnyájan egyek legyenek... hogy higgyen a világ...” (Jn 17,21).

Nagyrabecsüléssel gondolunk a bennszülöttekre, e területek őslakóira, akiknek gazdag kultúrája mostani kultúránk alapját képezi, valamint azon családok ezreinek leszármazottaira, akik valamikor Afrika különböző területeiről érkeztek. Arra törekszünk, hogy Urunk Jézus Krisztus Evangéliumának papjaiként szolgáljuk őket. Köszöntjük a társadalom építőit és vezetőit, a kormányokat, a törvényhozókat, a bírakat, a politikai és katonai vezetőket, az üzletembereket, a szakszervezeti vezetőket és minden jóakarátú embert, aki az emberi méltóságot tisztelve segíti és védi az életet, védelmezi az emberi jogokat, keresi és őrzi a békét, kerülve a fegyverkezési verseny minden formáját. Innen, a IV. Konferenciáról biztatjuk őket fontos küldetésük teljesítésére az emberiség szolgálatában, arra, hogy kötelezzék el magukat az igazság, a szolidaritás és az egységes fejlődés szolgálatában, hogy döntéseiket az erkölcsi elvek vezessék.

Azt szeretnénk, hogy az Úr nevében közzétett üzenetünk visszhangozzék a latin-amerikai és Karib-tengeri családokban. Kérjük, hogy a családok, az élet szentélyei, megfelelő nevelés által növeljék az Evangéliumot gyermekeik szívében. Abban a korban, amelyben a halál kultúrája fenyeget, az Evangéliumban találják meg a forrást, „mely az örökkévalóság felé árad”. A szülők, példájuk és szavaik segítségével saját család-egyházuk legfőbb pásztorai. E santo domingói konferencia bármely határozata általuk válhat gyümölcsözővé.

Bátorítjuk a kultúra területén működőket, hogy gyűjtsék össze erőiket a

nevelés szolgálatában, mely a jövő kulcsa, a társadalmi dinamizmus lelke, minden ember joga és feladata, hogy létrehozzuk a valódi és egységes humanizmus alapját.

Felhívjuk mindazokat, akik a tömegkommunikációban dolgoznak, legyenek fáradhatatlan szóvivői a megbékélésnek, állhatatos védelmezői az emberi és keresztény értékeknek, legyenek az élet védelmezői, a remény, a béke és a szolidaritás katalizátorai az emberek között.

VI. Véggöveztetés

Ezt az üzenetet tehát teljes bizalommal küldjük Isten latin-amerikai és karib-tengeri népeinek. Ugyanezzel az érzéssel küldjük mindenkinek, különös tekintettel a fiatalokra, akiket hívunk, hogy legyenek aktív részesei a társadalmi és az egyházi életnek a küszöbön álló új keresztény évezred idején. Azokhoz szólunk, akik bár nem osztoznak velünk keresztény és katolikus hitünkben, mégis elfogadják e santo domingói ülés üzenetét, mert felismerik azt, hogy keresztény és evangéliumi humanizmusra szólít fel, melyet ők is nagyrabecsülnek és életükben megvalósítanak.

A Santo Domingó-i konferencia segítsen hozzá ahhoz, hogy megújítsuk elődeinknek a „Nagy Anyaföld”-ről megfogalmazott eszményét. Bizonyosak vagyunk abban, hogy országaink közös keresztény és katolikus gyökerei elősegítik Latin-Amerika óhajtott egységének létrejöttét.

Amerikában sok tényező van, mely a megosztottságra ösztönöz. Sokminden szükséges ahhoz, hogy a mi amerikai földünk olyan egységes kontinenssé váljon, amilyennek mi szeretnénk. Tehát a IV. Általános Konferencia által kitűzött elsődleges vallási cél, az Új Evangelizáció megvalósítása mellett a Konferencia javasolja a következők végrehajtását is:

— az elengedhetetlen kiengesztelődés megvalósítása, hogy a „Mi Atyánk” szellemében feloldódjanak a régi és az új ellentétek, feloldódjanak, megbocsátást nyerjenek a régi és új sérelmek, megszűnjenek a régi és új támadások és helyreálljon a béke.

— a szolidaritás, a népek egymást segítése, hogy terheiken könnyítsenek és megosszák javaikat egymás között.

— országaink integrációja; az elszigeteltség, a diszkrimináció és a közöny akadályainak legyőzése.

— a haladás és a jólét politikai akaratát megvalósítani kívánó mély lelki közösség az egyházon belül. Válgék Latin-Amerika legnagyobb kincsévé az a társadalmi és lelki örökség, amelyet e négy kulcsszó jelez: kiengesztelődés, szolidaritás, integráció és közösség.

Művünket ajánljuk a mi asszonyunknak, Guadalupe asszonyának, az Új Evangelizáció csillagának. Ő kísérte népünket útján Krisztus ígéjének első kihirdetése óta. Kérjük őt ma, hogy töltsen meg szívünket lelkesedéssel, hogy új módszerekkel és új kifejezésekkel hirdethessük: Jézus Krisztus ugyanaz ma és holnap és örökké (Zsid 13,8).

Pintér Rózsa fordítása

TÖRÖK JÓZSEF

VI. Pál pápa és a kollegialitás

A II. Vatikáni zsinat történetében nevezetes nap volt 1963. november 8., mert a püspöki szolgálat megvitatása kapcsán a híres német bíboros, Josef Frings azt javasolta, hogy állandó püspöki bizottság tartózkodjék Rómában, a világegyház püspökeit képviselve a pápával osztozzon az egyház kormányzásának föladataiban. Ez a javaslat tökéletesen egybecseng a zsinat azonos témájának utólagos magyarázatával. Három évvel később az egyik legismertebb zsinati szakértő, Edward Schillebeeckx a következőképpen fogalmazta meg a püspöki kollegialitást: „A pápa primátusa alatt a világ püspökeinek összességét az egyházban a legmagasabb vezető szervnek ismerték el. Ezzel a zsinat elismerte, hogy az egyház kormányzási formája alapvetően kollegiális”. Mintha ezt a kollegialitást hangsúlyozó magyarázatot előre érezték volna a pápai primátus jelentőségét közvetlen közletről felmérő, s éppen ezért annak fontosságát kiemelten hangsúlyozó személyek, ugyanis élesen reagáltak rá. Igaz, az éles viszontválasznak részbeni oka volt Frings bíboros sajátos stratégiája, mert ő ezt az alkalmat arra használta föl, hogy a Kúria, valamint a Szent Officium (ma: Hittani Kongregáció) ellen szenvedélyes hangú támadást intézzon. Azért nevezhető sajátosnak ez a stratégia, mert a Szent Officium prefektusa maga a pápa, ekkor VI. Pál, s erre az el nem hanyagolható tényre a Szent Officium titkára, a majdnem teljesen vak, nagytekintélyű Alfredo Ottaviani bíboros a fölháborodástól remegve emlékeztetett. S mint a pápa legfőbb tekintélyének tántoríthatatlan védelmezője, kijelentette: „A pástör vezeteti a nyáját, és nem a nyáj a pástört!” A vatikáni bazilikát ekkor tapsorkán rázta meg, igaz, nem sokkal ennek előtte, Frings bíboros szavait is tapsvihár jutalmazta.

Miként értékelte mindezt az új pápa, aki az első ülészakon még zsinati atyaként vett részt, s most az egyház hajójának kormányosaként kellett manővereznie úgy, hogy a vihar is meg az orkán is egyazon vitorlát dagasztva, magát a hajót segítsék előre? Látszatra manőverezésnek tűnhetne a pápa minden ténykedése ezen a téren, ám ha az eseményeket, s magát VI. Pál személyét közelebről vizsgálja az egyháztörténetírás, akkor gyorsan kiderül: nem ügyes kormányzási egyensúlytartásról, esetleg pápai taktikáról van szó, hanem Montini-pápa egyik legeredetibb gondolatáról s annak gyakorlatra váltásáról. Ugyanis nem sokkal ezelőtt, 1963. szeptember 29-én így nyilatkozott: „A püspöki szolgálatról szóló tanítás, valamint annak föladatai és kapcsolatai Péterrel: ezek az elmélyítendő témák.” Miután a zsinat elmélyítette a témát, Pál azt áttette a gyakorlatba.

II. János Pál pápa már ezen egyetlen szempont alapján joggal írhatta *Redemptor hominis* kezdetű enciklikájában: „Mindig csodáltuk VI. Pál mélyeséges bölcsességét és erejét, állhatatosságát és türelmét azokban a nehéz időkben, amelyek pápaságában a zsinat után következtek. Az egyháznak, Péter hajójának kormányosaként nyugalmát és kiegyensúlyozottságát bölcs előrelátással őrizte olyan kritikusan pillanatokban is, amikor úgy látszott, hogy ezt a hajót belülről lékelik meg. Rendíthetetlenül reménykedett a hajó épen maradásában.”

Ezek a sorok a zsinat utáni időben született gondos elemzések, mérlegelések, döntések dicséretére íródtak. Elegendő csak a hatvanas évek második felének általános szellemi légkörére visszagondolni: a maguktól értetődő alapigazságok elfogadása válságba került, a tekintélyt lépten-nyomon, sőt intézményesített módon újfent megkérdőjelezték, az intézmények iránt mindenki gyanakvással viseltetett, az antagonizmusok egyre világosabban felszínre kerültek, s a hírközlő eszközök ott is antagonizmusokat véltek fölfedezni, ahol azoknak nyomuk sem volt. Egyesek szemében a kollegialitás ellettében állt a primátussal, mások meg a primátustól féltették — VI. Pál rá a bizonyíték: alaptalanul — a kollegialitást. S legtöbben a nagy előretekingetésben elfeledkeztek a szeretet primátusáról az igazság formálta közösségben. A pápa elképzelése a kollegialitásról a zsinat során gyakran fogalmazódott meg konkrét tettekben, s ezek miatt „visszamenőleg” is megilleti őt utódától a dicséret. Ám VI. Pál leghatásosabb megnyilatkozása a *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúcióhoz fűzött *Nota praevia* kivitelezése, s ennek — mint köztudott — komoly kihatása van a kollegialitás értelmezésében.

A szóban forgó téma bemutatása előtt azonban érdemes fölleveníteni VI. Pál néhány jellemző vonását. Köztudott, hogy a *Lumen gentium* kezdetű konstitúció kidolgozása során a pápa bizonyos távolságot gondosan őrzött, nem akarta a zsinati atyákra erőltetni saját elképzelését a kollegialitásról. Természetesen a hivatalos megnyilatkozások kapcsán, egy-egy ünnepi beszédben, s főként nem hivatalos érintkezései során megosztotta elgondolásait. Ám ezt mindig a reá jellemző gonddal, mérlegeléssel tette, a zsinat szabadságát a legteljesebb mértékben tiszteletben tartva. Az szintén bizonyítható, hogy VI. Pál is bejárta a maga útját, míg végül a kollegialitás zsinati megfogalmazását összeegyeztette a sajátjával, s mindezt párhuzamosan a kollegialitás egyfajta gyakorlati megélése kísérte, a pápa és a püspökök közötti folyamatos párbeszéd eredményeként. A végső megfogalmazás kihirdetése után pedig újabb feladat várt a pápára: a kollegialitás tanának hivatalos magyarázata és átültetése a mindennapok egyházi életébe.

VI. Pál elődeihez hasonlóan látta, hogy a kollegialitás tanának pontosítása a pápa és a püspökök kapcsolatának erősítése mellett a püspökök részéről nagyobb felelősségvállalást jelent, ugyanakkor a Tanítóhivatal szavának fölerősödését/fölerősítését. Mindez természetesen az I. Vatikáni zsinat befejezetlenségének tényéből következik, s ezért jogos itt említeni VI. Pál elődeit. Köztudott, hogy XII. Piusz pápa is foglalkozott az egyetemes zsinat összehívásának gondolatával. Az egyháztörténeti köztudatban nem eléggé élő annak emléke, hogy az I. Vatikáni zsinat nagy témája maga az egyház volt, s csak a történelmi vészhelyzet okozta, hogy ebből mindössze egyetlen rész, a pápai primátus tana kerülhetett érdemleges módon megtárgyalásra. Ezért mi sem volt magától értetődőbb, mint az elmaradt témák alapos kifejtése, amint ez megtörtént a II. Vatikáni zsinaton. Csak a történelmi folytonosság állandó figyelembevételével óvhatja meg a teológiai gondolkodást a reá leselkedő veszélyektől, s ennek VI. Pál pápa nagyon is tudatában volt. Túlzott egyszerűsítés lenne az egyházkép kétféle, monarchikus és demokratikus fölfogásának küzdelméről beszélni akár a zsinati atyák között, akár egyetlen személy — jelen esetben a pápa — gondolataiban, szívében. S ez utóbbiak említése, VI. Pál

jellemét ismerve, talán érzékeltet valamit abból a folytonos párbeszédből, amit benne az ész és a szív folytatott, s amit a külső szemlélő leggyakrabban csak áttételesen fedezhetett föl.

A kollegialitás tana a zsinaton számos ellenvetéssel szembesült, melyek végső soron háromra vezethetők vissza. Az első félelemből fakadt, s azzal értelt, hogy a kollegialitás az egyházi közvélekedés ellenében fogalmazódott meg, s félt, hogy komoly zavart okoz a mindennapokban. A hatvanas évek derekán, a társadalmi életben a tekintélyelv egyre gyakoribb elvetése érthető aggodalmat váltott ki az egyházi vezetőkben, noha kérdésföltevésük és helyzetelemzésük elégtelensége folytán a végkövetkeztetés, illetve annak egybekapcsolása a kollegialitás tanával ugyancsak hiányosnak, sőt hibásnak bizonyult. A második, már megfoghatóbb ellenérv a következőképpen talált megfogalmazásra: a püspökszentelés adja meg a szentelő hatalmat a püspököknek, viszont a kormányzó hatalmat a pápától lehet és kell elnyerni. Ennek a kérdéskörnek hosszú előtörténete van az időnként Rómától függetlenedni akaró nemzeti egyházak esetében. Mégsem ez utóbbi volt az igazi neuralgikus pont VI. Pál szemében, hanem a harmadik ellenvetés, miszerint ellentmondás lenne az egyházban a legfelső kormányzó hatalmat egyszerre két alanynak is tulajdonítani, egyik lévén a pápa, másik pedig a püspökök kollégiuma.

VI. Pál erre a harmadik ellenvetésre úgy tudott felelni, hogy előbb megválaszolta a másodikat. Abból a püspök-fogalomból indult ki, amely sajátosan az övének nevezhető, és misztikus vonásokban gazdag. A püspök az apostolok nyomdokain arra kapott meghívást, hogy Krisztus képmásává váljék, s ez elsősorban és döntően természetfölötti hivatás. Amennyiben a szentelő hatalmat a kormányzó hatalomtól nem választjuk el, akkor az átmenetet könnyebben és erősebb kötéssel lehet megvalósítani. Mivel a püspök szentelése révén annak a kollégiumnak lesz tagja, amely az egyetemes egyház szolgálatában az irányítás feladatát és küldetését kapta, szükségszerűen részesül a küldetés betöltéséhez nélkülözhetetlen kormányzói hatalomban. Az egyházi jog által kellő pontossággal körülírt kormányzói hatalom a feladattól következik, a feladat viszont természetfölötti hivatás része, s így lehetséges a visszacsatolás a Krisztus-képmáshoz.

Az eddig vázolt ellentétek föloldása mellett VI. Pálnak választ kellett találnia arra, miként viszonyul a kollegialitás szabta határokon belül a püspöki kollégium hatalma a pápa hatalmához. A pápa teológusai analógiák segítségével arra a következtetésre jutottak, hogy a feladatot annak teljesítésétől meg lehet, sőt kell különböztetni, ennek következtében a két hatalom gyakorlása asszimmetrikus módon történik. A kollegiális hatalom gyakorlása bizonyos szempontból mindig függőségben van a pápától, ugyanakkor a pápai hatalom gyakorlása az előbbtől mindig független. Ez a függetlenség azonban nem a kollegialitás kárára valósul meg, hanem ellenkezőleg: a kollegialitás a püspökök egyetemes felelősségét is hangsúlyozza, amiben a pápával osztoznak, s ami a pápánál sajátos péteri módon realizálódik, hiszen minden konkrét cselekedetét egyúttal az egyetemes egyház közjava irányítja.

Ezek ismeretében érthetőbbé válik a *Lumen gentium* kezdetű konstitúcióhoz függesztett *Nota explicativa praevia*, amelynek keletkezését a maga komplexitásában a teológus-társadalom csak most kezdi elmélyültebben elemezni. A történelmi valóság torzítását súrolja az az egyszerűsítő állítás, miszerint VI. Pált egyedül az vezette, hogy a kisebbségben maradt zsinati atyák felé

ennek gesztusértéke legyen. A szóbanforgó hozzáfűzés-magyarázat szövegét a zsinati teológiai bizottság készítette a pápa sürgetésére, felügyeletével, javasolataival és változtatásaival, s végezetül jóváhagyásával. Ezért jogos annak állítása, hogy tágabb értelemben maga VI. Pál pápa a szerzője, s a kollegialitás tanára vonatkozóan ez a négy megjegyzés a legtömörebb összefoglalás, amit neki lehet tulajdonítani.

Az „előzetes magyarázó megjegyzés” első pontja hangsúlyosan megerősíti az apostoli kollégium létezését, valamint ennek folytatását a püspöki kollégiumban. Liturgikus szóhasználatával élve, „Krisztus egyházát az apostolokra építette”, s ez a tény lényegi vonásait tekintve a püspöki kollégiumban folytatólagossá válik a történelmi idő dimenziójának keretei között. A második pont a kollégiumba történő felvétel előzetes feltételeit fogalmazza meg, s ezek a püspökszentelés, mint az egyházi rend szentségének beteljesültsége, valamint a hierarchikus közösséghez való, maradék nélküli tartozás. Itt fontos különbségtétel található a feladat és az annak teljesítésére szóló küldetés között.

A harmadik pont megerősíti, hogy a püspöki kollégium, egységben a fővel, vagyis a pápával, a legfőbb teljhatalmat gyakorolja az egyházban. Ebből azonban nem lehet olyan egyensúlyt megbontó következtetésre jutni, ami szerint a pápát szembe lehetne állítani a püspökökkel; hanem — és ez a Montini-stílusú megkülönböztetés — lehet beszélni külön a pápáról és külön a püspököktől körülvevett pápáról. Erre a megkülönböztetésre adott mindennél beszédesebb példát VI. Pál a „hit évének” nyilvánított 1967-es esztendő Apostolfejedelmek ünnepén, vagyis Péter-Páلكor, az „Isten népe hitvallásának” ünnepélyes elmondása alkalmából. A pápa ugyanis a hitvallásra állva maradó bíborosokat, püspököket leültette, hogy még világosabbá váljék péter-utódi működése annak a hitvallásnak a tétélekor, amely vitathatatlanul a legújabbkori teológiai tévedésekkel szemben íródott, s azóta is kihívásként létezik a hit időhöz kötöttségét vallók szemében.

Az utolsó, negyedik pont a pápa és a püspöki kollégium kapcsolatát járja körül, hangsúlyozván a két hatalom gyakorlásának asszimétrikus voltát. A pápának joga és kötelessége az egyház közjáváért fellépni bármely, általa alkalmasnak ítélt pillanatban; a püspöki kollégium viszont hatalma meglétének folyamatossága mellett is azt csak időről időre gyakorolja. A tervezet hűségesen őrzi a pápa kezeirását. „*Tutto questo e essenziale*”, s ez bizonyítja, mennyire fontos volt VI. Pál szemszögéből ennek a sajátos asszimetriának a megléte, tudatosítása és fönntartása.

Mint VI. Pál sok megnyilatkozását, egyesek ezt is kételkedve fogadták. Nem mintha nyíltan szembeszegültek volna a pápa által óhajtott előzetes magyarázó megjegyzéssel, hanem inkább a továbbiakban megfogalmazott kérdésekkel fejezték ki kételkedésüket, sőt értetlenségüket. Egyesek úgy vélték, hogy a pápa csupán a püspökök esetlegesen történő megkérdezésével fogja a kollegialitást gyakorolni. Mások arról elmélkedtek, hogy a pápa a Bíborosi Kollégium és a Kúria hatalmát akarja megnyirbálni, s helyette valamiféle parlamentarizmust óhajt az egyházi élet irányításába bevonni. Ez utóbbi gondolatmenet ironiája az, hogy ez inkább a gyökeresen más egyházképben gondolkodók vágyálma volt, mintsem a bíborosok vagy kúriai tisztviselők — egyébként alaptalan — félelmének megnyilatkozása.

A kollegialitás tanának további magyarázása és gyakorlatra váltása azonban sem egyik, sem másik félelmet nem igazolta. A nemzeti püspöki karok

működésének megújulásán kívül a püspöki szinódus intézményének életre hívása és rendszeressé tétele hamarosan igazolta, mennyire mélységes elkötelezettséget vállalt VI. Pál pápa a fokozatosan magáévá tett kollegialitás-tan megvalósításában. Igaz, a pápa elvárásai, amelyek néha eszményi magaslatokban jártak, nem mindig teljesültek, s volt olyan helyi egyház, ahol a kollegialitás előmozdítása éppen ellenkező eredménnyel járt, felszínre hozva a püspöki karon belül lappangó ellentéteket. A pápa ezeket a negatívumokat élesen elítélte, ugyanakkor mélységes meggyőződéssel hangsúlyozta a kollegialitás fontosságát s rendíthetetlenül bízott annak előbb-utóbb gyümölcsöző voltában. Az „előbb” teljesült a zsinatot követő negyedszázad során, s a közelmúlt-jelen történelme VI. Pál pápának szolgáltatott igazságot. Ennek legújabb gyümölcse a most megjelent Katekizmus, amelynek kidolgozásában az egész püspöki kollégium részt vállalt a Péter-utód fősege és vezetése alatt.

A II. Vatikáni zsinat során, 1963 őszén tragikus felhanggal színezetten szólt a szigorú figyelmeztetés: „A pásztor vezeti a nyáját...!” VI. Pál személyisége, teológiai töprengése képes volt a tragikus színezetet az evangéliumi szeretet melegével helyettesíteni, mintha péter-utódi tettei, megnyilatkozásai közben állandóan hallotta volna: „Legeltesd bárányaimat, legeltesd juhaimat!”

Szakirodalom:

Claude Troisfontaines: *A propos de quelques interventions de Paul VI dans l'élaboration de „Lumen Gentium” in: Paolo VI e i problemi ecclesiologicali al Concilio*, Brescia, 1989.; uő.: *La conception de la collégialité chez Paul VI* — előadás, Brescia, 1992. szept. 26.; Adriano Garuti: *Origine e natura del sinodo dei vescovi: un' intuizione di Paolo VI* — előadás, Brescia, 1992. szept. 27.; Edward Schillebeeckx: *A zsinat mérlege*, Róma, 1968.

Számunk szerzői:

Török József teológus, egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Rózsa Huba teológus, egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Tóth Veremund bencés, Saõ Paolo

HAAS GYÖRGY

A menekültek patrónusa, Varga Béla

Varga Béla, az 1945—47 közötti nemzetgyűlés, az emigráns Nemzeti Bizottmány elnöke, papként és politikusként próbálta meg a legnagyobb erkölcsi értékeket szolgálni.

Parasztcsaládból származó emberként minden időben a szegények pártját fogta, és az emigrációban is hűségesen őrizte a közös harcok nagy álmait. Közéleti pályáján Gaál Gaszton, az ellenzéki kisgazdapárt vezére indította el. Varga Béla fiatal papként találkozott Gaál Gasztonnal, és ebből a találkozásból olyan barátság lett, amelynek segítségével felépült Balatonbogláron az ország első modern temploma. „Én segítettem a kedves főtisztelendő urat — mondotta egy napon Gaál Gaszton Varga Bélának —, most maga segítsen nekem, hogy kenyere is legyen a népnek”.

Varga Béla balatonboglári plébános elfogadta a protestáns többségű kisgazdapárt meghívását, és igyekezett „összefogni, összetartani a pártot”.

Kezdetől vallotta, hogy a parasztság emberibb élete, a nemzetbe való beemelése az egész társadalom közreműködése által jöhet létre. Szent hivatásának tekintette a fiatal balatonboglári plébános „egy új Magyarország megteremtését, ahol nem lesz megvetett, kismimizett, éhező parasztság, és valóra válik a keresztény tanítás”.

Karácsonyt váró lélekkel érkezik el a második világháború küszöbéig. Ekkor került a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt vezetőivel, Tildy Zoltánnal, Kovács Bélával, Nagy Ferencsel együtt a parlamentbe, amikor a nemzet, történelmének egyik legnagyobb megpróbáltatása előtt állt.

A második világháború első áldozata Lengyelország volt, ahonnan azonnal megkezdődött a menekültek áradása Magyarország felé. Ezekben a napokban egy rozoga autón két pap jelent meg a balatonboglári plébánián. Az egyik Witz Béla prelátus, Teleki Pál gyóntató papja, a másik Varga László jezsuita páter voltak. Nagy titoktartás mellett Witz Béla közölte Vargával, hogy Teleki Pál megbízásából jöttek, hogy a kormányfő megbízza a lengyelek gondozásával.

Varga Béla, Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter, a kormány szociális érzékenységű tagjának támogatásával megkezdte az embermentés nagy munkáját. Megszervezte Európa egyetlen lengyel középiskoláját, miután Hitler minden gimnáziumot bezáratott Lengyelországban. Részt vállalt ötven ezer lengyel továbbjuttatásában a nyugati szövetséges hadseregekhez. A lengyel menekültekhez kapcsolódtak a franciák, és így a vasárnapi balatonboglári miséken a templomtornyon együtt lengett a lengyel és a francia lobogó. Varga Béla papi ruhában több külföldi titkos misszióban is részt vett. Ő vitte ki Zágrábon, Fiumén, Velencén keresztül, és Svájcban, Dél-Franciaországon, Spanyolországon át Angliába Tedeusz Celtet, a londoni emigráns lengyel kormány miniszterelnökének megbízottját, akit ejtőernyővel dobtak le a megszállt Lengyelországba. A titkos missziót egy levélben így írta le: „A lengyel kormány megbízottja és magyarországi titkos követe Edmund Fietovics, aki

szintén ideje nagy részét nálam, Balatonbogláron töltötte, egy alkalommal letérdelt és sírva könyörgött, hogy mivel a romániai, törökországi út bezárult, így csináljunk valamit Tedeusz Celt kiszöktetése érdekében. A náci kémei ebben az időben mindent pontosan jelentettek. Azt agyaltuk ki Keresztes Fischer Ferencsel és Kudar Lajossal, hogy Celtet én örökbefogadtatom szüleimmel, és testvérem, akkor jezsuita kispap okmányaiába behelyettesítjük Celt fényképét és így viszem ki Svájcba Zágrábon keresztül. Idő előtt ez is kitudódott, és akkor egy Mór nevű hivatalfőnök a külügyminisztériumból magával a külügyminiszterrel együtt tűvé tették értünk Magyarországot, és követelték vissza az érvényes útleveleket. Azonnal útra keltünk Zágráb felé Celttel, aki egy szót sem tudott magyarul. Zágrábban nekem megvolt az összeköttetésem Mihajlovits szerb tábornokhoz. A lengyeleknek is megvolt a megbízottjuk Zágrábban. Sohasem felejttem el az utazást a vonaton. Zágráb közelében sortűzet kapott a vonat. S amikor kérdeztem a kalauzt, hogy ez mi, csak annyit mondott: Man schiesst überall... Mihajlovitscsal Zágrábban azonnal felvettem a kapcsolatot, azonban ő kategorikusan kijelentette, hogy nem tudja vállalni a felelősséget életünkért, nem ura annak a területnek, amelyen mi Zágrábból Fiume felé akarunk utazni. Háromszor mentem el a Gestapóhoz, míg beütötték útlevelünkbe az átutazó pecsétet, és azonnal útrakeltünk a milánói expresszen Svájc felé. Svájcban azt hittem, hogy a jerikói csoda történik majd meg, mert a világnak bemutatjuk Hitler gonoszságát fényképeken, hogy miképpen égeti el az embereket, akkora lesz a világ felháborodása, hogy Hitler várának falai leomlanak. Életem egyik nagy csalódása volt, hogy Svájcban mindezt nem hitték el. Lados lengyel nagykövettel végigjártuk a zsidó szervezeteket, idegen követségeket, s mivel kellemetlen volt elhinni ezt a szörnyűséget, egyszerűbb volt a megoldás, hogy nem hitték el.”

A német megszállás előtt Keresztes Fischer Ferenc belügyminiszter Varga Béla lelkére kötötte, hogy meneküljön. 1944. március 19-én Varga Béla Mindszenty József veszprémi püspök ajánlására, a homokkomáromi kolostorban rejtőzött el. 1944. november 5-én, dunántúli rejtékhelyéről álnéven Budapestre jött, és a főváros egyik kolostorában kapott menedéket. A Vörös Hadsereg megérkezése után, rejtékhelyén Malinovszkij tábornok megbízottai keresték, hogy beszélgetésre invitálják. Az igazi ok valójában az volt, hogy az első frontvonalak parancsnokainak parancsuk volt Sztálintól, hogy mindenkit, aki valamiképpen összeköttetésbe került Katyn-nal, likvidálni kell. Ezért Varga Bélát egy kispesti orosz katonai börtönbe vitték. Innen csodával határos módon egy magyar származású orosz ezredes mentette ki.

A Független Kisgazdapárt keretei között kapcsolódott be ismét Magyarország új politikai életébe.

1946. február 1-jén a Magyar Köztársaság kikiáltásakor megválasztották a nemzetgyűlés elnökének. Az ország második közjogi méltóságában folytatta a harcot, most már az orosz megszállók magyarországi ügynökei ellen. Feddhetetlen erkölcsi magatartása szolgáltatott alapot ahhoz, hogy saját pártján belül is, a különböző irányzatok között az összekötő kapocs szerepét tölthesse be. Rendíthetetlen akarattal, szívóssággal védte az emberi méltóságot, az önrendelkezési jogot. Ismerte az ország kiszolgáltatott helyzetét, ezért próbálta meg az egyezkedést a Szovjetunióval.

1946 végén a kommunisták elérkezettnek látták az időt a totális hatalomátvételre. Az NKVD által irányított politikai rendőrség mesterséges pert ké-

szített elő az ország legnagyobb pártja, a Független Kisgazdapárt ellen. Ennek kapcsán 1947. február 25-én, miután a nemzetgyűlés nem adta ki az ÁVÓ-nak Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtítkárát, a Vörös Hadsereg lakásáról hurcolta el a kiváló államférfit. Az elhurcolás kapcsán erőszakkal vallomást akartak kicsikarni Kovács Bélából Nagy Ferenc miniszterelnök és Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke ellen. 1947. május 14-én Nagy Ferenc miniszterelnök pihenésre Svájcba utazott, és így Varga Béla vette át a politikai bizottság vezetését. Ahogy Nagy Ferenc miniszterelnök elhagyta az országot, Szviridov altábornagy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet elnöke, a Vörös Hadsereg által letartóztatott Kovács Béla saját kezeírású vallomását küldte meg. A Kovács Bélából kikényszerített vallomás Nagy Ferencet és Varga Bélát tette felelőssé az „összeesküvőknek” a kisgazda pártba történő beépítéséért.

1947. június 1-jére Varga Béla összehívta a nemzetgyűlést, hogy egy pillanatra a figyelmet magáról elterelve a menekülést még jobban elő tudja készíteni. Május 31-én vasárnap még a balatonboglári plébánián megvitatta a lehetőségeket régi jó barátjával, Bánáss László veszprémi megyéspüspökkel. Majd az esti órákban néhány kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselő társaságában a parlament elnökének autóján elindult Budapest felé. Miután sikerült lerázniuk a kommunista politikai rendőrség kocsiját, mellékutakon Sopron felé menekültek, és még azon az éjszakán átlépték az osztrák határt. Ausztriában az első menedékhelyük a burgenlandi Savanyúkúton a püspöki helynök villájában volt. Miután észrevették, hogy a burgenlandi orosz katonai parancsnokság fényképes körözőlevelet adott ki Varga Béla elfogatására, László István helynök, Kismarton mai püspöke úgy intézkedett, hogy Varga Bélát a kishöfleini plébánián kell elrejteni. A plébániáról a bujdosókat egy parasztszekéren csempészték be Bécs amerikai övezetébe. Noha az amerikaiak egy titkos villában őrizték őket, az NKVD által irányított ÁVO így is a nyomukban volt. Ezért az amerikaiak salzburgi központjából egy német gyártmányú kis helyen leszállni tudó, Gólya típusú futárgépet küldtek az oroszok által körülzárt osztrák fővárosba, hogy kiszabadítsák Varga Bélát. Varga Béla menekülésének útja Salzburgból Svájcba vezetett, ahol Habsburg Ottó is meglátogatta. A találkozásról Varga Béla így számolt be: „megkért, hogy mint a világon elismert magyar parlament le nem mondott elnöke, ragaszkodjam Bartók László volt bécsi követünk által kidolgozott, és az amerikaiak által elfogadott jogalaphoz, jogaimhoz. Elmondtam, hogy szomorú háborús és háború utáni tapasztalataim alapján egy napi gondolkodási időt kérek. Ismételten sürgetett, hogy minél előbb utazzam Amerikába.”

Varga Béla az Egyesült Államokba érkezve legsürgősebb feladatát abban látta, hogy létrehozza a Magyar emigráció központi szervét, amely a jobboldaltól a balig azokat a politikai erőket szándékozott összefogni, akik a nyugati hatalmakkal szövetségben Magyarország szabadsága és függetlensége visszaszerzésén munkálkodnak.

1947 novemberében megteremti a közös képviselői szervet, a Magyar Nemzeti Bizottmányt, melynek működése 1949 júliusában kezdődött el. Varga Béla abból az elvből indult ki, hogy miután a megszállt országban a nemzetgyűlés elvesztette cselekvési szabadságát, és a köztársasági elnök sem rendelkezik a szükséges szabadsággal: így feladatát annak kell átvennie, aki az állami méltóságok rangsorában követi és tevékenységében nem korlátozott. Ez pedig a nemzetgyűlés elnöke, aki tisztségéről nem mondott le. A nyugati

világ számára is közjogi alapot szolgáltatott az 1945-ben megválasztott nemzetgyűlés, valamint a köztársasági államformáról intézkedő 1946/1. számú törvénycikk. Varga Béla tisztában volt azzal, hogy csak a nyugati kormányok egyetértésével és támogatásával lehet eredményes emigrációs szervezetet felépíteni. A Varga Béla elnöklete alatt működő Magyar Nemzeti Bizottmány-nak 1950-ben kilencven tagja volt. Ha figyelembe vesszük, hogy az 1939-es, 45-ös és 47-es törvényhozás tagjai közül körülbelül 190-en tartózkodtak nyugati országokban, akkor ezeknek mintegy fele csatlakozott a New Yorkban székelő bizottmányhoz. Varga Bélának nagyon kellett vigyáznia az egységre, mivel egy széteső szervezet nemigen számíthatott az amerikai kormány támogatására. Varga Béla elnökletével 1951. február 11-én Philadelphiában tíz kelet-közép-európai ország mintegy kétszáz képviselője ült össze, népeiknek szabadságot, függetlenséget, demokráciát követelve és együttműködést sürgetve. A felszabadítási nyilatkozatot szélsőjobb és szélsőbal oldalon elítélték, mert „közös asztalhoz ültek a trianoni országcsönkítást helyeslő kisantant politikusokkal, sőt elkötelezték magukat a velük való föderációra.”

Varga Béla nagy érdemének tudható be, hogy az 1956-os szabadságharc leverése után, a régi és új emigráció együtt tudott dolgozni. Varga Béla került a régi és az 1956-os emigráció által életre hívott új szervezet a Magyar Bizottság élére is. Varga Béla erkölcsi tekintélye, realitásérzéke lényegesen elősegítette a közös célok megvalósítását.

1972-ben anyagi okok miatt a Magyar Bizottság beszüntette tevékenységét, de formailag továbbra is fennmaradt Varga Béla lakásán.

Varga Béla az emigrációs években De Gaulle tábornoktól megkapta a francia becsületrendet, 1983 februárjában, nyolcvanadik születésnapján, az amerikai kongresszus mindkét háza a törvényhozási naplóban örököltette meg a demokráciáért és a szabadságért vívott küzdelemben szerzett érdemeit. Varga Bélának megadta a sors azt a kegyelmet, melyet sok harcostársától Eckhard Tibortól, Nagy Ferenctől, Kovács Imrétől, Barankovits Istvántól, Sulyok Dezsőtől, Pfeiffer Zoltántól, Kéthly Annától megtagadott, hogy 1990 tavaszán felszólalhatott az új, demokratikus magyar országgyűlés megnyitó ülésén.

HATÁR GYŐZŐ

Egyházi

(a wimbledoni JÉZUS SZÍVE
templomban a *dog'* s *body* aki volt)

*kívülről fújta ájtat-anyagát
s ferdére tartva tályogos nyakát
nyájás szűzlánymosollyal mind pirul
s felmond misét keltául latinul*

*mert CUSTOS ő — koros — könyör-prebendiás
azért csak CORPUS CANIS ő és semmi más*

*úgyan hordozta ő nyitott tojás-sebét
nyakán a kárbunkulust hogy semmiség
és úgy fogadta bár mást hogy undorít
mint szent hitünk megpróbáltatásait*

*mert CUSTOS ő — koros — könyör-prebendiás
azért csak CORPUS CANIS ő és semmi más*

*oltárt terített kehlyhet rakosgatott
mint hogyha rendezgetné a színpadot
reggeltől estig takarított — sokat:
padlót padot tartót gyertyacsonkokat*

*mert CUSTOS ő — koros — könyör-prebendiás
azért csak CORPUS CANIS ő és semmi más*

*koránkelő volt ajtószárnyat aki
jött a hívőknek hajnalban tárta ki
nyakferdüléssel mosollyal pajkosan
mint ki nem számos a színen átoson*

*mert CUSTOS ő — koros — könyör-prebendiás
azért csak CORPUS CANIS ő és semmi más*

*s hogy mi vitte el? a tályog üszöge?
a szöges cingulus? infarktus ördöge?
nem édes-mindegy az már hetven felett?
... sírcellája szőrös deszkaláda lett —*

*mert CUSTOS ő — koros — könyör-prebendiás
azért csak CORPUS CANIS ő és semmi más*

(1992)

ERDEI JÁNOS

A legédesebb Jonatán

Jonathan Swift emlékének

Kicsi volt és félig zöld. Az érettek között valósággal törpének hatott. Hideg volt azonban a tavasz, és a hűvös nyárra korán fagyos őszt következett, így azután csak leszedték. A késői virágokból még éppen csak előbújt satnyákhoz képest úgy festett ökelme, mint egy valóságos óriás. Ahogy meg a ládába került, meg is könnyebbedett, és ettől a színe elfogadhatóbbá pirosodott. Amíg függött a fán, szüntelenül a férgekre gondolt, sőt, keserűségében egyszer még fel is kiáltott, igaz, csak halkán, szerényen:

— Zabáljatok csak! — Ez végül nem történt meg, vele legalábbis nem, azonban talán éppen a szüntelen szorongás okozhatta, hogy bár megvolt mindene, csak kicsi maradt végezetül, és satnyácska is. Igaz, mivel abba a bizonyos mindenbe, amit az imént emlegettem, a cukortartalom is beletartozik, épp viszonylagos kicsinységének köszönhetően lett ő a legédesebb valamennyi közül. Nagyon kevéske, hogy úgy mondjam, hús tartalmazta ugyanis a jóval nagyobb alma számára is bőségesen elegendő cukrot. És hát, most még jobbra látszott fordulni minden, hiszen ládába kerülve a férgek rávonatközö esélye határozottan csökkent, így az övé meg, már ami az életben maradását illeti, ugyanennyivel növekedett. Sőt, mint hamarosan kiderült, ez az esélynövekedés még meg is haladta valamennyivel azt a mértéket, amelyik az eddig elmondottak alapján elvárható lenne. Történt ugyanis, hogy bár az immáron fonott kosárban gömbölyödő almákat szépen egymás után befalták, de neki ez eleinte még csak fel sem tűnhetett, mivel félnék természetének megfelelően ösztönösen a kosár alján foglalt helyet. Hanem amikor észrevette, hogy mi folyik! A férgek látása okozta szorongás kismiska volt ahhoz képest, amit ekkoriban érzett. Majd az eszét veszítette félelmében, ami teljességgel érthető, ha meggondoljuk, hogy a férgeknek tulajdonképpen még foguk sincsen, itt meg nem csak azt kellett látnia, ahogyan társait kiragadják, hanem még hallgatnia is végső hersegésüket! Ezeknek a sajátosan szörnyűséges körülményeknek és az ő különösen félnék természetének, ha nem is köszönhetően, de tény, észre sem vette (és így vigaszt sem meríthetett belőle), hogy őt, ha kézbe is vették, szinte azon nyomban, és majdhogynem undorodva vissza is dobták. Lám, az eredeti, a férgektől való félelme meghozta a maga sajátos hasznát, hiszen társait mind előtte falták be, de származott-e előnye ebből az újabb, az előzőeknél is hatalmasabb rettegésből?

Kevés híján nem, sőt egy pillanatra úgy tűnt, hogy visszajára fordul minden, hanem legvégül csak kiegyenesedett, de haladjunk sorjában! Sorsát senki sem kerülheti el! Ezt, hogy a túlzott várakozásokat lehűtsem, előre kell bocsátanom. Bizony. Hogy létrejöhetünk, az kegyelem, de a legtöbbünk számára ez minden, ami a mennyei malasztból osztályrészünkül juthat. *Akit nem fálnak fel a férgek, az előbb-utóbb megrohad.* Ez történt vele is, nincs mit szépíteni. Ráadásul egy pillanatilag úgy állt a dolog, hogy szégyenszemre disznók

elé vetik. Igaz, az előrehaladott rothadástól már szinte teljesen öntudatlanul, ami már önmagában is kegyelemféle lett volna. Ne feledkezzünk azonban meg az eddig szemmel észrevehetetlen igen-igen magas cukortartalomról, melyet, ha szinte öntudatlanul is, feltűnően erős szagával maga is jelzett szüntelenül. Vesztének idejét is éppen ez a szag látszott kijelölni, mert a gazdaasszony már meg is feledkezett róla, hanem az a szag! Azonban csak a természet pazarol. A teremtés soha! Őt pedig, méghozzá igen sok és bonyolult, úgyszólván lélektani okok közbeiktatásával teremtette a lehető legédesebbre az Isten, aki, ha úgy akarja, akár még csodát is tehet! Azonban a teremtett világ összhangja ebben az esetben is oly csodálatosnak bizonyult, hogy külön csodára nem is volt szükség. Megtette egy „véletlen” is, méghozzá maradéktalanul!

Történt, hogy amikor a gazdaasszony már széttárt ujjakkal habozott az eredetileg legédesebb, ám ekkorra nem csupán megecetesedett, de meg is lottyadt Jonatánt rejtő kosárka fölött, hogy miképpen is vegye ki, és már arra gondolt, hogy a kosár megfordításával zuttyantja a félig telt moslékos vederbe, de így meg keze helyett a kosár mocskolódnék össze, amit tulajdon kezével neki kellene megtisztítania, nos, ebben a kiélezett pillanatban maga a ház ura lépett a konyhába. Költő volt, a legédesebb Jonatánhoz (és minden más dologhoz) hasonlatosan szintén istenadta. S mint tudott, a költészet bizony felette nehéz dolog. Még manapság is, hát még akkoriban, amikor éppen ez a költő tudományosan kilevelezte egy másikkal, akivel meglehetősen barátságban is állott egyébként, na, azt sütötték ki ezek ketten, hogy a költészetnek semmi más feladata nem lenne, mint olyan szépeket mondani, amilyen már nincs is. Ha meg ez nem menne, mert a tehetség az egy egészen más dolog, azt vagy ad elegendőt az Isten, vagy nem, ha nem, akkor meg elsíratni, de alaposan ám! Nem közvetlenül a hiányzó tehetséget ugyan, hanem azt, ami ennek kevésége okán csak nem akarna megszületni, a szépet. Bármennyire is tetszetős volt azonban az elmélet maga, ennek a bizonyos költőnek, hiszen éppen ezért lépett a konyhába is ki, keservesen kellett tapasztalnia, hogy ha egyszer nincs az a szépség legalább a fejében, hát bizony elsíratnia, sem nagyon sikerül! Mert ugyan mit? Ha meg a fejében lenne, akkor ki is fejezhetné, és így semmi szüksége nem lenne az óbégatásra, amit pedig nagy bölcsen, sőt egyenesen tudományosan kifundált magának. (Már a barátjával együtt.) Hanem hiába! Nem csupán verset írnia nem sikerült, hanem nagyjából a fentiekhez hasonló módon azt is belátta, hogy miért nem. Az önnön tehetségével szemben már-már feltámadó kétely elől menekült tehát a konyhába. Ösztönösen abban reménykedett, hogy ha Isten is úgy akarja, valami apróbb bosszankodnivaló csak eltereli a mind keservesebb területeket érintő gondolatait. Nem is kellett csalódnia! Nyomban, ahogyan kilépett, megcsapta orrát a fertelmes illat, és a teremtett világ harmóniájának jóvoltából alaposan kiveszekedhetette magát gazdaasszonyával. Hanem gazdaasszonya, szokásával ellentétben, nem akart perlekedni. Csak kushadt a sarokban, mint rohadt alma a kosár aljában, így azután a költő mérge, noha kiadósan ordítozott, mitse, vagy csak alig csillapulhatott. Amikor pedig már a szavakból is kifogyott (ami pedig költőnél meglehetősen ritka dolog, már ami a köznapi eseteket illeti), nem tehetett egyebet, mint fogta a bűnjelet, és kosarával együtt emlékeztetőül a szobájába cipelte. Ösztönösen gondolva arra, hogy végső esetben majd visszarohanhat vele. Hanem minden másképpen alakult!

Hiába tervezte ki ő apróra, bár úgyszólván tudattalanul, hogy ha továbbra sem menne az írás, s ráadásul az eddigieknél is gyötrelmesebb gondolatai támadnának, nem is csupán kijönne, de egyenesen a konyha kövezetének közepére csapná a kosarat a rohadt almával együtt, és erre már csak reagálnia kell az amúgy jámbor gazdaasszonyának, és abból már egy igazi kiadós veszekedés sülnhetne ki; az Úr, és éppen azáltal, hogy a legédesebb Jonatánt sodorta útjába, másként rendelkezett. A kicsiny dolgozószobát azonnal betöltötte a fertelmes illat. S mivel azon nyomban szégyellt a kosárkával a konyhába visszaroхани, az ablakon kihajításnak meg szelíd természete volt gátja, ráadásul, lévén a rohadásból is kikövetkeztethető módon télen történt az eset, hosszabb ideig a megfázás veszélye nélkül szellőztetni sem igen lehetett, hát minden úgy alakult, ahogyan azt még a teremtés kezdete előtt a lehető legkegyelmesebb módon, mert a Logosz képében, eltervezte az Úr Isten. S mi mindenre nem volt gondja! Először is a költő addig szikkadt, s már-már a tudományokkal kacérkodó képzelete a rohadt alma illatától valósággal szárnyakat kapott. Teljesen érthető módon, s önmagában ebben nincs is semmi csodálatos, csak hát az összhang, hogy éppen akkor, és éppen az az alma! Illata, néhány reménytelen szellőztetési kísérlet után (aminek, mint az ki fog derülni, szintúgy meg volt a maga jól megkomponált helye az örök tervben!), nos annyira betöltötte az egész szobát, hogy a költő addig csak vágyakozó képzetének immáron nem csupán volt mitől menekülnie, hanem, gondoljunk a cukortartalomra, egyenesen menekülnie kellett! És teremtő Istenem, hová el nem jutott!

Másodszor. Mint már említettem is, történt kísérlet a szellőztetésre is, és csak önmagában (ha szabad így mondanom, an sich) eredménytelen. Mert a szag nem enyhült ugyan, hanem a költő megfázott. Még hozzá cefetül. Betegségéhez képest ugyan meglehetősen hosszú időt kellett eltöltenie még ebben az anyékvilágban, de korántsem annyit, amennyire az almák szagától nem szíftott képzetének lett volna szüksége ahhoz, hogy sokkal keservesebben izzadjon ki mindazokat, amiket a nevezetes esetet követően, azt lehet mondani, viharos gyorsasággal sikerült megalkotnia. Nem csak képzelete jutott tehát a legédesebb Jonatán képében a legmegfelelőbb serkentőszerhez, de ráadásul szinte ugyanazzal a teremtői gesztussal a megnövekedett alkotóerő és az életidő között is a tökéletes összhang teremtdött újjá.

Nem utolsósorban mindezek egyenes következményeként a legédesebb Jonatán is a számára legmegfelelőbb nyugalomhoz érkezett el. Nem csupán maradhatott, bár alakja után lénye egészét is annyira elveszítette, hogy csupán a barna kosáron jószerivel észrevehetetlen folt-émlékeztetett hajdani önmagára, mindazonáltal pótlása a lehető legtapintatosabban történt meg. Annyira, hogy tekintettel a már említett foltra, talán helyesebb kiegészítésről beszélni. Az újabb almák ugyanis kivétel nélkül nem csupán a költő íróasztalának félig nyitott fiókjába kerültek, de levedvén, s eleinte a költő nadrágján csúf foltokat ejtvén, lottyadásuk egy adott pontján kidobhattak. A kosár azonban, az észrevétlen barna folttal egyetemben, egészen a költő haláláig, sőt még azt követően is sokáig a szekrény tetején maradt. Oda helyezte ugyanis a költő eredetileg. Ráadásul nem is csak helyezte, hanem egyenesen a falig dobta. Abból a célból dobta, hogy az akkor még elviselhetetlennek érzett bűz forrása minél távolabb legyen tőle. Az egyébként sikerült dobás a bűzön mit sem enyhített ugyan, viszont maga a kosár, a széles szekrény

tetején egészen a falig becsúszván, valamennyi, a földön álló halandó számára úgyszólván (noha teljességgel érthető okok következtében) láthatatlanná lett. Székre, vagy bármi más magasítóra pedig az örökös munkalázban élő költő örökös sürgetése közepette a gazdaasszonynak fölállnia, legalábbis a költő dolgozószobájának takarítása közben, egész életében egyszerűen nem volt érkezése. (A költő halála után pedig? Kell-e mondanunk? A legédesebb Jonatánt illető kegyelem a költő iránti kegyelet formáját öltötte. Ennek egyes következményeként pedig semminek, ami a dolgozószobájában állt, helyét, de egy mákszemnyivel sem, meg nem változtatták. Ott állt a szekrény tetején, őrizvén a legédesebb jonatán nyomát, a kosár egészen addig, mígnem egy ma még túlnyomórészt ismeretlen személy el nem emelte onnan. Ennek azonban, túlnyomórészt irodalmi jelentősége manapság, noha sejthető, még nem látható egészen világosan.)

KERÉK IMRE

Lázár föltámasztása

*Ahogy a barlangból kilépett
fehérlő gyolcsokba csavartan,
fülében visszhangzott még a kiáltás:
Lázár, jöjj ki!... s az éles, vakító
sugárzásba szeme belesajdult,
s érezte: béna tagjaiba friss
erő költözik, és akaratának
engedve keze, lába újra mozdul,
s míg testvérei: Mária és Márta
zokogva borultak nyakába,
arcát csókolva hosszan, boldogan,
tekintete távolabb siklott,
s észrevette: félrehúzódom
a sokaságtól, sápadt, csontos arcú,
fiatal férfi áll, szelíden
mosolyogva, nyugodtan, homlokán
mintha szikrázó sugárkoszorú
derengne, ahogy a lába előtt
heverő követ nézi elmerengve,
akárha semmiről se tudna;
és fölismerte benne Őt.*

KERÉK IMRE

Niklai ősz

Hódolat Berzsenyi Dánielnek

*Diólevélre írt sorokat betűz
az őszi szél, tagolva nehézkesen.
Szól az őszibogár busongó
hangon a dérkoszorúzta dombon.*

*A víg szüret lármája elült, szedett
tőkék tövéen rézcsőrű rigó motoz,
dózsól elhullajtott bilingen,
héjarepedt, rohadó barackon.*

*Mozsár se durrog, csősz karikása sem
pattog, riasztva a seregélyhadat,
Lepledbe burkolózva csak Te
szítod a hamvadozó tüzet, míg*

*egy szebb világba röptet a képzelet,
hol újraéled zsenge szerelmeid,
s melancholiádat felejtet
rózsavirányin az ifjúságnak...*

*A láng kilobban. Mint jelenés, enyész...
Csak lantod zengi túl a teret s időt,
Somogy komor Diogenésze,
barna, tömött bajuszú poéta.*

ÁGH ISTVÁN
Szent Jobb legenda-apokrif

*Előbb csodákat műveltél
király, mígnem szentté lettél,
éjjelente angyal-ének
áradt, s illat, mintha éden
édessége párlatát
ontanák a drága csontok,
pedig márványkő koporsód
rejtett templomalji mélyben,
ólomnehéz kőfedéllel
kulcstalan magába zárt.*

*Hozzád vonszoljuk magunkat,
mint az inaszakadt ifjat,
gyógyíts meg, s mint ama gyermek,
aki hozzád négykézláb ment,
s fölállt, embermódra járt,
egyenesítsd görbeségünk,
fájdalmasabb szenvedésünk,
mint görcse az urasszonynak,
kit gyászpadon hozzád hoztak,
másféle zsugorodás,*

*melyet lélek nem viselhet,
nem is testünk vár kegyelmet,
belénkszáradt már a bánat,
segíts, ahogy az anyának
föltámasztottad fiát,
kórságosok ezre tódul,
van ki útja közben gyógyul,
bűverőd oly messzi ér el,
s amennyi a csodatétel,
jelnek annyi kőrakás.*

*Népedet megtérítetted,
szent valál előbb, mint szentnek
avatának, s eljövének
isten szemle tüzével*

égetni a föld porát
csontjaidról, ám a sirról
a köfedél meg nem indul,
milyen vétek súlya nyomja,
hazánk mérhetetlen gondja
jajjal forrasztotta rád?

Mondd meg, ki ellen ki vétett?
bíró, elítélt a vétkes?
melyik bárány, melyik ordas?
ártatlan-e az, ki hallgat?
bűnös-e, ki jajt kiált?
S így szól egy zárdás apáca:
„Míg Salamon be van zárva,
s vérrokon a torony rabja,
senki el nem mozdíthatja
Istvánról, László király!

És a kőlap megkönnyebbiült,
mintha lepel volna, lendült
ujjak hegyén jó magasra,
aki látta, elragadta
a fölnyúló szarkofág,
mennye-hevsége illatának,
vörös, híg olajjal áztatott
a csontváz, mint ki fürdik,
olvasztott balzsam színültig,
örökkévaló gyanánt.

Becses földi maradványát
patyolatba rakosgatták,
arany gyűrűjét keresték,
ezüst edényekbe merték
a levet, s hordókba át,
pedig tengert nagykanállal
merni, forrást kavicsával
rekeszteni lehetetlen,
ez a meder merhetetlen,
telt a koporsó tovább.

Micsoda isteni szándék,
miáltal egy ifjú áll épp
kórus-csöndben, s oda tünt el,
mert a szertartáshoz nem kell
Mercurius, a barát,
s tartott szövetbe csavarva
valamit az ifjú, s mondta:

*„Rád bízom ezt megőrzésre,
idejében fölfedésre”,
titkot vett át, s lát csodát.*

*Klastroma rejtett zugába
hajszolta kíváncsisága,
elsápadt, jobb kezét épnek
látta Isten emberének,
való volt, nem látomás,
ím, az alamizsna-osztó,
pogány és ördögriasztó,
Isten munkáját segítőn,
bűnös vágyát megfeszítőn,
nem fogott a rothadás.*

POMOGÁTS BÉLA

Emlék és történelem

Ágh István verseiről

Ágh István indulásának körülményei nem ismeretlenek a magyar költészetben: faluból került a fővárosba, a szülőföld nehezen bocsátotta el, az új környezet nem tudta a szívére szorítani. Arcára az elszakadás fájdalma és a gyanakvás rajzolt időnként keserű jeleket. Idegennek érezte magát, szöges övként szorították a megismert világ rideg törvényei. Az elveszett édent idézte maga elé. A verseit tápláló energiát éppen ezért a nosztalgiában, költészetének ihlető erejét az emlékekben találta meg. Nosztalgiája az érzelmek holdudvarával övezte emlékeit, de sohasem vált érzelgőssé: a gyermekkor nemcsak vonzotta, hanem figyelmeztette is. Nem engedte, hogy a szülői házban szerzett erkölcsi biztonság és belső tartás fellazuljon a köznapok álnok nyomása alatt. Az emlékezés nosztalgikus rétegei mögött ugyanis Ágh István személyiségében és költészetében valami keményebb és súlyosabb belső mag rejtőzködött: az erkölcs fegyelme, a gondolkodás ébersége, a számvetés bátorsága. Sohasem engedett a hatalom csábításának, s verseskönyveiből, önéletrajzi emlékezéseiből, lírai színekkel átszótt falurajzaiból az is kiolvasható, hogy a magyar értelmiségnek milyen súlyos tapasztalatokkal kellett megküzdnie, az elmúlt évtizedek során.

Igen korán leszámolt azzal a nosztalgiával, amelytől korábban kamasz Anteuszként az erejét kapta. Kegyetlen kézzel, habár igazságkereső szenvedéllyel vetette el magától a szülőföld és a gyermekkori éden mítoszát, s ezzel,

úgy tetszik, egy időben támasz és kapaszkodó nélkül maradt, mint aki önként vetkezte le vértjeit. De le kellett vetkeznie őket, ha növekedni akart. Át kellett élnie a magány próbáit, a szorongást és a társtalanságot; az ország és a világ emésztő gondjait. Vállalta a nem egyszer önemésztő vívódásokat, költészetének ezért drámai íve van. Költői világának alapvető fogalmai: a személyes veszendőség-tudat, a szerelmi kapcsolatban megtalált emberi teljesség, az anyanyelv iránt érzett hűség, valami szemérmes, mégis erős hazaszeretet ebben a drámai rendben helyezkednek el. Ezek a fogalmak már egy új költői tájékozódás mérföldkövei, és ez a tájékozódás mindinkább történelmi és közösségi jelleget kapott.

Közösségi kapcsolatairól a költő persze korábban is beszélt, csakhogy akkor a gyermeki romantika és nosztalgia gyanútlanságával, természetességével vállalta az adott közösségi kötelekeket. Az idő haladtával s az összegyűlt tapasztalatok következtében viszont meg kellett vizsgálnia őket, ki kellett próbálnia erejüket. Nem volt ez könnyű feladat, hiszen olyan korban kényszerült erre a vizsgálatra, midőn széles körben lazultak fel a közösségi kapcsolatok, midőn a hagyományos kötelekek lassanként oldódni kezdtek, s az új kapcsolatok még nem alakultak ki. Olyan korban, midőn a politikai hatalom éppen a közösségi eszményekkel visszaélve rombolta le a magyar társadalom hagyományos közösségeit és belső kötelekeit, azt az információs hálózatot, amelynek éppen magát a társadalmat kellett volna védelmeznie az erőszakos politikai hatalommal szemben. Amikor tehát Ágh István tudatosan vállalta és építette a korábban megtört és mindvégig veszélyeztetett emberi közösségeket — a családot, a barátságokat, a szülőfalu emberi közösséget vagy éppen a nemzeti közösséget —, akkor mintegy a magyar szellemi ellenállás rendjében keresett magának szerepet.

A költő maga is tudta, hogy nehéz vállalkozásba fogott, mégis vállalta, hogy a tudatos értelem fényénél gondolja át közösségi elhelyezkedését, és elemző szigorral ellenőrizze emberi kapcsolatait. E kapcsolatok korábban természetesek és maguktól értetődőek voltak, később megfontoltak és tudatosak lettek: etikai értelmet és történelmi háttérrel kaptak, az elszántság, a fegyelem, az áldozatkészség morális természetű elemeivel gazdagodtak. Ennek a költői etikának a kidolgozásában lehet Ágh István lírájának egyik nagy érdeme, egyszersmind ez alapozta meg költészetének jelentőségét nemzedék-társai között.

A léleknek mindazonáltal újra meg újra személyes válságokkal kellett megküzdenie. A hazai és a közép-európai tapasztalatok többször is annak az érzését keltették fel benne, hogy a magyarságra és egyáltalán az emberi értékekre leselkedő veszedelmeket már nem lehet elhárítani. A köznapi élet és a költői lét fájdalmasan elvált egymástól, a mindennapok felszíne mögött valami sötét fenyegetés rejtőzött, várakozott. Ágh István, akár mások, járkált a városban, lótot-futott dolgai után, szerkesztőségekbe látogatott, üldögélt barátaival a presszók parányi asztalainál. Talán vallomásra készült, vallomást várt, aztán kiégetten és fáradtan hazament. Lassan megvirradt körötte, bámult a hajnali égbe, az ég üres volt. Úgy érezte, az élet, amelyet élnie kell, nem az övé, kényszerű szerep csupán, beidegzett gesztusokkal, üres szavakkal. Megtörtént vele valami, elszenvedte a napi eseményeket, hogy aztán virradatkor egyedül maradjon a puszta éggel, a puszta papírral, félelmeivel

és emlékeivel. Mi adott ennek a magányos csöndnek értelmet s a csöndben magára maradó léleknek erőt?

Alighanem az emlékek mindig felrajzó sokasága, amely úja életre keltette a múltat, a veszendő ifjúságot, és maga a történelmi múlt: egy tágasabb emberi közösség élő emlékezete. Az emlékek szinte mindig a szülőföld egyszerre közeli és távoli képét idézték a költő elé. Ágh mindig érzékeny líraisággal, egyszersmind bensőséges szeretettel rajzolja meg verseiben a dunántúli tájat, a Balatonfelvidéket, Tapolcát vagy éppen Szigligetet, ahol az írók alkotóházában annyi meghitt és dolgos órát töltött. Ez a szinte idilli hangulat s az ifjúság nosztalgikusan felidézett emlékei vigasztalják elesettségekben, csüggedéseiben.

A másik szellemi forrás, amely biztonságot ad, a nemzeti múlt, ennek hagyományai és szakrális alakjai: maga a drámai, egyszersmind katharizist adó magyar történelem. A történelmi folytonosság felismerése, vállalása és költői szorgálata. A nemzeti élet és kultúra drámai folytonosságának tudata jelenik meg a mestereket és barátokat „megszólító” versekben, a róluk rajzolt költői portrékban csakúgy, mint a történelmi tájakat és városokat, általában a dunántúli szülőföldet felidéző nosztalgikus vallomásokban. Ez a tudat és érdeklődés szövi át a magyar történelem megszentelt eseményeit és alakjait idéző költeményeket, mint most a *Szent Jobb legenda-apokrif* című verset, amely a középkori magyar himnuszok hangjára emlékeztetve költi újra Szent István király legendáját, mintegy arra figyelmeztetve olvasóit, hogy e zaklatott jelenben a nemzeti múlt szakrális rétegeiből lehet meríteni hitet és erőt. Ágh István mind mélyebb tudatossággal vallja, hogy az egyéni élet mögöttes terében ott rejlik a teljes történelem: nemzedékek egymásra következő élete, országépítő munkája, keresztény hite, az elődök álmai és fájdalmai, cselekedetei és törekvései.

A folytonosságnak e történelmi tudata következtében lesz a korábban elénk állított magányos és elszigetelt — a „létezés hidegletelésével” viaskodó — költői személyiség olyan közösségi személlyé, aki otthont talál a létben, és beilleszkedik az egymást követő nemzedékek történelmi rendjébe. Ágh István ebben a történelmi rendben érzi otthonosnak, ebben az emberi közösségben tudja illetékesnek önmagát. Otthonosságát és illetékességét egyaránt erősíti és gazdagítja a nemzeti és az egyetemes kultúra átélése, szolidaritása a kisközösségekkel, a nemzettel és az emberiséggel.

Ágh István kötetei: *Szabad-e énekelni*. Bp. 1965; *Rézerdő*. Bp. 1968; *A tündér megkötözése*. Bp. 1971; *Jóslatok az újszülöttnek*. Bp. 1973; *Jól vagy?* Bp. 1977; *Boldog vérem*. Bp. 1979; *Napvilág*. Bp. 1981; *Keseredik a föld héja*. Bp. 1984; *Dani uraságnak*. Bp. 1984; *Napló és tulipán*. Bp. 1987; *Egymás mellett*. Bp. 1988; *Utolsó terelés az őszi legelőn*. Bp. 1989; *Kidöntött fáink suttogása*. Bp. 1990; *Emberek élnek itt*. Bp. 1991.

RÓNAY LÁSZLÓ

A második nemzedék

Az első világháború és Trianon alapjaiban rázta meg a Nyugat nagy nemzedékének világképét, melyet a kibontakozás reménye, a haladás biztos tudata mozgatott. Nem egy író teljesen reménytelennek látta a jövőt, s annál erőteljesebb színekkel rajzolta meg a világban magára maradt, az anyag változásainak kiszolgáltatott személyiség, illetve egy egész osztály, a polgárság, halálra szánt voltát. Az előbbi felismerésnek Szabó Lőrinc, az utóbbinak Márai Sándor a legnagyobb képviselője.

Szabó Lőrinc

Indulása elején meglehetősen heterogén verseket írt. A *Föld, erdő, isten* (1922) és a *Kalibán* (1923) olyan korszakban keletkezett, amikor az izmusok lázas lelkesültsége már kihunyt, a Nyugat első korszakának artistikus versideálja is fakult. Talán ezért is tért vissza a fiatal költő a természet szimbolikus, idilli közegebe. Panteisztikus lelkesültséggel vetette magát az érzéki látvány gyönyörűségébe. Nem a hangulatok elomló szépségét jelenítette meg, hanem a lét pompáját. Az antikvitás újraélesztésére tett kísérletét átszövik a megtapintható, érzéki világ változatos elemei. Még Babits társaságában ismerkedett meg Stefan George költészetével és a német költő ars poeticája erősen hatott rá, harmincnál több versét le is fordította. Szenvédélyes erotikájának forrásait azonban hiába keresnénk Georgénál, az Szabó Lőrinc személyiségének egyik legfontosabb összetevője, jellemének és cselekedeteinek mozgatója. Semmiképp sem véletlen, hogy *A romlás virágai* leg-hitelesebb fordításai az ő tolla alatt születtek, s az sem, hogy a *Kalibán* nyitánya az ösztönök és a ráció feszültségét mutatja. A lázadó, ideáljait veszített költő önvallo-mása e kötet, amely egész Európa romlásának képét vetíti ki dühödt indulattal.

*Utálom és arcába vágom:
— Harminc vagy kétezer év óta
undorító, örült világ ez,
ez a farizeus Európa!*

*Kenyér helyett az éhezőt
csitítja szóval, hittel, éggel,
s maszatos lelkiismeretét
színyalagató versikékkal:*

harminc éve vagy kétezer óta
hány eszme rohadt el szívében!

(Hazám, keresztény Európa)

A nagyváros fertő képében jelenik meg, s mintegy védekezésül erkölcsi rombolása ellen, melyet expresszív hangvétellel jelenített meg, egyszerűbb életérzéseket is ábrázolt. Ekkori belső válságát a kötet tematikai sokfélesége és az egymásnak feszülő, feloldatlanul maradó ellentétes érzések jelzik.

Ady lázadó kielégítlensége, élethabzsoló szenvedélye is visszasejlik a *Fény, fény, fény* (1926) magatartásában. A fiatal lírikus, aki utazásai során hatalmas távlatokat ismerhetett meg, egyre bezártabbnak, kiszolgáltatottabbnak érezte magát, nyúgnak az újságírói robotot, méltatlannak a pénzhajszát. Kaotikusnak, ellenségesnek látja a társadalmat. Kozmikus arányú lázadása az expresszionisták hatására utal.

Az Óda a genovai kikötőhöz a modern Bábel félelmetes erejű megjelenítése. Higgadtabban, kiteljesedve veszi számba az élet lázító tényeit *A Sátán műremekeiben* (1926). Versformálásának, kompozíciójának valódi mintája — mint erre költészetének legjobb ismerője, Rába György figyelmeztetett — a görög kardalok és a pindaroszi óda: a kötet versei „20. századi antikapitalista kardalok”, melyeket egy magát közéletinek tudó költő harsog a lét megreformálásáért. *A Te meg a világ* (1932) viszont már magatartása változását mutatja: megerősödik kérdező szenvedélye, mely a megismerés vágyából fakad. „1926 óta türelmes és szkeptikus lettem, individualista, független szellem” — jellemezte később változásának irányát. Individuuma azonban veszélyeztetett, ez a felismerés telíti pesszimizmussal a kötet versvilágát. Szkeptikus, relativizmusáról árulkodó kérdésföltevései a századvég lírájának pesszimizmusát idézik, a halálba való belesimulás vigaszát a századvég költőihez hasonlóan ő is átélt. Élet és halál mezsgyéjén, fokozatosan elszakadva korábbi ihletőjétől, a tapintható valóságtól, mindinkább metafizikai távlatokba tágítja líráját, amelyet áthat az értelmezés szenvedélyes igénye. *A Különbéke* (1936) remek Lóci-versei, melyeket fiáról írt, azt sejtetik, hogy ez az érzés, magatartás, vágy már a gyermeket is jellemzi, azzal a különbséggel, hogy az őszintebben, romlatlanul mondja el véleményét a világról, viszonyát az élet tényeihez és érzéseihez és a transzcendenciához. A gyakran párbeszédés kis történeteket Szabó Lőrincnek a buddhizmus iránti vonzódása is ihlette (mint ahogy e vonzódás nem lebecsülendő eleme a későbbi *Tücsökzene* szemléletének sem), az örök béke, a lélek szemlélődő nyugalma lehiggasztja a versek világát, azt az érzést keltve, hogy a korábbi lázadó kiküzdötte magának a sztoa vigasztalását, s elérkezett a szintézisteremtéshez. Ennek egyik dokumentuma a *Reggeltől estig* (1937), melynek ihletője egy repülőútja volt, de a valóságos tény alig játszik szerepet magában a ciklusban, csak indítója annak a bölcséleti igénnyel írt reflexiósnak, amelyben a tárgyasítás, a látvány éppoly fontos, mint mögöttes elemei, a figyelmes ember léttel való találkozása, az anyagi világ gazdagságára való rácsodálkozása és az a törekvése, hogy ezt a világot minél pontosabban és érzékletesebben jelenítse meg a felhők fölül tekintve rájuk, abban a nyugalmas, szemlélődésre alkalmas hely-

zetben, amely a buddhizmus sajátja. Bölcsesség és kíváncsiság — ezek alap-érzései, s ezek fakulnak majd meg a háború alatt írt, katonaságának élményeit megfogalmazó verseiben, melyek méltatlanok tehetségéhez.

Annál jelentékenyebb költői teljesítménye a háború utáni zaklatott évek önértelmezési vágyából született versciklusa, a TücsökHzene (1948), amely nem verses regény ugyan, de egyes részleteiben a krónikás hűségével, ám mindig az egyéniség szűrőjén átbocsátva számol be élete fordulatairól, éreztetve a lélek idejének kimeríthetetlenségét, szemben a valóságos idő végességével. Szintézisre való törekvéséhez most találja meg azt az előadási tónust, amely leginkább alkalmas szomjas kíváncsisága kielégítésére és a világ anyagi valósága ezernyi változatának megjelenítésére. A földvári mólón állva, a Kisörsi nádist szemlélve jut el a pontos, egyértelmű, szabatos valóságmegtelenítés és a szinte parttalan vallomásosság egybefogásához. Személyesebb és kevésbé egységes A huszonhatodik év (1956) című versciklusa, melynek szonettjei formai vonatkozásban bravúrosak ugyan, méltóak az Örök barátaink iskolát teremtő műfordítójának formakultúrájához, néhol azonban az önsajnálát csapdájába esik, mert fontosabbnak érzi önmagyarozatának variációit, mint az indító élmény drámájába való alázatos belehelyezkedést. Utolsó versében, Mozart hallgatása közben visszatért a sztoa bölcsességéhez, „Csak a derű óráit számolom” — írta a Varázs-fuvola margójára, egybefogva Paganeno játszi kedvét és Taminónak a jóság és szépség birtoklására irányuló erőfeszítéseit, melyek nyomán feltárul előtte Sarastro eszményi birodalma.

Márai Sándor

Költőként kezdte pályáját, de hamar szakított az avantgárd dal. Európai tartózkodása során megismerkedett a modern irodalom különféle törekvéseivel: kapcsolatba került Thomas Mann-nal, ő hívta fel a magyar olvasók figyelmét Franz Kafkára. Szemléletére elhatározó befolyást gyakorolt Spengler: *Untergang des Abendlandes* című könyve, hiszen ő is tapasztalhatta, milyen szellemi zűrzavar, kilátástalanság uralkodott a háború utáni Német- és Franciaországban. Élete végéig osztálya, a polgárság értékörző küldetésének maradt elkötelezett védelmezője. Pontosan látta, hogy a világ újrendeződése elkerülhetetlen, de abban reménykedett, hogy a polgári életértékek, magatartásminták: a szorgalmas, kitartó munka, a közép-európai kultúra hagyománya és egybehalmozott kultúrjavai megmenthetik azt a szellemiséget, melynek építő jeleit oly sokszor tapasztalta ifjúságának környezetében. Nem ismerte az országhatárok korlátozó valóságát, az ő birodalma határok nélküli, Magyarországát öntudatosan gyökerezik bele a Monarchia szellemiségébe, amely a századforduló baljós légkörében is hatalmas értékeket halmozott fel, hiszen megérintette a *Gesamtkunst* nagyszerű vágyképe. Európai volt és maradt, a magyarság sorskérdéseit ennek a virtuális európaiságnak kisugároztatásával hitte megoldani.

Első korszakának regényvilágát meghatározza lélektani érdeklődése és az a feszültség, melyet sokáig magában hordozott: vajon lehet-e jó író, vagy megmarad kitudó újságírónak. Eleinte állandó problémát jelentett számára, miképp teremtsen meg azt a regényfikciót, amely alkalmas hatalmas életanyaga megjelenítésére.

Miután személyesen is jelen lehetett a Sportpalastban, ahol Hitler dörögte el egyik gyújtó hatású beszédét, növekvő megvetéssel figyelte a jobboldali

eszmék tényrérését, rendkívüli bátorsággal szállt szembe velük. Meggyőződése szerint Spenglernek igaza van: a tömegek pusztítják el az értékeket. Ettől kezdve még makacsabban ragaszkodott a közép-európai hagyományokhoz, s több változatban fejezte ki a „városhoz” — amely egy életforma, életvitel és szilárd lelkeség jelképe műveiben — való hűségét. *Egy polgár vallomásai* (1934) címmel ezt a határokat nem ismerő, a lélek világában élő és azt nemesítő közép-európaiságot idézte, megmutatva, hogyan kezdi ki a szellem érintetlen tartományát a háború utáni zűrzavar és illúzióvesztés. Az 1936-ban megjelent *Féltékenyekben* a tradíció veszélyeztetettségét és megtartó erejét ábrázolta. Ebben a regényében már megfigyelhető stílusának sok jellegzetessége: elsősorban a jelzők artistikus használatával ért el olykor bravúros hatást. A próza zeneisége, ritmusa láthatóan foglalkoztatta képzeletét. Még a sztoicizmus menedékét választva is — egyik legkedvesebb olvasmánya Marcus Aurelius volt — kimerészkedik olykor-olykor az impassibilité sáncai mögül, hogy a *Vendégjáték Bolzanóban* (1940) lapjain valóságos Rossini-parafrazisokat teremtsen, a *Színbád hazamegyben* (1941) pedig bámulatos tökéletességgel élje bele magát Krúdy stílusába, s hibátlan teljességgel szólaltassa meg újra azt a szomorú csellóhangot, amely legkedvesebb írója előadásmódját jellemezte, s tette zeneivé. Részben neki köszönhető, hogy ismét felébredt Krúdy és a „ködlovagok” íróinak becsülete, s ezáltal a kor magyar prózája új ösztönzéseket kapott, melyek a modern francia és angol regény alapos ismeretével párosulva korszerűvé tették a lélek mélyrétegeiben tájékozódó újabb irányzatokat.

A háború alatt eltökélten folytatta írói munkásságát, mert meggyőződése szerint az író kötelessége, hogy írjon, s ezáltal szolgálja az eszmék tisztázását, az egészséges jövőkép kialakítását. Csak „örjárataiban” érezni a búcsú fájdalmas véghangulatát. A legnehezebb hónapokban és hetekben is dolgozott naplójának első kötetén (1946), amely megjelenése idején mértéketlenül felháborította az uralomra került baloldali köröket, pedig számtalan kitűnő megfigyelést tartalmaz írásról, irodalomról és az író erkölcséről. Ugyancsak a háborús években folytatta a *Féltékenyekben* megkezdett témakört: *Sértődöttek* (1948) című regénye ugyancsak a polgári ideálokhoz való hűség vallomása. Azt mutatja meg benne, hogyan rontotta meg a „hang” — Hitler és a személyében megtestesülő erőszak — a nemes európai hagyományokat, azt a kultúrát, amely az építés és nem a rombolás elvét vallotta. A regény utolsó kötetét bezúzták, a teljes ciklus csak az író halála előtt jelenhetett meg Torontóban. Utolsó, sokáig ismeretlen része szinte himnikus vallomás a művészet megtisztító erejéről, a kultúra átélése által megvalósítható szellemi egységről.

1948-ban hagyta el Magyarországot. Nyugat-európai és tengeren túli tartózkodása idején elkötelezett hűséggel szolgálta a magyar kultúra és a magyar nyelv ügyét. Stílusa mit sem veszített frissességéből, hatásosságából. Az emigráns-sors tragédiáját, az „idegenség” érzését nála teljesebben nem fejezte ki magyar író. Remekművek naplói, melyeket eddigi ismereteink szerint 1983-ig írt. Ezekben a szubjektív töredékekben művelt, tudatos személyiség értelmezi a hagyományos értékek szerepét a megváltozott világban, amely tagadni látszik azokat. Az *Egy polgár vallomásaihoz* hasonló, ugyancsak nagyszerű műve az 1971-ben megjelent *Föld! föld!* amelyben a háborús évek közérzetét és eseményeit mondja el fölényes távolságtartással, ugyanakkor a magyar irodalom értékei iránt érzett hűséges, alázatos szeretettel. Általában azok a művei az igazán maradandóak, amelyekben nem akadályozta önkife-

jezését a fikcióteremtés kényszere, hanem személyiségét és korát mutathatta meg kendőzetlen őszinteséggel, iróniával és öniróniával. Regényei között is akadnak izgalmas kísérletek, amelyek az európai regényhagyomány folytatói, így a *San Gennaro vére* és az *Ítélet Ganudosban*. Pályája egyjúdás-regénnyel (*Harminc ezüstpénz*) zárul. Az esszé és a cselekményesség összeolvasztására tett kísérletet, s az árulás természetrajzát igyekezett megérteni, feltárni, miközben páratlan beleéléssel írt nagyszerű lapokat arról a „jó hírről”, melynek jeladásait hiába figyelte kiszolgáltatott magányában. Egyike azoknak a 20. századi íróknak — sajnos sokan vannak ilyenek —, akik csak haláluk után tértek vissza irodalmunkba, holott életműve hídát ver Krúdy, Kosztolányi és a Nyugat harmadik nemzedékének prózaírói törekvései közé.

Szocialista ihlet és kiábrándulás

A húszas évek szellemi zűrzavara után a harmincas évek elején ismét keletje lett a szocializmus gondolatának. Az eszmény új hulláma azonban nem a hazai tradíciókból táplálkozott, hiszen ezt a Tanácsköztársaság véres terrorját követő hasonlóan véres időszak lehetetlenné tette. A húszas évek elején azonban a nyugati országokban a világháborút követő szegénység hatalmas elégedetlenséget szült, s ez néhol forradalmi megmozdulásokhoz vezetett, a költészetben pedig ekkor tetőzött az aktivista-szürrealista hullám, Déry Tibor is, József Attila is itt kapták az első ösztönzéseket.

Déry Tibor

Európai jelenség. Annak a szinte minden országban fellelhető zsidó értelmiséginek tipikus példája, aki megcsömörlött elődeinek kapitalista szemléletétől, s ezért fellázadt ellenük, bár nem minden anyagi háttér nélkül. Műveltsége, nyelvtudása világpolgárrá tette. Otthon érezte magát Franciaországban, Németországban, a Monarchia hagyományait őrző Bécsben, végigpróbálta a naturalizmust, a szürrealizmust, az aktivizmust, aztán realista író lett, hogy öregségében ismét a legmodernebb prózai irányzatok nyűgözzék le. Lázadt a hagyományos erkölcsi rend ellen, de élete végén erkölcsnemesítő és -őrző munkásságot fejtett ki. Kitüntették és börtönbe zárták. Költő volt és prózaíró. Felelősségtől áthattott, kiábrándult, ironikus és cinikus — egyszerűen sokféle alakváltozatát ismerjük, s mindegyikben jelentős értékkel gazdagította irodalmunkat.

Sokféle stílusiránnyal találkozott, sokféle modort kipróbált. Első jelentékeny műve — 1924-ben közölte a Nyugat folytatásokban *Alkonyodik, a bárányok elvéreznek* címmel, 1930-ban. A könyv címe *Országúton* volt — témája miatt érdemel figyelmet: az élet kiszolgáltatottságát és nyomorúságát írta meg benne. A regény csavargó-hőse inkább gyilkosságot követ el, csakhogy a börtön védettségébe kerüljön. Nyugtalan kísérletezések után 1933-ban fogott bele a *Befejezetlen mondatba*, amely a később kánonná merevedett lukácsi totalitás-eszmény egyik példaadó megvalósulásának minősült. Azzá tette önéletrajzi elemekkel átszőtt cselekménye: egy polgári környezetből kinövő fiatalember jut el a regényben a munkásmozgalom és a kommunista eszmék igenléséig. A háború előtti magyar társadalom totális ábrázolására vállalko-

zott a *Feleletben* is (1950—52). Már itt megmutatkozott azonban, hogy sokkal függetlenebb szellem volt, semhogy írói karakterét feladva a kor művelődéspolitikájának elvárásait teljesítette volna.

Kiábrándulását nagyszerű elbeszélésekben (*Szerelem, Niki*) objektiválta. Az előbbi filmen is óriási sikert aratott. Mindkét elbeszélés a tárgyát veszített szeretet hiábavalóságát és nagyszerűségét ábrázolja. De mit ér a még oly nagyszerű szeretet is, amikor az ember körül bezárul a világ — Déry körül valóságosan is —, s cellájából mindent értelmetlennek, abszurdnak lát? Erre a kérdésre keresi a választ egyik legnépszerűbb regénye, a börtönévek alatt írt *G. A. úr X-ben* (1965), amely nem mentes ugyan Franz Kafka inspirációitól sem, ám kérdésfölvetését és válasz nélküliségét hitelesíti és egyénivé teszi a történeten átsugárzó személyes érdekeltisége.

József Attila

Korán érő tehetség volt ő is, mint nagyon sokan a magyar irodalomban, s hozzájuk hasonlóan a halál eljegyzettje. Rengeteg olvasmányának — szívesen és elmélyülten foglalkozott filozófiai kérdésekkel is — hatásait olykor teljesen átélte, s makacs következetességgel igyekezett rendszerbe foglalni. Korai kísérleteire első felfedezője, Juhász Gyula, és Kosztolányi hatott leginkább, de fontos inspirációk érték a francia lírából is.

Egyik utolsó versében jellemző módon arról írt, hogy „be van zárva a Héttoronyba”. Úgy érkezett a magyar költészetbe, mint a mesék hősei: nem hangosan, harsányan dörömbölt „új időknek új dalaival”, nem harsogta egészen fiatalon a világforradalom nagyszerű látomását. Mégis, a magyar líra egyik korfordítója, s bár elszigetelődött annak akkori meghatározó intézményeitől, talán mégis ezért lehetett igazi újtó. S ha magánya, betegsége olykor végtelen keserű hangokat csalt is ki belőle, érzékeny ítéletű kortársai felismerték rendkívüliségét. Babits személyes okokból elhidegült tőle, Kosztolányi és Márai viszont rendkívül nagyra értékelték. Utóbbi 1935-ben „a magyar líra nagy nemzedéke törvényes leszármazottjának” nevezte.

Kevés kiegyensúlyozatlanabb, végletesebb költője van a magyar irodalomnak. Az egyik pillanatban boldogan veti magát az életbe, hetyke, kamaszos daccal vágta kortársai szemébe: „Én, József Attila itt vagyok!”, aztán depressziósabb perceiben eluralkodott rajta a fájdalom és a reménytelenség bénító érzése, s amit az imént még hihetetlen lelkesedéssel művelt, félbehagyja, elunja. Költészetének váratlan, megmagyarázhatatlan derűs felívelései és pokolba zuhanásai voltaképp egy eleve sérült személyiség kísérletei arra, hogy megtalálja azt a fogódzót, amely védelmet és biztonságot adhat az értetlen, ellenséges világban. Ilyen nyugalmi pontja lett a vers, az irodalom, a bölcsélet. Mindegyikhez szenvedélyesen megélt kapcsolat, személyes érdek kötötte: hivatása lett, hogy költő, életformája az irodalom, szellemi kihívást jelentett számára a bölcsélet, valóságos párbajt vívott a filozófusokkal, s ahogy legnagyobb verseiben, bölcselkedő töredékeiben is igyekezett megtalálni a kulcsot, mellyel a lét titkait nyithatja és új fejezetét írhatja az esztétikának.

Az a gyermekség-élmény, amely a század első évtizedeiben oly sok változat-

ban jelentkezett — akkor az írók inkább a felfedezők kíváncsiságával idézték meg a gyermeklét titkait, s igyekeztek a felnőtt távolságtartásával belehelyezkedni tiszta vagy romboló realitásába —, nála már egzisztenciális élmény lett.

Szépség koldusa (1922) című kötete még Ady-hatásokat mutat. A modern magyar líra megteremtőjének halála után valóságos kultusza támadt, s minden szellemi áramlat, politikai párt a saját költőjét látta benne. De ott kavargott benne szinte a teljes Nyugat-líra öröksége, feldolgozatlanul, jókora naitivitással, talán észre sem vette, hogy Adyt, Tóth Árpádot vagy Kosztolányit utánozza: *A Nap lement. És én még várok, várok. / Terád várok. Nem jössz? És sírdogálok: / szívemre a bánat halk csöppekben csurog.*

De ez a fiatalember már a saját hangját is eredményesen próbálgatja. Hogy erre ráleljen, abban Kassák is útmutatója lehetett, ám az avantgárd versekből jól ismert végtelenbe nyúló képek nála megtelnek nyugodt, erőt sugárzó érzéssel. A *Komoly lett már* záró sorai érett, eszközeinek birtokában lévő lírikus önvallomását fogalmazzák meg: „Érzem, hajnali falucska lettem, — szelídség nyugodt tehenei — ballagnak belőlem az Úr kegyelmének — friss és térdigfüves levegője felé”. E vers tágasságában már érezni azt a nagyszabású igényt, amelyet az érett József Attila egészen egyértelműen fogalmazott meg: „A mindenséggel mérd magad!”.

Kötetről kötetre érettebben, de kamaszos hettykeségét és gyermeklelke tisztaságát mindvégig megőrizve mind több összetevőjét ragadta meg e mindenségnek, melynek fizikai törvényszerűségei is foglalkoztatták. A „táguló világegyetem” elvének felismerése, mely annyira megdöbbentette a csillagászat ismerőit, József Attilát abban a meggyőződésében erősítette, hogy a világegyetemben egyre meghatározóbb a „semmi” szerepe:

*Íme, itt a költeményem.
Ez a második sora.
K betűkkel szól keményen
címe: „Költőnk és Kora”.
Úgy szállong a semmi benne,
mintha valaminek lenne
a pora...*

Bár *Osztás után* címmel arról értekezett szinte tudományos pontossággal, hogy jellemünk ugyanolyan változatlan-e, mint az égen a csillagok, éppen az ő költészetében telik meg változatos, sejtelmes és baljós árnyalatokkal még a „semmi” is, amely lírája végső szakaszának egyik legfontosabb, sokféle jelentésárnyalatot hordozó motívuma. Ezzel párhuzamosan nyerte el végső érettségét egy másik, ugyancsak alapvető eleme költészetének: a bűn, bűnösség, a büntetés és az ártatlanság képzete. A nagy, világértelmező versek, az értelmezés teljességének igényével írt ars poeticák, a marxizmus alapigazságainak szellemében, a munkásosztály történelemformáló szerepének tudatában megfogalmazott, pontos, józan, a tárgyi világ gazdagságát is érzékelhető versek tőzsomszédságában, azokat ellenpontozva születtek e személyes, az egyéni lét végre való kiszemeltségének, az eleve elrendelésnek szorongatott vallomásai. Bűn-képzetének fejlődését Franz Kafka bűnszemlélete inspirálta. Labilitásának, érzelmi kiegyensúlyozatlanságának, a semmibe hullás végzet-

szerű képzetének egyaránt nagy szerepe volt abban, hogy a rendkívül érzékeny lelkiismeretű költő, kiben a lélek mélyrétegeiben lappangó képzeteket a rendszeres pszichoanalízis még inkább tudatosította, mind meghatározóbbnak, végzetszerűbbnek látta és mutatta bűnössége tudatát. Mivel azonban még mindig őrizte magában sajátjává élt gyermeki szemléletét, morális igénye még azokban az élethelyzeteiben is erősen áthatja képzetait, amikor úgy érzi, hogy a világ elemeire hullott körülötte. Ebben a világban a bűn is, a büntetés is irracionális: *kuporogva csak várom a csodát, / hogy jöjjön már el az, ki megbocsát / és meg is mondja szépen, micsodát / bocsát meg nekem e farkasveremben!*

A *Mint a gyermek...* e sorai azt sejtetik, hogy József Attila nemcsak Kafka bűnszemléletére nyílt meg, hanem Camus-ére is. A harmincas évek európai irodalmában egyébként mind gyakrabban merült föl a „metafizikus bűn” képzete, mely József Attilánál is fontos tudati elem, s arra készíti, hogy szenvedélyes bűntudattal szólítsa meg Istent, enyhítse „kegyetlen árvaságát”, intse meg azokat, akiket szeret, „hogy legyenek jobb szívvel hozzá”.

Árván, betegen is otthon volt a világban és a kozmoszban. A magány köreiben is volt ereje az egész világot értelmezni, hogy egy értelmesebb, etikus jövőkép sejtelmét rajzolja kortársai és sokszor megidézett utókora elé.

Az esszé

A magyar esszé több virágkora után, az első világháború után vált jellemző és fontos műfajjá. Nemzedékek követték egymást, s mindegyik saját nézőpontjából közelített hozzá, önkifejezésének módjait keresve, s eközben saját jellegzetességeivel gazdagította is, egyre pontosabbá téve, mindinkább közelítve a tanulmányhoz, anélkül, hogy eredeti, kísérleti jellegét elhomályosította volna.

Az első világháború végén a hagyományos világkép elemeire esett szét. „Tájékozódunk a csillagok alatt” — írta egyik esszéjében az e műfajban is maradandót alkotó Németh László, s hasonló vallomások sorát idézhetnénk nemzedéktársaitól is, akikre vagy a csípős, szellemes, képromboló angol esszé, vagy a világosságával, kifejezőmódjával megejtő francia hatott, vagy éppen a magyar irodalmi múltba, az erdélyi emlékirókhöz fordultak mintákat, ösztönzéseket keresve, találva.

A kor folyóiratai szívesen adtak helyet a fiatal esszéíróknak. Többen a konzervatív, nagyon igényes Napkeletnél kezdték pályájukat, vagy valamilyen vallásos folyóirat hasábjain, hogy aztán a harmincas években végleges otthonukra leljenek a Nyugatban.

A műfaj egyik legvirtuózabb képviselője Cs. Szabó László (1905—1985). Ő is ahhoz az írói társasághoz tartozott, melynek tagjai „hétfőieknek” nevezték magukat, arról a napról, amelyen összegyűltek, hogy világmegváltó irodalmi terveikről és valóban félelmetes mennyiségű irodalmi ismereteikről beszélgessenek. A modern regényt éppoly jól ismerték, mint a francia felvilágosodás irodalmát, amelytől az éles kritikai szellemet és a valóság tiszteletét tanulták. Cs. Szabó László ifjúságát Kolozsvárott töltötte, s ez „erdélyivé” tette: műveltségének szerves részét alkották az emlékirók. Noha gazdaságtörténeti írásokkal és egy Rooseveltt-elemzéssel jelentkezett, később egyre mohóbb szenvedéllyel kalandozott Európában. *Doveri átkelés* (1937) egyik nagysikerű munkájának címe, de képet adott a *Fegyveres Európáról* (1939) is. A magyar

kultúrában (*Két part* (1946) címmel jelent meg nagyszerű esszégyűjteménye) s általában a művészetek történetében is otthonos volt. Igazán akkor lett nagyformátumú személyiség, amikor 1948-ban, felmérve lehetőségeit, nem tért vissza Magyarországra. Diplomáciai megbízatását irodalomszervezőire cserélte. Ő lett a nyugati magyar irodalom organizátora, igazi nevelő, aki példájával, lebilincselően szép stílusával eleven igazolása volt, hogy a befogadó országok nyelvi közösségében is meg lehet őrizni a kisebbség nyelvét, s — viszont — annak kultúrájával színesíteni a nagyobb, a neki otthont adó nép gondolkodásmódját. Bár sok elbeszélést és verseket is írt, az esszében alkotott maradandót, amellet, hogy a nyugati magyarság különféle szervezeteinek és tanulmányi heteinek legszemlemesebb előadója s az angol rádió magyar adásainak éber szellemű kritikusa volt. *Hűlő árnyékban* (Bécs, 1982) című kötetének írásai a magyar esszé és önvallomás legnagyobb teljesítményei. *Római muzsika* című esszékötetében a stílus lebilincselő finomságát, váratlanságai- ban rejlt hatását még a kultúra rá jellemző lángoló szeretetével is párosította.

Talán valamivel nála is sokoldalúbb jelenség volt a regényeivel is maradandót alkotó Szerb Antal (1901—1945), akire akkor figyeltek fel, amikor ígéretes pályakezdése után *Magyar irodalomtörténetével* (1934) megnyerte az Erdélyi Szépművés Céh pályázatát. Rendszerező tehetsége, bámulatos ismeretanyaga, olvasottsága, szellemes, frappáns ötletei ezt a kötetét éppoly maradandóvá teszik, mint később *Világirodalomtörténetét* (1941), amely már a vállalkozással is tiszteletet parancsolna, amellet azonban szinte minden értékről pontosan, jól tájékoztató kalauz, a szellemtörténeti iskola kiemelkedő darabja. Szerb Antal irodalomtörténetíróként is esszéista: pazar ötletei, csapongó képzelete akkor is elragadnak, amikor elmarad — részben a terjedlem kényszerű korlátai miatt — a meggyőző kifejezés.

Különös érdeklődéssel fordult a modern regény formabontó, lélektani törekvései felé. Meggyőződése szerint az új prózairás alapeleme a „csoda”, ennek különféle poétikai megvalósulásait igyekezett tetten érni *Hétköznapiok és csodák* (1935) című esszéjében.

A regényíró Szerb Antal voltaképp azt a fikciós teret népesítette be rejtelmes alakokkal vagy éppen önéletrajzi elemekkel, amelyet szenvedélyesen nyomozott esszéiben. Nagy hatást tett rá a korszak egyik legjelentősebb klasszika-filológusa, a mítoszok értelmezési lehetőségéről Thomas Mann-nal is leveleket váltó Kerényi Károly, aki az antikvitás újraélésének ábrándját akarta megvalósítani kortársai számára. Ezzel valóságos iskolát teremtett, hiszen háborútól fenyegetett írók, költők, tudósok készségesen adtak hitelt annak az elképzelésnek, melyet Horatius is hangoztatott: valahol Nyugaton mégiscsak létezik a Boldogok Szigete. Kerényi Szigete a lelkekben tündökölt kikezdhethetlen szépségben, s e felé az érintetlen birodalom felé törekszenek Szerb Antal regénye, az *Utazás és holdvilág* (1937) hősei is. Műfaji újításának érdekes eredménye *A királyné nyaklánc* (1943), amelyben sikerült szintetizálnia az ismeretközlést, az esszét és a fikciót. Voltaképp ugyanazzal a módszerrel élt tehát, amely irodalomtörténeti esszéit oly érdekes, máig vonzó olvasmányokká teszik. A háború legsúlyosabb pusztításai és az életét mindinkább fenyegető zsidóüldözések idején is — ezeknek lett áldozata — a szépség kultuszának küldötte maradt: a *Száz vers* (1944) antológiájának költői és költeményei perlekedtek a brutalitással.

Az ő sorsához volt hasonló Halász Gáboré (1901—1945) is. Szeme előtt — rövid kitérő után — „Balzac példája” lebegett, tehát a csoda, a varázslat, a játé-

kosság helyett a valóság minél hitelesebb és illúziók nélküli ábrázolását kérte számon kortársaitól és a fiatalabbaktól. Az angol irodalom kiváló ismerője és népszerűsítője volt, egyike a legérzékenyebb, legelfogulatlanabb kritikusoknak.

Gyergyai Albert (1893—1972) viszont a francia irodalom legjobb ismerője és lelkes tolmácsolója volt. Neki köszönheti a magyar irodalom, hogy a harmincas években lépést tartott a francia kultúrával: a Nyugatban a 30-as években megjelent beszámolóiból kora francia irodalmának története kerekedett ki. Meg is írta *A mai francia regény* címmel, 1937-ben. Egyike a legjelesebb műfordítóknak: Proust — és kivált Flaubert — tolmácsolásai a magyar fordításirodalom nagykorúságának bizonyosságai.

A francia irodalom, és éppen Flaubert *Bovarynéjének* árnyképe jelen van a következő generáció egyik jeles esszéírója, Sötér István (1913—1987) regényeiben és elbeszéléseiben is. Bár hatalmas regényciklusban igyekezett képét adni nemzedéke belső fejlődésének, inkább esszéi és irodalomtörténeti írásai teszik maradandóvá nevét, valamint az a törekvése, hogy a marxizmus kánonná emelt szempontjai által megbénított magyar irodalomismeretet igyekezett belekapcsolni a nemzetközi művészeti élet vérkeringésébe. Számptalan nemzetközi irodalmi szervezet vezéralakja volt, egyik kezdeményezője a magyar összehasonlító kutatásoknak. Stílusa, még esszéiben is, az expresszionizmus ihletéséből táplálkozik. Esszéinek lázas, átfűlt sorai a regényíró, regényeinek hatalmas bölcselkedő betétei és korrajzi elemei viszont az esszéíró, idéztek.

Rónay György (1913—1978) e nemzedék talán legjelentősebb esszéírója. Kötetek egész sorában rajzolta meg elődeinek és kortársainak pontos, lényegre törő, ugyanakkor költői beleérzéssel kidolgozott képét, emellett a világirodalomnak — elsősorban a német és francia lírának — is kiváló ismerője, tolmácsa volt. Szemléletére elsősorban Maritain és Teilhard de Chardin hatott, de tudatosan hódította meg a maga számára a lelkeségi irodalom szinte minden fontos művét, alkotóját. Abban a korban, mely nem kedvezett a vallásosságnak, folyóirata, a *Vigilia* élen értékmentő tevékenységet fejtett ki. Hatalmas arányú műfordítói életműve mellett költőként és regényíróként is maradandót alkotott, leginkább *A párdúc és a gödölye* (1978) című művében, amelyben rendkívül súlyos morális kérdéseket vetett föl, s emellett a kor adta lehetőségek között igyekezett számot vetni az 1956-os forradalom tanulságaival is.

Csodavárás és kijózanodás: a harmadik nemzedék

A Nyugat 1933 táján új generációt fogadott be, amelynek pályáját kettévágta a második világháború, de még inkább az utána következő diktatúra. Babits Mihályt tekintették példájuknak. Nemcsak szellemi horizontjukat szabta meg Babits utolsó éveinek elkötelezett humanista szemlélete, de műfaji sokoldalúságát is mércéjüknek tekintették. Hatott rájuk a különc Füst Milán is, de kivált Kosztolányi Dezső pontos, lényegre törő prózája. E nemzedék legnagyobbjainak pályája természetesen csak a háború, de kivált 1956 után bontakozott ki, ekkor került vissza az irodalom vérkeringésébe a csodagyereknek indult, tündéri változatosságú lírikus, Weöres Sándor és a mind nagyobbra növő Jékely Zoltán. A forradalom után jelent meg Ottlik Géza világszerte

ismert regénye, az *Iskola a határon*, ekkor jelentkezett újra a 30-as években formabontó regénytörekvéseivel még botrányt keltett Szentkuthy Miklós, ekkor írta országos felháborodást kiváltó *A szent* című művét Thurzó Gábor.

A nemzedék költőinek közös jellemzője, hogy lírájuk, kezdeti korszakában, idilli színekben pompázott. Pásztorok és nyájak lépdeltek versekben, tündöklő napfényben, amelyet hamarosan elhomályosított a közelgő világháború és tragikus árnyakkal telített fenyegetettségük, haláltudatuk, amelyet csak sors- és keresztvállalásuk eltökéltsége enyhített valamelyest. Két befejezett pálya jelzi nagyra hivatottságukat: az erdélyi Dsida Jenőé és a jelképpé emelkedett Radnóti Miklósé.

Dsida Jenő

Aki Trianon után Erdélyben költő lett, az küldetést is vállalt. Dsida Jenő nem úgy kezdte pályáját, mint aki fel akarja venni keresztjét, de az események, az öntudatra ébredő, anyanyelvét, kultúráját megőrizni vágyó erdélyi magyar értelmiség lobogó lelkesedése és tettvágya hamar magával ragadta őt is. Hamarosan az „erdélyi gondolat”, azaz az Erdélyben élő, különböző anyanyelvű népek békés egymás mellett élésének, a magyar nemzeti kultúra védelmének eszménye hatotta át, s olyan kiváló tehetségű írók oldalán munkálkodott, mint Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Bartalis János, Kós Károly, Kuncz Aladár — akinek világháborús franciaországi élményeit feldolgozó könyve, a *Fekete kolostor*, több világnyelven is ismert — Tamási Áron és a fiatalabb Szemlér Ferenc.

A halállal eljegyzett személyiség volt, nemcsak testében hordta a végzetes kórt, lelkét is áthatotta a vég tudata. Már egészen fiatalon túldimenzionált képekben jelenítette meg az élet reménytelenségét és kiszolgáltatottságát, s mindvégig lobogott, mint aki ki akarja használni a hüvelyknyi időt, amely neki rendeltetett. Nem véletlenül lett egyik legjellemzőbb lírai formája a himnusz, s szólította meg öntudatosan kiáltva a történelmet, hogy az erdélyi magyarság szenvedéseire irányítsa a közönyösek figyelmét. Psalmus Hungaricus fejezi ki legteljesebben ezt a perlekedő érzést: *Énekelj, hogy világgá hőmpölyögjön / zsoldáros, mint a poklok tikkadt, kénköves szele / s Európa fogja be fülét / s nyögjön a borzalomtól / és örüljön bele!*

A kis népek kiszolgáltatottsága, a kisebbségi sorsot vállaló, annak minden keservét megszenvedő költők figyelmét szinte magától értetődő természetességgel irányítja a történelem legnagyobb szenvedőjére, a kereszt alatt roskadozó, végül a kereszthalál szégyenét és áldozatát másokért vállaló Megváltóra. Dsida hol saját magát ábrázolta nagy szenvedőként, hol a mindnyájunk számára megnyíló Krisztust jelenítette meg: a vérrel verítékező istenembert, ki végtelenül szeret mindenkit, s akinek „borzas szakállára” „Isten könnyei” hullanak. A szenvedés egzisztenciális átélése, az isteni titokba való behelyezkedés a misztikusok magatartásával rokonítja líráját, amely előkészítője a század egyik legnagyobb magyar költője, Pilinszky János világának, szemléletének.

Ennek az azonosulásig terjedő behelyezkedésnek legnagyobb műve a világ-irodalmi szintű *Nagycsütörtök* című vers, amelyben Krisztus Olajfák-hegyi kínjai is életre kelnek a befogadó tudatában, holott a vers kifejezetten csak arról szól, hogy a költő lekéste a csatlakozást, s várakoznia kell az állomáson. A zárlat azonban már az evangéliumok egyetemes jelentéstartományára nyílik meg:

*Körülnéztem: szerettem volna néhány
szót váltani jó, meghitt emberekkel,
de nyirkos éj volt, és hideg sötét volt,
Péter aludt, János aludt, Jakab
aludt, Máté aludt és mind aludtak...
Kövér csöppök indultak homlokomról
s végigcsurogtak gyűrött arcomon.*

Radnóti Miklós

Talán az ő költészetére a legjellemzőbbek kezdetben azok a stílusjegyek és szemléleti törekvések, melyek egész nemzedéke lírai törekvéseit áthatották. Első kötetében tudatosan, de akkor még inkább díszletszerűen élesztette újra az antikvitás költői hagyományát: képei szélesívűek, napfényben fürdenek, pásztorok és nyájak haladnak békés idilli környezetben, mint Vergiliusnál, s akárcsak a római költő természetlírájában, nála is táj hordozza az emberi érzéseket. Egészen rövid avantgárd kitérő után így teremtdőnek meg Radnóti lírájában későbbi klasszicizálásának előzményei, melyekből talán csak az egyéniség sugárzása és a közvetlen élményszerűség hiányzott. Ahogy az egész világirodalomban, a magyar költészetben is elérkezett a kísérletező költészet apálya, s Radnóti nemcsak képvilágában törekedett folyvást élményeik klasszicizálására, verseinek formái is mind kötöttebbek, leggyakrabban a rímtelen jambussal élt. Hasonló változáson ment át például a francia Éluard lírája is, amellyel Radnótié sok érdekes rokon vonást mutat. Kivált Éluard Nush-höz írt versei és Radnóti Fannit idéző költeményei mutatnak bizonyos analógiákat. Hangulatilag folytonos hullámozást mutat költésze: kevés magyar lírikus van, aki hozzá hasonló érzékenységgel fejezte volna ki a történelem változásait. A fasizmus előretörésével párhuzamosan inkább befelé fordult, s szerves önépítésének programját igyekezett megvalósítani; amikor úgy érezte, hogy a jobboldali mozgalmak előretörőben vannak, lázadó indulattal tett vallomást a humanizmus ügye mellett. Különösen megfigyelhető e kettősség a spanyol polgárháború idején. Radnóti akkori költésze, annak témái és hangja abba az európai kórusba illeszkedik, melyet együtt alkottak a francia Aragon, Éluard, Malraux, az angol W. H. Auden, Cecil Day, Lewis, L. Mac-Neice, s a német emigránsok: Thomas Mann, Brecht, Werfel, Stephan Zweig és mások. 1937-ben Radnóti franciaországi tartózkodása idején személyes tapasztalatokat is gyűjtött a baloldal aktivizálódásáról és a népfrontos gondolat térhódításáról. Életének eseményeiről, gondolkodásáról, új műfájában, a Cartes postales sorozatban számolt be.

1938-ban írta *Első eclogáját*, tudatosan támasztva fel az antik tradíciót. Vergilius verseihez hasonlóan az ő pásztorai is rémülten és számkivetetten figyelik a világ romboló erőinek térhódítását. Az antikvitás képvilágát és a modern kor borzalmait szintetizálta döbbenetes hitelű leírásaiban, látomásai Picasso *Guernicáját* és János *Jelenéseit* idézik:

*Hallom, igaz, hogy a vad Pireneusok ormain izzó
ágyúcsövek feleselnek a vérbefagyott tetemek közt,
s medvék és katonák együtt menekülnek el onnan;
asszonyi had, gyerek és öreg összekötött batyuval fut
s földre hasal, ha fölötte keringeni kezd a halál és
annyi halott hever ott, hogy nincs aki eltakarítsa.*

A háborús események és az őt egzisztenciálisan is fenyegető zsidótörvények után lírájában megjelent az áldozatra való kiválasztottság és a sorsváltás érzülete, amely jellegzetesen keresztényi motívum. Radnóti értelmezése szerint a költő az igazság küldötte és tanúja, de mert a világ nem viseli el az egyszerűek igazságát, sorsa ugyanaz lesz mint Krisztusé.

*Költő vagyok, ki csak máglyára jó,
mert az igazra tanú.*

*Olyan, ki tudja, hogy fehér a hó,
piros a vér és piros a pipacs.
És a pipacs szöszöske szára zöld.*

*Olyan, kit végül is megölnek,
mert maga sosem ölt.*

(A „Meredek út” egyik példányára)

Egy „elaljasult kor” lírikusa volt, s ebben a korban szerette volna kiküzdni magának a lélek szabadságát. Azok a hatalmas látomásos versei, amelyek a légerekben születtek, az emlékezés kikezdhetetlenül tiszta fénykörébe vonják az élet igazi értékeit, amelyeket a halál sem semmisíthet meg. Ezek nem „vad kényszerképzetek”, amelyek arra kényszerítették őreit, hogy puskatussal hajszojják, hanem az otthon békés szigetének, a kedves felfénylő arcának emlékképei, melyek szorongatottságában is megőrzik számára a reményt. S hogy már egy másik világrend is megnyílt lelki szemei előtt, mi sem igazolhatja hitelesebben, mint utolsó eclogájának prófétája, aki megindul, hogy az Ígéret Földjére vezesse a benne bízókat. Radnótinak azonban előbb végig kellett járnia egy valóságosabb, pokoli halálmenetet is, amelynek legkeservebb pillanataiban átélte saját halálát:

*Mellézuhanтам, átfordult a teste,
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. — Így végzed hát te is, —
sügtam magamnak, — csak fekiüdj nyugodtan.
Halált virágnak most a türelem. —
Der spring noch auf, — hangzik fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülemben.*

Mi azonban látjuk azt is, amint a földön fekvő költő felkel, és megindul a neki készített országba, ahol a lélek értékei uralkodnak, s nem „ágyúszó gurul” a hegygerincről.

A Vigilia beszélgetése

Szabó Ferencsel

1980-ban a hungarológiai világkongresszuson ismerkedtünk meg. Az Akadémia dísztermében a baráti ismeretségek megszállott szövője, Hubay Miklós, akkor már firenzei professzor mutatott be egymásnak bennünket. A következő vasárnap már együtt mentünk Szentendrére tisztelgő látogatásra a Vas István—Szántó Piroska házaspár szokásos délutáni fogadására.

Egy hónappal később Rómában bemutatott a Triznya-házaspárnak, akiknek lakása, évtizedeken keresztül az emigráció és a Rómát járó magyar értelmiség találkozóhelye volt.

— A magyar kultúra és egyház ügyét a Vatikáni Rádió magyar adásaival szolgáltad hosszú évekig. A nyár folyamán hazaköltöztél. Milyen érzések uralkodnak most benned?

— 36 évi távollét után örömmel tértem haza, hiszen a jezsuita rend újra-kezdhette működését, most már szabadon szolgálhatja a magyarországi egyházat és a magyar népet. Sok-sok feladat vár a hívőkre a négy évtizedes pusztítás után. Eddig is, az elmúlt negyedszázad során is a magyarországi egyházat és magyar testvéreimet szolgáltam a Vatikáni Rádió adásain, könyveimen és cikkeimen keresztül. Igyekeztünk továbbítani a II. Vatikáni zsinat szellemét és tanítását. Erre igen nagy szükség volt, hiszen — mint már azt máshol elmondtam — „a szellemi vasfüggöny” akadályozta ezt a helyi egyházat abban, hogy kellőképpen bekapcsolódhasson a világegyház vérkeringésébe. Most már itthon akarok szolgálni rendem keretében.

— Ha azt kérdezném, hogy az 1931. február 4-én Kálócán illyési sorsban, a „puszták népéből” született gyermekből hogyan lett a magyar szellemi élet egyik meghatározó személyisége, regényt írhatnánk. Most inkább arra lennék kíváncsi, hogy egy magyar tudós és írópálya hogyan formálódhatott meg külföldön.

— Magyar-francia szakos egyetemi hallgatóként hagytam el az országot, miután az orosz tankok visszajöttek Budapestre. Jezuita előjáróim küldtek ki, hogy tanuljak, itthon ugyanis már nem lehetett folytatni azt, amit akartunk. Kilenc hónapot Karinthiában töltöttem, befejeztem a noviciátust, majd elküldtek a Louvain melletti Egenhovenbe filozófiát tanulni. 1957 őszén kerültem oda. Mivel Magyarországon már két év szemináriumot végeztem (egy évet Egerben, egy másikat Szombathelyen, egyik papneveldeben sem merték tovább tartani a jezsuita növendékeket), egy évet elengedtek. Mindjárt ezután következett négy év teológia. Amikor Louvainbe kerültem, még a zsinat előtti időszak volt, de nekem már nagyon sok újat hozott az ottani főiskola és egyetem. Mert nemcsak a jezsuita főiskolán tanultam, hanem bejáratos voltam a katolikus egyetemre is. Ott tartott például egy sorozatot Freudról Ricoeur, akit én a legnagyobb élő keresztény filozófusnak tartok. Őt is hallgattam. Én a

vallonoknál tanultam, francia nyelven, de a flamandokhoz is bejártam. A flamandok hívták meg Karl Rahner, aki már akkor is hírneves teológus volt. Eljártam az ő kurzusaira is.

Egenhovenben tanultam tehát a rendi filozófiát. Felszabadító hatással volt rám Teilhard de Chardin. Róla már Magyarországon is hallottam, és nagyon tetszett nekem az ő új világképe. Pascal földije volt, jezsuita szerzetes, és nagy paleontológus szaktekintély. Jelen volt Peking mellett az úgynevezett Sinanthropus maradványainak kiásásánál is, és később is számos expedícióban vett részt. A paleontológiából kiindulva átfogó világnézetet dolgozott ki: keresztény evolucionizmust. Kimutatta: a hit és a tudomány összeegyeztethető, a teremtés és az evolúció nem áll egymással ellentétben. Teilhard-nak az átfogó vízió kidolgozásában sokat segített Bergson filozófiája, amelyet azután a maga módján átdolgozott. Bergson ugyanis eljutott a kereszténység küszöbéig, bár nem tért meg.

Még Budapesten, az egyetemen sokat vitatkoztam marxista barátaimmal, akik gyakran a tudományra hivatkoztak. Én a szemináriumban még a hagyományos filozófiát tanultam, nem volt meg az eszközkészletem, hogy kellőképpen tudjak velük dialogizálni. Teilhard műveiből láttam, hogy mindezeket a nehéz problémákat az ő víziója segítségével megoldhatom. Ebből a megfontolásból kiindulva javasoltam filozófia tanáromnak, Gaston Izayennek, akiről tudtam, hogy bergsonista: szervezzünk Teilhard fenomenológiájáról egy szemináriumot. Ő húzódozott, ugyanis ha indexre sohasem tették is Teilhard de Chardin műveit, tilos volt a jezsuita skolasztikusok körében az olvasása. A Szent Officiumtól jött a monitum, hogy Teilhard-nak veszélyes nézetei vannak. 1950-ben adta ki XII.Pius a Humani generis... kezdetű enciklikát, amelyben eléggé élesen elítélte az új teológiát. Az enciklikák nem emlegetnek neveket, de a szövegezésben rá lehetett ismerni Teilhard de Chardin eszméjének kritikájára is. Később aztán Henri de Lubac a zsinat alatt védelmébe vette Teilhard nézeteit a mindenféle ferdtésekkel szemben. Filozófiai disszertációm is erről a témáról írtam.

Egenhovenben Joseph Maréchalnak, a belga jezsuitának igen nagy kultusza volt. Ötkötetes monográfiájában válaszolt a kanti kritikára, és tulajdonképpen neki köszönhető a katolikus filozófia ma is legéleterősebb irányzata, az úgynevezett transzcendentális módszer, amelyet aztán Karl Rahner átvett. Ha ma van eleven katolikus filozófia, valamiképpen Maréchalból merített. Számomra először nagyon idegen volt ez a módszer, aztán egyre jobban beléhatoltam, így már jobban értettem Rahner előadásait is. Ezenkívül átrágtam magam Maurice Blondelen, aki nélkül a mai katolikus filozófia nem érhető. 1962-ben Brüsszelben szenteltek pappá. 1964-ben, a teológiai doktorátus megszerzésére Párizsba küldtek.

— *Párizs mit jelentett a fiatal tudós életében?*

— A Katolikus Egyetemen doktoráltam. Eljártam a Sorbonne-ra is különböző kurzusokra, az Institut Catholique-on pedig a híres domonkos Chenu páttert hallgattam, aki az új teológiának a seniorja. Papként az egyetemisták lelkésze voltam, a mostani párizsi bíboros, Lustiger volt a főnököm: ötvenen-nyolcvan jöttek a csoportomba, főleg nyaranta.

Már Louvainben elkezdtem publikálni, elég sokat cikkeztem Teilhard de Chardinról is. Amikor még előzőleg Párizsban jártam, megismerkedtem Rezek Román bencéssel, neki is felhívtam rá a figyelmét. Ő ugyanis Sartre-ral foglalkozott, és az Ahogy lehet című magyar nyelvű folyóiratot szerkesztette.

Párizsban kapcsolódtam be a magyar irodalmi életbe is. Tanulmányokat kezdtem írni, fordítani. Később sokat fordítottam (Valery Tengerparti temetőjét, Montalét, Rilket, Claudelt, Pierre Emmanuelt, akitől akkor még itthon alig jelent meg valami). Ott ismerkedtem meg Rónay Györggyel, ha jól emlékszem 1965-ben, a francia értelmiségiek hetén.

Teilhard de Chardinról szándékoztam írni a tézisemet, de most már kifejezetten nem módszertani szempontból, hanem a krisztológiáját akartam tanulmányozni. Ehhez az egyházatyákat kezdtem böngészni, hogy mit mondanak Krisztus szerepéről a teremtésben. Teilhard Krisztus szerepéről beszélve Szent Pál leveleire hivatkozik: az Atya mindent általa, benne és érte teremtett. Szent János prológusában is szó van az Örök Igéről, aztán A kolosszeieknek írt levél elejének Krisztus-himnuszában fogalmazza meg ezt leg-tömörebben Szent Pál. Ekkor már Krisztus kozmikus szerepe érdekelt. Elkezdtem tanulmányozni az egyházatyákat ebből a szempontból. Szent Ambrusra figyeltem fel, akit egészen a legújabb időkig eléggé elhanyagoltak. Amolyan keresztény Cicerónak tartották: jó, moralizáló, allegorizáló szentírásmagyarázata van, ami mára kevésbé érdekes. Magam ugyanakkor sok figyelemre méltó anyagot találtam, amint elkezdtem Szent Ambrus krisztológiájával foglalkozni. 1966-ban védtem meg a tézisemet: A Teremtő Krisztus Szent Ambrus gondolatvilágában címmel.

Szent Ambrus krisztológiájában nagyon sokat átvett a görög egyházatyákból, nevezetesen Szent Vazultól. Ambrusban a keleti és nyugati teológia szétválása előtti állapotot lehet vizsgálni, ahol még együtt szerepel a kétféle gondolkozás. Ezt persze felfoghatjuk technikai kérdésnek is. De mondok egy példát a Szentháromság-tan esetében. A keletiek a három isteni Személynek a szerepét az üdvtörténet szempontjából tekintették: az Atya a forrás, akitől minden ered a Fiún keresztül és a Szentlélekben van a szeretetkapocs a két Személy között. Ágostontól kezdődik azután a nyugati gondolkozásban a szerepek kiegyenlítődése: egy isteni természet, három Személy, aztán mindegy, hogy mi a Személyek szerepe. Végül Rahner mondta ki ebben a teológiai szakkérdésben a nagy axiómát, hogy az immanens és az ökonómikus, tehát a belső és az üdvtörténeti Szentháromság azonos. Ambrus még ezt a két hagyományt kigyensúlyozottan egyesítette.

Tézisem másik mozzanata az újplatonikus befolyás Ambrusnál. Sokat átvett Philón zsidó filozófustól és az újplatonikus Marius Victorinustól. Ezek az átvételek azért voltak fontosak, mert segítségükkel datálni tudtam Ambrus bizonyos műveit, mert akkor még nem lehetett pontosan tudni, hogy mikor írta őket.

De a leglényegesebb az volt, hogy megmutattam: Ambrusnál nemcsak az Örök Isteni Igének van szerepe a teremtésben, aki Szent János prológusa szerint mindig az Atyánál volt, hanem Krisztusnak, a megtestesült Igének is.

— És ekkor hirtelen változás következett be az életemben.

— 1965-ben már egy nyáron át helyettesítettem Péter Orbánt, aki a Vatikáni Rádió magyar műsorát vezette. Társát (szintén magyar jezsuita), Szabó Jánosnak hívták, Tirolban nyaralt, lezuhant, szörnyethalt. Péter Orbán egyedül maradt, kellett mellé valaki segítség. 1967. január 1-jén kezdtem hivatalosan a munkát. Akkoriban fejeződött be a zsinat, én akkor a zsinati tanítást sugároztam, egyes sorozataim megjelentek könyv alakban is. Magyarországon csak tíz évvel később adták ki a zsinati dokumentumokat, sokan a Vatikáni rádióból tudták meg, tulajdonképpen miről is volt szó a zsinaton.

Néhány év múlva Páter Orbán elment Kanadába, akkor én vettem át a vezetést, ezt csináltam egészen '92 nyaráig.

— *Jóval kevesebben tudják, hogy költő is vagy.*

— Verseket már érettségiző diák koromban, Pécsen is írtam. Varga Károly nevű barátommal elküldtük verseinket Harsányi Lajosnak meg Tűz Tamásnak. Nagyon jó kritikákat kaptam, Harsányi az utolsó versemre (amelynek az volt a címe, hogy *Fehér bocinkat szoptatom*, és Francis Jammes reminiszcenciákat tartalmazott) azt írta, hogy ő maga is szívesen vállalná a szerzőségét, és valószínűleg Jammes is vállalta volna. Akkoriban ontottam a verseket. Aztán beléptem a rendbe, ahol azt mondták, hogy ne írjak verseket, mert ez nem vág egybe a jezsuita életstílussal. Erre abbahagytam. Rómában, ötven felett megírtam az *Anyám leánykori fényképére* című verset, ami elindította aztán az emlékezőt, mely föltört belőlem, mint a vulkán. Az ámulat az öröm forrása. A szép szemlélése és csodálata szinte elragadtatásba ejt: az ember kilép önmagából és igyekszik a rokonszenv, a szeretet által mintegy azonosulni a másikkal. „A művész [...] lát; vagyis szemét mintegy szívébe helyezve kiolvassa a természet titkait” — mint Rodin mondja. A szépségélmény mintegy a szívbe összpontosul, a vér a szellem aranytűzévé izzik, a szenvedély az intuícióban, a „látomásban” szublimálódik, és a látomás teremtés, illetve együtt-teremtés lesz. Ebben az „extázis”-ban („Je est un autre” — Rimbaud) születik az ének, a műalkotás. „Aki örül, az énekel”, írja Szent Ágoston. Első verskötetem, az *Őszi ámulat* Rómában jelent meg 1982-ben, majd a *Teljes évszak* 1984-ben, a legutolsó 1991-ben, *Zsoltárhangon* címmel. Triznya Mátyás festőbarátommal pedig kiadtunk egy albumot 1987-ben, ő akvarelljeit, én verseimet válogattam bele *Mielőtt szürkülnek a színek* címmel. Mindben persze műfordításaim is szerepelnek, ezeket már a párizsi évektől kezdve készítettem. *Szavak forrása csend* címmel 1985-ben külön kötetet adtam ki, Claudel, Valéry és Pierre Emmanuel verseinek fordításait.

— *Irodalmi esszéidet a hazai írók legjava is értékeli, hadd soroljam tanulmányköteteid címét, amelyeket mint irodalomtörténész tartok számon: Az ember és világa (1974), A rejtett Isten útjain (1980), Lélekben és igazságban (1986), Az emmauszi úton (1987), Szomjúságforrás (1989), Napfogyatkozás (1991). Írókról, filozófusokról szólnak a „tanulmányok és vallomások”. A tét: a hit kérdése. Meditációk ezek az írások, szinte küzdelmek hőseidnek lelki üdvéért. És persze együtt-lélegzés a hívő írókkal. Mellettük kiegészítésként, művészi dokumentumokként műfordítások. A fordítás számodra, azt hiszem, értelmezés is. Kiket kedvelsz a hazai írók közül?*

— Amikor első könyvem megjelent Louvainben, Mihelics Vid írt róla kritikát a Vigiliában, akkor kapcsolatba is kerültünk, éppen Teilhard révén. Rónayval még Párizsban ismerkedtem meg. Előzőleg inkább mint esszéíró, a francia irodalom jó ismerőjét értékeltem, de újabban megszerettem a költeményeit is, nagy költőnek tartom. Ővele azután bensőséges kapcsolatba kerültem, a polcom tele van dedikált köteteivel. A Vigilia számára gyakran kért tőlem tanulmányt, teológiáit és egyebet is. Pilinszkyt Rómában ismertem meg. Meghívtam a rádióba is, beszélt a modern költészetről, Rónayról, Weöres Sándorról és Juhász Ferencről, azonkívül Simone Weilről. A beszél-

getés kéziratát eljuttattam Jelenits Istvánnak, aki a Pilinszky-szövegeket gyűjti. Hosszabb tanulmányt is szenteltem munkásságának, ez lett az 1983-ban megjelent kétnyelvű Pilinszky-kötet előszava is.

— *Tanulmányaid mellett teológusokat, filozófusokat ismertettél meg a magyar közönséggel. Magam is haszonnal forgatom antológiáidat.*

— Alszeghy Zoltánnal elindítottuk a Teológiai Kiskönyvtárat, amelynek harminchárom füzete jelent meg. Henri de Lubacról és Congarról, Karl Rahnerről magam írtam. 1984-ben Golen Károllyal megszerkesztettük a *Vallomások Teilhard-ról* című kötetet. A Mai írók és gondolkodók sorozatban a jezsuita Varillon, a teológus Hans Urs von Balthasar, a filozófus Gabriel Marcel és az író Mauriac műveiből állítottam össze egy-egy vallomás-kötetet. Célom az volt, hogy az itthon kevésbé ismert nagy keresztény gondolkodókat és írókat megismertessem egy bevezetővel és egy kis szövegválogatással. A sorozatot itthon folytatom: a Szent István Társulat adja most már ki a köteteket.

— *És mi marad tudományos munkának?*

— Nyilvánvaló, hogy a rádiós munka szétforgácsolja az embert, nagyon jól tudod, hogy napra készen kell állni, bármi történhet. Ez egyrészt hasznos, mert kénytelen vagy olvasni, tájékozódni. Nemcsak híreket adtam, hanem sorozatokat is készítettem, gyakran ezekből lett könyv meg interjúsorozat. Az egyik célom az volt, hogy a modern, zsinati gondolkozást közvetítem a magyar egyház felé, mely hosszú ideig el volt zárva ettől. De azért adódott a tudományos munka lehetősége is a számomra: még Öry Miklós életében, részben, hogy neki segítsék tető alá hozni a kutatásait, elkezdtem foglalkozni Pázmány Péterrel. Öry halála után P. Lukáccsal megszerkesztettük 1987-re a *Pázmány Péter emlékezete* című tanulmánykötetet, Pázmány halálának 350. évfordulóján. Majd pedig megírtam *A teológus Pázmány* című könyvet 1990-ben. Még nagyon sok kutatható van az ő munkásságában. A grazi tanári éveket, nevezetesen akkori filozófiáját kellene feldolgozni és elhelyezni a szellemtörténetben. Az, hogy patrisztikával foglalkoztam, nagy előny ehhez a munkához. Hiszen köztudomású, hogy Pázmány a Szenttráson kívül főleg az egyházatyákra, ezek közül is Szent Ágostonra hivatkozik leginkább teológiájában. 1992 őszén egy előadásorozatot tartottam Pázmányról a szegedi egyetemen.

— *Hogyan látod az éledező magyar egyház helyzetét? Milyen feladatokat, nehézségeket érzékelsz „római szemmel”, milyen tanácsokat adnál?*

— Úgy gondolom, a Szentatya magyarországi beszédei eléggé pontosan jelezték a problémákat és feladatokat. Mindenképpen fontosnak tartom, hogy a pápai beszédet aprópénzre váltsuk, hogy az ott megjelölt feladatokat közösen igyekezzünk megvalósítani. Nem annyira hátra, hanem előre tekintve. A pápa többek között jelezte, hogy helyi egyházunk egyik legfőbb problémája az egység hiánya. Ennek gyökereit, okait, jórészt a bukott rendszerben kialakult légkörnek, az elnyomásnak és üldözésnek kell tulajdonítanunk. A rendszer mindent megtett az egyháziak és világiak megosztására; például a békepapi mozgalommal, a kollaborálók beépítésével, a sokszor koholt hírek, rágalom terjesztésével, püspökök, papok egymással való szembeállításával. A magyarországi egyházban még nem történt meg hivatalosan egy bizonyos „igazságtétel”, és ez is oka a tovább fennmaradó feszültségnek. Nem a politikai átvilágítás és számonkérés módszerére gondolok, hiszen nekünk az egy-

házban az evangéliumi módszereket kell alkalmaznunk. De az igazságtalanul elítélt, az apostoli buzgóságukért börtönbe vetett papok joggal várják el, hogy objektíven mondják ki az illetékesek: nem mindegy az, hogy valaki — bármilyen okból vagy ürüggyel (megfélemlítés, kisebb rossz választása..) — kollaborált az egyházat elnyomó rendszerrel, segített megbénítani az egyházi életet. Vagy pedig csak azért, mert szerzetes volt, mert szépen dolgozott az ifjúság körében, mert nem alkudott meg, hosszú éveket töltött börtönben. (Vlk prágai érsek levélben beszélgetésre hívta meg a kollaborálókat, és önként vállalt penitenciát sugallt.) Ezt a kérdést tehát elsőrendű fontosságúnak tartom. Egyébként „római szemmel” azokat a feladatokat tekintem sürgetőknek, amelyeket a Szentatya a magyar püspököknek felvázolt látogatása alkalmával.

— *Az Írók Háza létrehozásában jelentős szereped van. Hogyan illeszkedik ez bele a jezsuiták terveibe, elképzeléseibe, milyen funkciót kíván betölteni a hazai egyház életében? Mik a terveitek?*

— Az újrakezdő jezsuita rend számos nehézséggel küzd, miként az 1950-ben szétszórta többi rend is. Hiányoznak épületeink, rendházaink, eszközeink az apostolkodáshoz. Az 1948-ban és 1956-ban külföldre távozott fiatal rendtagok közül egyesek még munkaképesek; van aki — mint magam is — hazajött, mások nehezen hagyhatják ott az egyetemet, ahol tanítanak, vagy egyéb munkaköreik kötik őket. A pasaréti Faludi Ferenc Ház amolyan kommunikációs központ kíván lenni. A jezsuita rend tudatában van a médiumok, kommunikációs eszközök fontos szerepének. Az új evangelizálásban jelentős szerepe van tehát ezeknek az eszközöknek. Jelenleg a Faludi Ház két jezsuita lap szerkesztőségének ad otthont: a már korábban Kanadából hazaköltözött havi magazinnak, A Szív-nek, amelynek főszerkesztője P. Sajgó Szabolcs; továbbá P. Nagy Ferencsel szerkesztem itt a Távlatok című világnézeti, lelkeségi és kulturális folyóiratot, amely 1993-ban már kéthavonként, tehát évente hat-szor jelenik meg mintegy 100 oldalon!

Az említett két jezsuita lap szerkesztőségén kívül van itt még két iroda, és pedig a P. András Imre S.J. által vezetett bécsi Magyar Egyházzociológiai Intézet „fiókjá” (addig is, míg majd az Intézet teljesen hazaköltözik), továbbá a jezsuiták által vezetett brüsszeli OCIFE, Európai Tájékoztató Központ, folyóiratának (felelős szerkesztője Tegye Gábor magyar jezsuita) szintén van itt egy irodája.

— *A Távlatok új folyóiratként lépett a hazai katolikus szellemi életbe — mennyire vállalja a Szolgálat folytatását, milyen új célokat tűzött maga elé, mi indokolta a változtatást?*

— A Távlatok részben folytatja a Szolgálatot, amelynek kezdettől fogva társ-szerkesztője voltam P. Öry Miklós mellett. Az 1989-es fordulat, a Magyarországra való hazatérés lehetősége arra ösztönzött bennünket, hogy módosítsuk a korábban Klagenfurtban, majd Bécsben szerkesztett Szolgálatot. Egyrészt — miként már az utóbbi évtizedben a Szolgálat is tette — fokozottabban forduljunk a világi hívek felé is, tehát a P. Hunya, majd P. Öry által szerkesztett, elsősorban papi lelkeséget ápoló-terjesztő lap nyíljék meg Isten egész népe felé. Továbbá a mostani szabad légkör lehetővé teszi, hogy értékeljük, ha kell bíráljuk a magyar társadalmi-kulturális valóságot, irányt mutatva a szellemi zűrzavarban. Igen lényegesnek tartjuk továbbá a kultúra evangelizálását, a hit és a kultúra párbeszédét, amelyet a Szentatya is sürget. Amolyan „előevangelizálásra” gondolok:

vagyis széleskörű párbeszédre a kultúra embereivel, hívőkkel és nem hívőkkel is, mindazokkal, akik nagyra becsülik a kereszténység kultúráját teremtő valóságát.

— *Vatikáni Rádiós tapasztalataiddal hogyan látod az egyházi rádió és tévéműsorok helyzetét? Milyen feladatokat látsz a legsürgősebbnek?*

— Mindenképpen több szakembert kellene bevonni mindkét médiumnál. Tudom, hogy ez pénzkérdés is. Már évek óta sürgettem magyar egyházi felelősöknél is, hogy képezzenek ki szakembereket a médiumokhoz; felajánlottam, hogy a Vatikáni Rádiónál segítek fiatal magyar papoknak, hogy beletanuljanak mesterségükbe. A válasz legtöbbször az emberhiányra való hivatkozás volt. De szeretném leszögezni: hiába kérünk több műsoridőt az állami rádiónál és televíziónál, ha az adott keretet nem töltjük ki kellőképpen. Egyébként az a nézetem, hogy a kifejezetten „katolikus” félórakon kívül is lehetséges lenne valláskultúrára vonatkozó adásokat készíteni. Bármint végződik is az áldatlan médiumharc, ill. médiumtörvény, megfelelő katolikus szakemberekre a jövőben egyre inkább szükség lesz. Ezeknek a szakembereknek a kiképzését tartanám a legsürgetőbb feladatnak. Miként a közéletben általában, a médiumok területén is elsősorban az elkötelezett és szakképzett világi hívőkre vár az a feladat, hogy „kovász legyenek a tésztaiban”.

— *Eddig külföldről tolmácsoltad haza az európai keresztény szellemiséget — most itthon élve, hogyan akarod folytatni ezt a munkát? Hogyan látod a magyar egyház európaiságát, zsinatiságát, milyen irányokban hathatna termékenyítőleg az európai keresztény gondolkodás, esetleg milyen veszélyekkel fenyegeti zsenge magyar egyházunkat?*

— A Gondviselés által adott lehetőséget kihasználva Rómából tolmácsoltam a zsinati szellemet, tanítást, a modern katolikus gondolkodást. Rádiós- és sajtótevékenységem révén igyekeztem ablakot nyitni a világegyházra. Továbbra is ezt a célt szeretném szolgálni, most már itthonról, felhasználva külföldi tanulmányaim és tapasztalataim „tőkáját”. A magyarországi egyház — miként például a lengyel is — bizonyos szempontból elmaradt a zsinati megújulásban. A kommunista rendszer nyilván késleltette az „aggiornamento”-t; a vallásüldöző rendszernek nem volt érdeke, hogy a modern világ felé nyitott, eleterős egyház bontakozzék ki. Másrészt: pszichológiailag is magyarázható ez a „konzervativizmus”: amikor az egyházat nyomják, üldözik, el akarják szakítani a központtól és az ortodoxiától, óhatatlanul a „konzerválás” arculatát ölti fel. Márpedig — Henri de Lubac-kal szólva —, az igazi hűség a helyes haladásban van. A katolikus egyház — II. János Pállal az élen — régít és újat hoz elő a két évezredes keresztény örökségből. A magyarországi egyháznak nyitottnak kell lennie Róma és a világegyház felé, az egészséges zsinati megújulásra kell fáradoznia egyháziaknak és világiaknak. Ugyanakkor óvakodnia kell attól, nehogy a bomlasztó kontesztálás megzavarja a híveket. Nem lehet most hirtelen minden „divatos” (és éppen ezért kérészéletű) nyugati újítást bevezetni. Még az egészséges zsinati (például liturgikus) reform megvalósításához is kellő felvilágosításra, bevezetésre volt szükség. A katolikus médiumoknak az a feladatuk tehát, hogy az egészséges zsinati korszerűsödést, az európai keresztény szellemiség ápolását és az új evangelizálást, illetve: „előevangelizálást” szolgálják.

Kabdebó Lóránt

ROCHLITZ KYRA

Gyümölcseiről a fát

Az ember elsősorban szeretetének természete által az, aki. Nem az minősíti lényét, hogy miként boldogul a világban, milyen javakat gyűjtött magának és mennyi ismeret birtokába jutott, hanem, hogy mi módon van jelen az emberek között, megosztja-e másokkal azt, amije van, s tudása révén mennyivel vált bölcsébbé és adakozóbbá a szeretetben. Bölcsébbé és adakozóbbá — belátva, hogy adakozásával nem önmagának kell megelégedést szereznie, hanem a másik lelkét kell szolgálnia, mégpedig a rászorultság mértéke szerint. Mert nem az a fontos, amit ad egy ember, hanem az, ahogyan adja (Jean Vanier). Hiába a tehetség, hiába a titkok tudása, hiába a szétosztott vagyon, de még a bölcsesség, a teljes hit és a test önkéntes fölládozása is, ha mindezt nem a valódi szeretet szelleme járja át.

A valódi szeretet valóban tárgyára irányul. Nem önmagát szereti könyörületessége által, hanem mindig az adott pillanat leghatékonyabb — külső vagy belső — mozzanatának lehetőségeire figyel. A másik személyét nem eszközként használja öntökéletesítéséhez, hanem kizárólag célként tekint rá. Tisztában van azzal, hogy a reménytelenségen segíteni csak akkor képes, amennyiben képes egyáltalán, ha maga is ismeri a reménytelenség szakadékait, s ha együtt akar érezni a szenvedővel, akkor előbb magára kell vennie kínjait. Ráébred, hogy megbocsátásról a bűnösnek csak akkor beszélhet, ha tudatában van saját bűnösségének is, hiszen nem pusztán a tiszta adakozáshoz, de „Isten megismeréséhez sem segíthet el bennünket más, mint saját romlottságunk megismerése” (Pascal).

Aki fölsimerte esendőségét, az már nem fölülről, hanem belülről, a lélek nyitottságával fordul a bajban lévőhöz. Ezáltal válhat segítőkész szándéka a meddő vigasztalás tehetetlenségét meghaladva hatékony, cselekvő részvétellé; ezáltal vezethet együttérző szava a még mélyebb elkeseredés helyett a kilátástalanság képzetétől való megszabadulás felé. Így valóban fölemeli, nem pedig megalázza a rászorultot. Az igazi szeretet a szelíd, de határozott erőjében működik. Hiszen aki a másik szenvedését látva elgyengül, vagy érzékenysége által úgy veszi föl valakinek a kétségbeesését, hogy ő maga sem bírja el azt, már nem remélheti többé, hogy segíteni tud.

S amint a tudás, a hatalom és az odafordulás sem egyszerűen léte vagy nemléte, hanem megnyilvánulásai által minősíti önmagát, ugyanígy a szenvedés, a nyomorúság, a gyötrelem és a magány jelentőségét is csak gyümölcseiről ismerhetjük meg igazán. Nem azért boldogok a szegények, az üldözöttek, a megrágalmazottak és a szomorúak, mintha a rossz tapasztalata már önmagában is értékhardozó volna, hanem mert mindebben a megváltás

utáni vágy, vagy legalábbis e vágy esélye rejtezik. „Hogy egy ember szükségét érezze a megváltásnak, s a megváltó hitnek, hogy elveszítse gondolatainak bölcsességéből és harmóniájából eredő örömét, és magára vegye a megváltás csodájába vetett hit nagy kockázatát, először is rosszul, nagyon rosszul kell menjen a sora, fájdalmat és csalódást, keserűséget és kétségbeesést kell átélnie, a torkáig kell érnie az áradatnak” (Hesse).

Csakhogy a szenvedést nem szükségképpen követi ez a felismerés. Aki csak szegény, de nem érez vágyat romolhatatlan kincsek után, aki csak sír, de nem bízik abban, hogy vigasztalásra talál, és aki csak üldözött, de nem reméli, hogy egykor örök otthon várja, annak életében a szenvedés — mint kegyelmi állapot — hasztalan. Hasztalan éppúgy, mint a gazdag életében a gazdagság, a tudós életében a tudás és az adakozó ember életében a jótékonyosság, ha mindezt nem hatja át az önzetlen szeretet alázata. Mi több, a negatív tapasztalat nem csupán hasztalan, de még a semmibe hanyatló ember bukásának forrása is lehet. Hiszen a szenvedés legmélyebb bugyraiban az egyén könnyen valamennyi erkölcsi döntésének foglalataként megnyilvánuló választásra kényszerülhet jó és rossz, minden veszteséget túlélő bizalom és végső elkeseredés, reményen túli remény és cinikus kiábrándultság között — s ez a megpróbáltatásnak már az a legvégső foka, melynek elkerüléséért naponta így imádkozunk: „ne vigy minket kísértésbe”.

Ahhoz, hogy egy ember szelíden tűrjön, amikor leköpdösik, megőrizze lelke tisztaságát, miközben ezernyi igazságtalanság éri, és a békesség eszköze maradjon annak ellenére, hogy újra és újra megrágalmazzák, cserben hagyják és elárulják, a hitnek egy olyan kegyelmi állapota szükséges, mely lehetővé teszi, hogy mindebben ne csak a rossz, hanem az örömhír üzenetének működését is észrevegye. Aki hinni tudja, hogy pokoljárásai — veszteségei, betegségei és halála — által az üdvösséget szerző Jézus keresztyét veszi magára, és bízik minden nyomorúságon és szenvedésen felülkerekedő Isten „új eget és új földet” teremtő szeretetében, annak életében „a szenvedésből türelem fakad, a türelemből kipróbált erény, a kipróbált erényből reménység — a remény pedig nem csal meg, mert a nekünk ajándékozott Szentlélekkel kiáradt szívünkbe az Isten szeretete” (Róm 5,4-5). Lehetővé teszi számunkra a világból való keserű kivonulás helyett a rilkei „Ittlét” állapotának mindent magába fogadó tartalmasságát — kényszerű kívülállás és önzetlen részvétel együttes megvalósulását. Ez pedig már a lét bizalommal teli szolgálatának kiáradásba forduló áldozatisága, melynek tiszta és az örökkévalóságot érintő szabadsága egyetlen vezérlő elv alapján bontakoztatja ki önmagát: „szeress, és tégy amit akarsz” (Szent Ágoston)...

Perspektívák

Egyház és pluralizmus

Sok gondolatot fölvetett bennem januári számuk központi témája. A „pluralizmus” szó mostanában jött divatba, a régiek inkább a katolicizmusról beszéltek. Talán közmert, hogy a „katolikus” szót először Antióchiai Szent Ignác használta 120 körül, s ez egyetemességet, teljességet jelentett akkor: az üdvösség és a hit teljességét, az egész ember, az egész világ számára. Ez a teljesség azonban Jézus Krisztusban konkrét történelmi formát öltött — s ezt már sokan megütöközéssel fogadták. A katolikus: egyetemes és ugyanakkor konkrét, átfogó teljesség konkrét alakban. Ehhez a katolikus alapelvekhez hozzátartozik, hogy Krisztus egyházi közvetítéssel jelentkezik a történelemben. A katolikus hívó tehát az egyházban jelenlévő Krisztussal találkozik. (Szembeállítható ezzel a protestánsok „solus Christus” alapelve, amely szerint mindenki, az egyháztól függetlenül, közvetlenül áll kapcsolatban Krisztussal. Ahogy a Reformátusok Lapja 1993. január 31-i számában írja: „Tévtanítás a Krisztus mellett még valami pluszt is tartalmazó minden vallás. A »Krisztus plusz még valami« ismérv (protestáns szemszögből nézve) érvényes a római katolikus egyházra is.”)

Walter Kaspernek, a neves dogmatikusnak, s most a Rottenburg-Stuttgart egyházmegye püspökének egyik írásában olvastam, hogy mindkét szemléletnek megvan a sajátos veszélyei. Szavai tanulságosak lehetnek mindnyájunknak: „A protestantizmus veszélye az, hogy elhomályosítja és fel lazítja a konkrét és kötelező egyházi intézményt. A konkrét egyházi-intézményes keretek híján aztán a mindenkori szociális-kulturális-történelmi helyzettel azonosulnak, vagy pedig bizonyos társadalmi mozgalmakkal. A katolicizmusnak viszont ket tős veszélye van: egyrészt az, hogy differenciálatlanul azonosítja az egyháznak egy konkrét történelmi alakját annak lényegével. Így jött létre például az antimodernista elzárkózás a fejlődéstől, a hagyományörző megmerevedés, az önkéntes gettó, sőt helyenként egyenesen az egyház bálványozása. A másik oldalon viszont a katolikus tá gasság oda vezethet, hogy elmassá a ke-

resztény azonosságot, s a szinkretizmus hoz jutnak el: hamis liberalizmushoz, olyan nyitottsághoz, amely elveszti saját lényegét a korlátlan alkalmazkodásban. A katolicizmus tehát a totalitárius integralizmus, s a szekularizált progresszizmus szélsőségei között keresi a helyét. A 19. és 20. század katolicizmusában mindkét veszély élesen jelentkezett.” (Communio, 1988. január)

Kasper az elmúlt évszázad teológiai fejlődésében mutatja be a hiteles katolikus egyházkép útkeresését. A 19. század közepén az egyháznak a világtól való függetlenségét kellett megerősítenie, s ezt a pápai primátus kimondásával tudta elérni. Ezt követően azonban - írja - megerősödtek az integralista és antimodernista tendenciák, amelyek súlyos zavarokhoz vezettek az egyház életében. Századunk első felében a biblikus, a liturgikus, a pasztorális és a többi megújulási mozgalom kezdte oldani a megmerevedést, s vezetett el egy megújuló teológiához, s végső soron a II. Vatikáni zsinathoz. A zsinat ablakot nyitott a világra, elismerve annak relatív autonómiáját, a nem-katolikus keresztény egyházakra, sőt a nem-keresztény vallásokra. Elismerte értékeiket és párbeszédet kezdett velük. De nyitott befelé, az egyházban is, hangsúlyozva az emberi személy szabadságát, minden hívó azonos méltóságát és közös felelősségét az egyházban és küldetését a világ szolgálatában.

Kasper czután a német katolicizmus mai állapotát elemzi, lehetőségeit és veszélyeit. Hasonló elemzést szívesen olvasnék a magyar egyházzól, a mi jelenlegi helyzetünkről is. Hol tartunk mi a II. Vatikáni zsinathoz képest? Miben járunk még előtte, miben élünk már valóban a zsinat szellemében? Ez a kérdés nyilván összefügg a másodikkal: hol járunk mi a szélsőséges integralizmus és progresszizmus között? Melyik túlzás fenyeget inkább? Hol találjuk meg a helyes egyensúlyt? És ez vezet át a harmadik kérdéshez: hogyan válhatna a mi egyházunk, kereszténységünk vonzóbbá, Krisztus élő tanújelévé a mai Magyarországon?

Varga Pál
Budapest

Tarnay Brúnó OSB: Katolicizmus és kultuszok

„Boldog korokban ritkán vannak misztikusok” — írta Kosztolányi 1917-ben. A mi korunk sem boldog korszak. Leomlottak ugyan a világot évtizedekig elválasztó falak, de egyre több tűzfészekből lobban fel helyi háborúk lángja és fenyeget békés térségeket pusztulással. százazreket árnyékol be a létbizonytalanság aggodalma, s egész tömegek küszködnek napi kenyérgondokkal. És nemcsak Európának ebben a szegletében élnek félelemben és feszültségben emberek, hanem szerte a világon megoldhatatlannak mutatkozó bajok ütök fel fejüket. Sokan menekülnek ilyen időkben rejtelmes jelképek misztikus kultuszaihoz, sokan csatlakoznak ilyenkor szektás mozgalmakhoz: a magából kiforduló idő a vallásos lelket is gyakran elfordítja. Terjednek a szekták, mozgalmak, misztikus áramlatok kiáltják ki magukat egyedül üdvözítőnek. Könyvesboltok pultjain, az utcai árusok asztalain különféle kiadványok hirdetik a szekták és kultuszok tanításait, s a levegő is megtelik különféle hozzájuk tartozó nevekkel és fogalmakkal. Nem könnyű eligazodni közöttük, s a tájékozatlanság vagy éppen a félinformációk tömkelege rossz tanácsadó lehet.

Tarnay Brúnó hittudományi akadémiai professzor kis zsebkönyve a tájékoztatás és józsen eligazítás igényével készült. A teozófiától és antropológiától a New Age mozgalmon, az okkultizmus és spiritizmus irányain át egészen a legújabb áramlatokig eligazító ismertetést ad mindezekről a jelenségekről. Tömören világosan összefoglalja történetüket és leírását adja hittételeik lényegének. Az alig százharminc oldalas kötet terjedelméhez képest meglepően gazdagon és sokoldalúan tájékoztatja olvasóját. Az alapvető tudnivalók valóságos tárházának lehet nevezni.

Túl az érdekes és gazdag tájékoztatáson azonban mélyen megélt katolikus

szellemével és katolikus gondolkodásával hívja fel példaértékűen magára a figyelmet. Ma, amikor annyi elkecsereedett és végletesen kifejtett vitairat lát napvilágot újságokban, könyvekben különféle témákról, a bencés rendi szerző a térben és időben egyaránt egyetemességre tekintő katolicitás nevében mond véleményt a szektákról, a terjedőben lévő vallási gyülekezetekről: tájékoztatását és kritikai mondanivalóját a II. Vatikánum szellemisége irányítja. „Az egyház ősi meggyőződésének tükrében kell az idegen hitvallásokat és az ezekről levált „szektákat” megérteni. Éppen a legilletékesebb tisztesség nyilatkozatából fogjuk látni, hogy az új vallási áramlatok kihívást, figyelmeztetést jelentenek az igehirdetés, a lelkipásztorság számára” — írja. (*Bencés Kiadó*)

Kenyeres Zoltán

Lyukasóra

Régmúlt idők emléke támad életre bennem, ha a televízió *Lyukasóra* című, havonta jelentkező műsorát nézem. Főszereplője a vers, gazdája Mészöly Dezső, aki társaival, Lator Lászlóval, Gyurkovics Tiborral, Lukácsy Sándorral, s két fiatal, irodalomértő színésszel, Ráckevei Annával és Mácsai Pállal együtt tapintatosan enyhe erőszakkal tanít a versre, a versértésre s olykor az irodalomtörténet titkaira is. Nagy és nem nagy költők kevésbé ismert vagy éppen ismeretlen szövegei hangzanak el, s a költőt kell a jelenlévőknek „kitálcálni”. Az adás utolsó feladványa a nézőknek szól, és a sikeres megfejtők közül egy a következő műsor vendége lesz. Nems, izgalmass, humánus játék ez! Úgy gondolom, nem csak az irodalomárok, a magyartanárokra tölti el örömmel e műsor nézése-hallgatása, hanem azokat is, akiknek a sors kegye folytán olyan irodalomtanárunk volt, aki a költészetet tanítványai életének részévé avatta.

S hogy mi az a régi emlék, ami megmozdul bennem? Elmondom. Az 1930-as évek második felében, a hajdanvolt Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán, néhány, a versre, az irodalomra fogékony hallgató, leendő irodalomtanár verődött össze. Életem nagy ajándéka, hogy közéjük tartozhattam. Osszejöveteleinket, beszélgetéseinket Kenyeres Imre, a korán eltávozott jeles irodalomtörténész és kritikus vezette, kis társaságunkat az ekkor még köztünk élő nagy nyugatosoknak rajongói szeretetében ifjonti nosztalgiával *Négyesy Lászlóról* neveztük el. Tanulmányokat írtunk, versekről vitáztunk egy-egy új Babitsért rajongva, az 1936-ban elhunyt Kosztolányit siratva, az akkori fiatalokat, Illyést, Vas Istvánt, Weörest, Radnótit, Jékelyt olvasva, vitatva, vagy barátainkat, vendégeinket, Devecserit, Fűsi Józsefet, a színész-költő Szendrő Józsefet, a különc, hadonászó Horváth Bélát hallgatva. Életünk értelme volt az irodalom, a vers. Vészterhes időkben társunk, szellemi otthonunk.

Nos, e tűnt időkből villan vissza valami indulatos világunkban a *Lyukasóra* adásából. A poézis békéje és hatalma.

Pálmai Kálmán

Ménes Attila: Képzelt testek

„Ezen elsőkötetes szerző: ostoba, rosszindulatú, kötekedő, sértődékeny, kellemetlen fráter, gátlásos, tolakodó, pökhendi, ötletlen, visszataszító, önállótlan, hisztis, alamuszi, divathullámlovas, tanulatlan, tudatlan...”

„Ezen első kötet: rossz, érzelgős, csöpögős, érdektelen, lerágott csont, agyonírt, a lényegét elhallgató, egyenetlen, kaotikus, hibáktól hemzseggő, közhelyes, silány, értéktelen...”

A fenti idézetek nem egy elvetemült kritikus ítéletei, hanem a szerző provokáló jelzői önmagáról, kötetéről. Provokálóak, hiszen állásfoglalásra kényszerítenek, eltérően a megszokott, áلودvarias fülszövegektől, nem hagyják az olvasót semleges területre húzódni. Akár egyet is érthet-

nénk a jellemzéssel, ha az nem a szerzőre, hanem a kötet főhősére és a novellák ábrázolta világra vonatkozna. Hogy az író mennyiben azonos főhősével, közelít-e hozzá, az a mű, mint önállóan létező egész szempontjából érdektelen. Az elbeszéléseket átható személyesség, élményszerűség, a jelenetek valóságghú leírása sem mond ellent annak, hogy fikcióról, teremtett világról van szó.

S hogy milyen ez a világ? Nyoma sincs benne értékrealitívizmusnak, bizonytalanságnak, tétovaságnak. Az egyes szám első személyű főhős, a fiú, S. vagy Kornél, szerepeljen bármilyen néven, határozottan állítja a tapasztalataiból levonható egyetlen következtetéshez eljutva, hogy minden negatív előjelű, pusztulás van, romlás, tompaság, magány, az ember csupán vegetál, nem ura tetteinek, nem képes ellenőrizni gondolatait, az irányítását vesztett tudat álmokba, a fantázia- és rémképek birodalmába kergeti. Sehoh egy mosoly, egy érintés, a nappalokat valóságértelen kábulat övezi, az éjszakák félelemmel, szorongással teliek, a főhős végtelen közönybe süllyed: „... nemcsak lefelé, a gyász irányába váltam érzéketlenné, de felfelé, az öröm irányába is”, nincs semmi, ami ki-mozdíthatná lét és nem lét határán billegő állapotából. Mindez a szorongással teli gyermekkor, az édesanya elvesztésének következménye, mondhatnánk: pszichológiai esettanulmány. Ezt támasztja alá Ménes Attila aprólékos, lélektani ismereteket, kifejezéseket felhasználó stílusa is, az, ahogyan orvosi pontossággal elemzi hőse belső történéseit.

A különböző időpontokban keletkezett novellákat (1983-as a legkorábbi és 1989-es a legkésőbbi) tematikai, hangulati egység fűzi ciklussá, talán egy regény töredékei, melyek végigkísérik egy kommunikációra képtelen felesleges ember életét édesanyja halálától a szanatóriumig, bemutatják bolyongásait, céltalan sehova sem vezető útjait. Mindezt a fomaterepítés igénye nélkül zúdítja ránk a szerző, ábrázolása így egysíkúvá, felületessé válik, a hős magatartása pedig pózzá merevül. (*Széphalom Könyvműhely, 1992*)

Mucsányi Marianna

Az újvidéki Tolnai Ottónak az elmúlt esztendőben (magyarországi kiadók gondozásában) három verseskönyve is megjelent: *Áruacsáth*, *Wilhelm-dalok* és *Versék* címmel (a második megkapta az „Év Könyve” díját). Mindez azért is öröndetes, mert a délvidéki-vajdasági magyar irodalomra különösen igen rossz napok járnak, a kisebbségi magyar szellemi élet intézményei alig működnek, a könyvkiadás akadozik, és a délvidéki magyarságot sötét félelmek, fenyegetések nyomasztják.

Tolnai Ottó annak a költői „forradalomnak” a vezető alakja, amely a vajdasági magyar költészetben a hatvanas évektől kezdve bontakozott ki. Ez a „forradalom” a helyi kulturális hagyományokkal szembe fordulva kereste lehetőségeit, alakított ki új költői tudatot és érzékenységet, sőt új líraértelmezést és nyelvszemléletet. A költészetnek politikailag is egyértelmű és határozott pozíciója volt: a költő ellenzéki szerepet töltött be, nonkonformizmust hirdetett. Ennek a nonkonformizmusnak az éle akkor első sorban a vajdasági magyar tradíciók ellen irányult, az avantgarde költőiség az európai vonzódások, az emberi egyetemesség hordozója volt.

Most mintha áthangolódott volna ez a költészet, nagyrészt bizonyára a mostoha politikai helyzet, a magyar nemzeti kisebbséget fenyegető események következtében. Tolnai költészete korábban is kinyilvánította, igaz, az avantgarde nyelvi eszközeivel, tehát nem mindenki számára „közérthetően”, nemzeti és kulturális elkötelezettségét. Például az *Áruacsáth* című versében, amely Csáth Géza szomorú emberi tragédiájának (a magyar-szerb demarkációs vonalon bolyongva érte a korai és méltatlan halál) felidézése révén egy kisebbségi népcsoport emberi és nemzeti drámájára is utalt. Most ez a nemzeti-nemzetiségi hangoltság felerősödött: Tolnai Ottó költészetében, időnként csak a szavak és képek mögöttes, lelki terében, ott rejlik félmillió veszélyeztetett és magára hagyott ember sorsa, ott rejlenek szorongó félelmek, halovány vágyai. A nemzeti sorsról beszélni ugyanis nemcsak a konzervatív és hagyományos költészet előjoga.

Pomogáts Béla

A Honnan jövünk, mik vagyunk, hová megyünk? alcímű munka a múlt- és családismeret fontosságát és szépségét hirdelve a családfa-felvételre és értékelésre vezeti rá az érdeklődőket (máris elhárítva valamiféle kiváltságosság, feudális hierarchia kutyabőrös dokuemntálásának szándékát). Aligha szükséges bizonygatnunk, hogy a szerző magas szinten műveli a szakszerű és népszerű ismeretterjesztést. E könyvében is szinte pillanatok alatt, pár bekezdés révén eléri, hogy az avatatlan olvasó is familiáris otthonossággal, az alapinformációkat elsajátítva mozogjon e valóban családi témakör útvesztőjében. Az utóbbi kifejezés is helyénvaló, hiszen a leszármazási táblák bonyolult egyenes- és oldalági kapcsolódásaikkal tényleg labirintusokra hasonlítanak.

A legérdekesebb kétségtelenül a konkrét személyiségképek, illetve a reprezentatív családfák publikálása. Irodalom-, művészet- és tudománytörténészek, valamint a sport kutatói is hálásak lehetnek azokért a tárgyszerű, stílusosan és világosan fogalmazott családi tablókért és portrékért, amelyek a genealógia csarnokán láttatják többek között Németh László, Shakespeare, Picasso, Szent-Györgyi Albert, a Gerevich és a Kovács „vívócsalád”, Papp László és mások életét, tevékenységét, sikereit, családi kapcsolatait. Czeizel mindig kérdőzés nélkül, ám tapintatosan summázza a genetikai és egyéb tanulságokat.

Helyet kapott a műben Jézus Krisztus nemzetségtáblája is, ám ahhoz túl csekély a terjedelem, hogy a nagy tárház, az Őszö-vetség kultúrtörténeti becse egyértelmű következtetéseket tegyen lehetővé. Nem maga a krisztusi ember, a konkrét személy kerül a középpontba, hanem a családkép alakulásában is megmutakozó ősi tudás, tapasztalat: a historikus elem.

Sajnos, meghökentően sok sajtóhiba és elírás éktelenkedik a lapokon. Szerencsére az olvasó józan esze korrigálja, eltüntetve ezzel egy magas színvonalú tudományos ismeretterjesztő kézikönyv szépséghibáit. (*Kossuth Kiadó*)

Tarján Tamás

Beszélgetések Németh Lászlóval
„A szellem: rendező nyugtalanság”

Németh László életműsorozatának huszonhárom vaskos köteté önmagában is tekintélyt parancsoló teljesítmény, pedig a regény- és drámafordítások mintegy tízezer oldalnyi anyaga nem is található benne. (Legalább a drámafordításoknak ott volna a helyük.) De hiányzik még sok minden más is, s nem csak olyan egyelőre megoldhatatlan dolgok, mint az összegyűjtött levelek. A most közzétett interjúgyűjtemény cím szerinti anyagának egyharmada például eddig nem volt kötetben olvasható. Így az interjú műfajának századunkban el nem hanyagolható jelentősége mellett e nagymértékű hézagosság is indokolta, hogy Monostori Imre összeállítsa ezt a kötetet, amely hozzáférhetővé teszi a nagyközönség számára a gyakorlatilag ismeretlen beszélgetéseket.

A bevezető tanulmányban okkal állapította meg a szerkesztő, hogy az interjú műfaja idegen volt Németh Lászlótól. Nemcsak azért készült vele csupán néhány beszélgetés az 1945 utáni évtizedben, mert a rendszer szinte ellenségként kezelte őt, s lényegében az interjút is polgári műfajnak tekintették, hanem mert maga is visszahúzódott: nem álszerűség, nem zárkózottság, s nem is az 1953-ban elhatalmasodó betegség gátolták az író, hanem alkotói személyiségjegyei. Az önelemzés, az önvalomás éppúgy megjelent a legkülönbözőbb műformákban minden alkotói pályaszakaszában, mint az adott kor leglényegesebb társadalmi és nemzeti kérdéseire adott válasz. Németh László állandóan faggatta önmagát és korát, s azért lett íróvá, hogy a kérdéseket és a helyesnek gondolt válaszokat átadja nekünk. Ebben az értelemben egész életműve öninterjú is. Mégsem melléktermék az a háromszáz oldalnyi anyag, ami most összegyűlt, hanem az életmű lényegi egységének, következetességének újabb, meggyőző bizonyítéka. (*Argumentum* 1992)

Vasy Géza

Az Aranyoltár
avagy hogyan vernek át minket mindig

November 27-én nyílt meg a Falk Miksa utca 7. szám alatt a Galéria 56, amely a hasonló nevű genfi és New York-i kiállítótermekkel együtt Havadtóty Sámuelnek, egy a hetvenes évek eleje óta Amerikában élő magyar lakberendezőnek a tulajdona. Ez látszik is: tényleg nagyon szép a hely, tulajdonosa izléselesen rendezte be, belső lépcsője finoman rímel Piet Mondrian lakóházának André Kertész fotójáról ismert csigalépcsőjére, a sarokban egy gyönyörű virágcsokor fogadja a látogatót, és a bejáratnál szemben, a főhelyen, semmitől sem zavartatva látható a mű, ami valóban nagy (opus magnum): az 1990-ben, 32 évesen AIDS-ben elhunyt graffitiművész Keith Haring utolsó munkája, egy aranyoltár, amely a kiállítás után a galériatulajdonos ajándékaként a Ludwiggyűjteménybe kerül.

Az oltár triptichon formájú. Középső táblájának felső részében az Atyaistent (vagy Szűz Máriát) látjuk sugárzó szívvel trónolni, ölében a szintén sugárzó isteni gyermeket tartja. Alájuk feltartott kézzel hadonászó embereket rajzolt a művész: a két szférát pedig egy nap, villámok, eső (könny?)cseppek választják el. A két szélő tábla alsó részén a középsőhöz hasonlóan emberek vannak, felettük angyalok repülnek vagy buknak. A kép a kozmikus rendet mutatja meg, méghozzá a legegyszerűbb, s ezért a legközérthetőbb formában: valahogy úgy, ahogy más történeteket képregények kockáiban „olvashatunk”, vagy hasonlóképpen középkori kódexekben, templomfalakon; Biblia pauperumnak; szegények bibliájának hívták egykor ez utóbbi műfajt, amely mindenkinek: a legszegényebbeknek, az olvasni nem tudóknak is közzétette a Jó hírt. Ehhez hasonlóan a II. világháború utáni művészet több irányzata a (popart, Gilbert és George a magas művészetbe emelt graffitit) is azt kísérte meg (egyebek mellett), hogy az avantgarde „érthetlensége” miatt a művészettől teljesen elfordult embereknek mutasson valami „fogható”, valamit, amit át tudnak élni, ami megmozgatja őket, de ami ugyanakkor ízig-veéig kortárs, a jelenben gyökerező. Úgy gondo-

lom, nem túlzás azt állítani, hogy Keith Haring *Aranyoltár*ában e két irány összeért: végső kérdésekről szól a graffitti efemer-egyszerűségével és az oltárok hagyomány-tiszteletével.

Egy kis probléma van csak: az oltárból nem egy, hanem kilenc darab készült. Ennek történetét maga Havadtóty úr meséli el az egyébként igen szép kiállítású katalógusban. Egy évvel halála előtt Haring egy alkalommal nem vászonra vitte fel alakjait, hanem agyagtáblára vágta őket. Az eredmény láttán Havadtóty megkérdezte a művészt, nem akarna-e szériát csinálni, mire az nevetett és azt felelte: O. K. (soha korábban nem használt mechanikus képsokszorosító eljárásokat). Havadtóty készítette elő az egész akciót, felállította az agyagtáblákat, amiken a művész dolgozott, (s amiket később kiöntve elkészültek a szintén a katalógusban látható asztalapsorozatok), majd egy hirtelen sugallatra hallgatva készített egy oltárformát is, amit csak a többi tábla befejezése után mutatott meg Haringnek. Azt teljesen febbevágta az ötlet, a lehetőség. Az oltárt Havadtóty unszolására kevéssel halála előtt fejezte be. A jogokról a katalógusban nincs szó, az biztos csak, hogy a Galéria 56-ok árulják kb. 180 ezer dollárért.

Aki teheti, nézze meg az *Aranyoltárt*. Megéri. Nagyon szép.

Horányi Attila

Dávidházi Péter: Hunyt Mesterünk

Évtizedes kutatómunkával elkészült egy új Arany-monográfia, mely Arany János kritikusai és irodalomtörténeti munkásságáról szól, Aranynak azt a tevékenységi körét mutatja be, amelyet eddig legkevésbé tártak fel és legkevésbé ismertünk.

Irodalomtörténetünk Gyulaitól Horváth Jánosig Aranyt a magyar költészet csúcsának tekintette, és sokáig ő volt a mérték és példa. A Nyugat újat teremtő nagy nemzedéke is tisztelettel tekintett rá, Dávidházi könyvének címe éppen Babbitot idézi. Arany kultusza a következő évtizedekben sem halványult, Márai állító-

lag minden nap olvasott pár sort tőle, hogy nyelvének íze és zamata emlékezetében maradjon. Az utóbbi időkben mégis megfogytakozott iránta az érdeklődés, újabb generációk jöttek, másfelé tájékozódtak, mások nevét írták zászlóra, vagy senkiét nem írták fel. Keserű számvetések készültek, s a lábfájós, gyomorgyenge magyar poeta alulmaradt európai kortársaival szemben.

Dávidházi éppen abban az időben fogott munkához elfogulatlanul és előfeltevések nélkül: mire pedig végére ért kutatásainak, akaratlanul is megelgte értekező-prózája tükrében a modern korszerű, mána is szóló Aranyt. Elkészült könyvében nem megjelenésük időrendjében dolgozza fel Arany kritikáit és irodalomtörténeti írásait, nem is tárgyak időrendjét követi, hogy kibontsa és bemutassa a költő sajátos irodalomtörténetét a klasszikusoktól saját idejéig. Arany fogalomtárát veszi vizsgálat alá, és kritikusai véleményformálásának módszerét és elveit rekonstruálja, hogy kirajzolja ízlésének és vallott nézeteinek rendszerét. S teszi ezt annak tudatában, hogy „kritikai normarendszert kidolgozni annyi, mint világnézetet alkotni s ezáltal meghatározni önmagunkat”.

Ezért a gondolatért hívom fel olvasóink figyelmét erre a könyvre. E hasábkon ugyanis nem szoktunk szakmonográfiákról szóló beszámolókat közölni, csak akkor, ha szakmai érdemeiken túl olyan általánosabb összefüggéseik is vannak, amelyek szélesebb érdeklődésre tarthatnak számot. Dávidházi könyve ilyen könyv. Arról győző meg, hogy az irodalomkritika és irodalomtörténet nemcsak az irodalomról szól, hanem a világról, és mint ilyen érvelési mintául szolgálhat mindenkinek. Különösen, amikor olyan nagy írótól ered, mint Arany János. (*Argumentum*)

Kenyeres Zoltán

Majdnem Gilda

Nem sok hiányzott január utolsó *Rigoletto* előadásán egy igazán jelentős Gilda alakításhoz. Csonka Zsuzsanna hangja nagyon kellemes szoprán: könnyű, mégis erős. A szövegnek ezúttal szinte minden hangját

érteni lehetett, ami koloratúr szerepeknél egyáltalán nem gyakori, és az énekesnő játéka is ragyogó volt, átgondolt, mégis egyszerű és kifejező. Ideges, súlytalan, gyors léptek, rebbenő kézmozdulatok, fölkapott fej — Gilda olyan volt, mint a vesztét szimatoló őz. Mégis alapvető fontosságú dolgok hiányoztak az alakításból.

Kellett volna még legalább egy próba. Különbösen nem fordulhatott volna elő, hogy az énekesnő nem a szólamába felejt el belépni, hanem a színpadra. Ám ezen még átsiklott volna a közönség, ugyanúgy, mint az apróbb ritmuszavarokon, váratlan lelassulásokon. Ami leginkább hibádzott, az két-három magas hang volt, leginkább a *Caro nome* csúcshangja és a második felvonás záróhangja. Sajnos ezek annyira jelentősek, annyira jól hallhatóak, hogy nélkülük egy Gilda-alakítás akkor sem megoldott, ha a szólam fennmaradó kilencvenkilenc százalékában az énekesnő nemcsak jól, de sugárzóan, nézőt lelkesítően szerepel. Igazságtalan műfaj az opera.

Fáy Miklós

Gyurkovics Tibor: A test balladája

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján oly nyilvánosan élt, oly gyakran hallatta fanyar és szeretetteli szavát, annyi szellemességet mondott a képernyőn, hogy nagyon sokaknak föltűnik a hirtelen hiánya. Nem állíthatni, hogy futótűzként terjedt a hír, de azért az irodalmi berkek határain túl is bánatosan csiripelték a madarak: Gyurkovics Tibor beteg. Nők morzsoltak el könyvet a szemük csücskében, íróársak hamuzták le bánatosan a nyakkendőjüket, a televízióban lyukas lett a *Lyukasóra*.

Mi volt a pontos diagnózis? *A test balladája* című kötet lapjain a szerencsére már fölgógyult költő diagnosztizálja volt baját a leghívebben: mellbe lőtték, közvetlen közelről. Igaz, nem kívülről jött a golyó, nem lett vérfoltos a selyemmellény. Gyurkovics Tibor a saját szívével párbajozott, belülről sebesült meg a „kishalál”. Gazdag verstermést hozott a trauma, s ma már újra „mérhetetlen erőbedobással” és

„kifeszített mellel” vágta a vagabundus literátor, „az a konok Gyurkovics”. A Gy. T. verscím monogramjajza mögül így szól ki: „Borzalmasan fáradt a Tibor / lehet hogy nem is élt valamikor’ / csak lengett lobogott és lebegett / s egy ismeretlen hatyút szeretett.”

A százhusz gyolcsfehér lapot a négysoros strófák uralják. Gondolati sűrítésre is alkalmas, a dalhoz meg kiváltképp remek klasszikus kisforma. A legtöbb versben párban járnak e szakaszok, tükrözik egymást. Így kell lennie, hiszen a kórházi ágyról felkönyökölve az embert tükröző ember: a közelebről meg nem határozott, szeretetben vagy szerelemben kiteljesedő emberpár jelenik meg, s az egyik fő motívum a sokjelentésű tükröképzet.

Muzsikálnak a szavak, szaladnak a sorok. Ha ritmikai, rímeli döccenést, hegyebb szóhasználatot észlelnénk, elfújja a gyors új dallam. Kórházban, szanatórium-börtönben nem cizellálni szokott a gyógyuló. Gyurkovics ápolónők fehér köpenyének suttogja, szeggel a falba karistolja verses életjeleneteit.

A könyvet a *Kráter Műhely Egyesület* adta ki. *Nomen est omen*: olyan poétának adnak teret, akit kráterről kráterre vitt egész életében a szeretet nagy kék országtája.

Tarján Tamás

Gorkij: Éjjeli menedékhely

Van valami borzongató abban, ahogy a József Attila Színház fényes előcsarnokából leterelik az embert a felsőtét pincébe, ott botorkál a székek között a pont a szemébe világító reflektor éles fényében, keresi a helyét, pontosabban keres magának egy helyet, mert számozott székek nincsenek, aztán leül, hogy a helykeresés metaforikus értelmén elmerengve fölfedezze a babarózsaszínűre festett, nyársra szurkált patkányhullákat, amelyek égnek meredő lábakkal szabadlajak szerte-széjjel a sötét-szürke teret. A József Attila stúdiója, az Aluljáró Színház névre keresztelt új színházi műhely Gaál Erzsébet rendezésében mutatta be Gorkij *Éjjeli menedékhelyét*. A mű, amelyet korunk egyre aktuálisabbá tesz, úgy kelt fájdalmat a mai nézőben,

hogy a bátor színházi kísérleteiről ismert rendezőnő nem csupán a nyomor attribútumait jeleníti meg tárgyilagos kegyetlenséggel, de mindezt olyan artistikus módon fogalmazza színpadra, hogy a merev patkányhullák között, a pince deszkapalóin zajló élet, akár egy sokkoló, felzaklató festmény, szinte beleég a szemünkbe.

A pincében hideg van, akik itt élnek, fázósan húzódnak össze, mert az élet hideg mélyére kényszerültek, s most ott borzonganak az érzelmihiányos létben, ott, ahová az érzelmek melegítő sugarai már nem hatolnak el. A magány sebezhetővé teszi, így még inkább magába zárja a lelkeket, a jó szóra, a békülékenységre való hajlam itt gyengeséget jelent, tehát rejtegetni kell.

Látványlag fordított világ ez itt lenni, míg nem a néző, hosszan figyelve, rá nem döbben, hogy nem csupán a kívülállókat együttérzését várják tőle. Hogy a csomagolópapír alá bújó élve eltemetettek ott a mélyben sokszor egészen úgy reszketnek, mint mi, itt fenn. A viszonylagos melegben.

Kállai Katalin

Nagy Attila Kristóf: Szellemi bonctan

Komjáthy Jenő egyike irodalmunk legkülönösebb egyéniségeinek. Költészetét eddig többnyire viszonylatokban kísérelték meg értelmezni: néhány más költővel együtt neki jutott az a szerep, hogy a 19. század utolsó harmadának lírai köznyelvét és képalkotását megújítva lehetővé tegye azt a nagyszerű virágzást, amit Ady, Babits, Kosztolányi és mások megjelenése hozott. A Négyesy-kollégium tagjai nagy-nagy lelkesedéssel beszéltek róla, megérezve nála az intellektuális nyugtalanság feszültségét, ahol a bölcséleti tartalmak mindig személyes érintettséggel, az emóció és a gond szintjén mutatkoznak meg.

Ezért nem is csoda, hogy költészete soha sem volt igazán népszerű, ám annál sajnálatosabb, hogy átfogó értelmezésével eddig senki nem próbálkozott. Ha csak ez volna Nagy Attila Kristóf új könyvének érdeme, már ez is elegendő volna, hogy fölhívjuk rá a figyelmet. A fiatal szerző széles körű filozófiai és filológiai jártassággal mutatja ki Komjáthy szövegeiben a különböző bölcséleti irányok haladását, így pontosan föltér-

képezve tájékozódási pontjaikat, kérdészmódját és a motivikai kölcsönzések hálórendszerét, hogy végül kirajzolódjék előttünk egy lélek hegy- és vízrajza. És éppen itt vannak bizonyos kételyeink. Bár Komjáthy költészete nemcsak megengedi, de egyenesen invitálja a boncolást mint értelmezői eljárást, mert lírai világa valóban nem tekinthető egységesnek, nála a test szervei és a végtagok a legkritikább esetben működnek egymással összhangban, ám Nagy Attila Kristóf nem is törekszik föltétlenül arra, hogy megtalálja a mégis létező izesülési pontokat.

A szerző végkövetkeztetése viszont, miszerint a költészet mondanivalója és stíláriális készlete között szinte egy évszázadnyi szakadék tátong, ennek ellenére minden bizonnyal helyes. Miként indokoltnak érezzük azok észrevételét is, hogy éppen Komjáthy költészetére való tekintettel szükséges volna bevezetni az irodalmi eklekticizmust mint stílusirányzati fogalmat.

A *Szellemi bonctan* a Komjáthy-filológia egyik alapműve, de a századvég költészetével foglalkozók számára is megkerülhetetlenül fontos olvasmány.

Schein Gábor

Rónai Mihály András: Madách

Kevesen tudtak oly választékos magyarsággal, fűtött költőiséggel megszólalni az esszé műfajában, mint Rónai Mihály András. Költőként is alkotott vereteset, fordítói tevékenysége is maradandó — de poétai tehetsége, egyéni világlátása és temperamentuma leginkább tanulmányai, irodalmi arcképeibe, értekező prózájába áramlott.

Lukács Györgynek *Az ember tragédiájáról* vallott nézeteivel vitázó írása nagyon megkésétt, posztumusz mű lett. A belső borítóra a szerző özvegye odaírta — talán valamennyi postázott példányra? —: Rónai Mihály András *küldi az égből*. Mit is? Az író reménye szerint olyan kismonográfiát, mely árnyalt rajz Madách Imréről és klasszikus főművéről. Lukács meglehetősen hírhedt, sokszor cáfolt eszmeifuttatása azonban olyan intenzív ellenérzéseket váltott ki Rónaiból, hogy — amint egy „sajnos” kíséretében ő maga is érezte — „eléggé Ma-

dách-Lukács-tanulmány maradt” ez a munka. Sőt néhol egyenesen Lukács-tanulmány.

A Madách-filológia bizonyára vesztett azzal, hogy az ádáz, egyoldalú disputa kötötte le a szellemi erőt. Így is szép, enyhén mozaikus, tanitanivaló stílfordulatokban bővelkedő írásmű kerekedett. Rónai Mihály András, a *Tragédia* szavait kölcsönkérve, Lukács György borsóján térdepelve a sztregovai drámaköltőről álmodott. A kis kötet a baloldali gondolkodás története szempontjából is érdekes, hiszen Rónai Mihály András és Lukács György nyilvánosságot nem nyert vitája baloldali ember vitája volt baloldali emberrel. Mára az igazi vonzerő a Madách-szakirodalmat gyarapító, érzelmileg is telített elemzésben, a *Tragédia* sajtószertű megelevenítésében van. (Z. Könyvek)

Tarján Tamás

Isten kezében

Nem is egy, de két nemzedéknyi olyan magyar olvasó nőtt fel Erdélyben, aki előtt lapok, könyvek nem feltárták, hanem elrejtették a költészet egyik fő vonulatát. Azokat a megrázó verseket, amelyeknek a szerzői keresik az utat Istenhez és a hit erejével önmaguk igazi valójához. Az utóbbi években megjelent antológiákból ugyan már nem lehetett kihagyni az 1945 előtti erdélyi költészet olyan nagyjait, mint Dsida Jenő vagy Reményik Sándor, de esetükben is csak sejtettük, hogy milyen hatalmas erejű biblikus költészet rejtekezik eltakart életművükben: a Balassától Ady Endréig ívelő vallomások istenkeresés méltó folytatódása, minden addiginál nagyobb szorongatások, a kisebbségi kiszolgáltatottság közepette. Az pedig szinte teljesen elfövedve maradt, hogy kortárs költőink legjobbjai is a vallásosság ihletében küszködnek a lét titkaival és eljelentmondásaival.

Kezünkben a vallásos témájú, hangulatú és legtöbb esetben mélyen átélt misztikumú költészet első antológiája Erdélyből, romániai magyar költők istenes verseinek gyűjteménye. Az igazi felfedezés már nem is Dsida Jenő, Reményik Sándor, Áprily Lajos, Berde Mária, Jékely Zoltán, Olosz

Lajos, Szentimrei Jenő, Szemplér Ferenc vagy a messze Amerikába sodródott Wass Albert, akinek hajdani vallásos költészete magától értetődő és nyílt volt. De meglepődhetünk azon, hogy mondjuk Horváth Imre aforisztikus négysorosaiban, amelyekből közlésük idején csak az általános erkölcsi tartást és ítéletkezést éreztük ki, most meghalljuk ennek a költői morálnak keresztény alapvetését, Isten vállalását. És itt vannak a fiatalabbak, mint Szilágyi Domokos vagy Markó Béla, meg az egészen újak, a hangjukat most alakítók költésztűket megalapozók nemzedéke, amelynek éppoly mély érzése és ihlető ereje a vallás, mint a régieké volt. Talán türelmetlenebbek is imáikban, lelki egyensúlyuk keresésében, egy számukra eddig eltitkolt és eltitkolt világ felfedezésében: „*kérünk, Miatyánk, engedd / hogy megtaláljunk téged*” (Szócs Géza)

Nincs ebben a kötetben nemzedéki cenzúra, nincs felekezeti elhatárolódás, hatvanöt költő háromszáztizenöt verse maga az élő ökumené. Helyet kaptak Lisztóczy László gondos válogatásában ismert költők és elfeledettek. Talán feltüntettem volna — ha én válogatok — a versek keletkezési idejét (csak néhány esetben állnak évszámok vagy helységnevek a versek alatt), éppen azért, hogy a költők belső fejlődését jobban köthessük saját életútjuk és a körülöttük viharzó és változó világ korszakaihoz. Gondozó elnézést kér a kimaradtakért. Bizonyára mindenkinek lehetnének jelöltjei. Magam Szalay Mátyás egykor sepsziszentgyörgyi plébánosunkat hiányolom, akinek jelentős szerepe volt a harmincas évek erdélyi katolikus irodalmában, és sajnálom Erőss Alfrédot (1909—1947), patetikus de mélyen őszinte verseit, amelyek híven ötvözik a katolicizmust és a magyarságot. Római diplomával alig harmincevesen már a gyulafehérvári teológia tanára, bölcseleti munkák szerzője. Ha kapnánk róla életrajzi jegyzetet, ellenőrizhetők Domokos Pál Péter állítását, hogy a nagy egyházüldözés kezdetekor a nuncius püspököknek szentelte, tehát az egyház a veszélybe került Márton Áron utódjául szánta. „*Nem magamért imádkozom. / Ez a legnehezebb imádság. / Nagy terhem van. A népemet hozom.*”

(Castrum Könyvkiadó, Sepsziszentgyörgy, 1992)

Beke György

SOMMAIRE

Huba Rózsa: Le Christ et sa Passion
 Veremund Tóth: Les combats de l'Église catholique du Brésil
 Allocution du Pape Jean-Paul II à la IVe Conférence générale des Évêques
 d'Amérique latine
 József Török: Le Pape Paul VI et la fraternité
 La prose de János Erdei
 Poèmes de Győző Határ et Imre Kerék

INHALT

Huba Rózsa: Christus und seine Leidensgeschichte
 Veremund Tóth: Kämpfe der katholischen Kirche Brasiliens
 Ansprache von Papst Johannes Paul II auf der IV. Generalversammlung
 der lateinamerikanischen Bischöfe
 József Török: Papst Paul VI und die Kollegialität
 Prosa von János Erdei
 Gedichte von Győző Határ und Imre Kerék

CONTENTS

Huba Rózsa: Christ and the Passion
 Veremund Tóth: The struggles of the Brazilian Catholic Church
 Address by Pope John Paul II. made in the IV. General Conference
 of the Latin American bishops
 József Török: Pope Paul VI. and fraternity
 Prose by János Erdei
 Poems by Győző Határ and Imre Kerék

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, PARANCS JÁNOS,
 POMO GÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024

Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számlaszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 48,— Ft

VIGILIA

SZEMLE

Tarnay Brúnó: Katolicizmus és kultuszok
Lyukasóra
Ménes Attila: Képzelt testek
Tolnai Ottó versei
Dr. Czeizel Endre: Családfa
Beszélgetések Németh Lászlóval
Az Aranyoltár (kiállítás a Galéria 56-ban)
Dávidházi Péter: Hunyt Mesterünk
Rigoletto
Gyurkovics Tibor: A test balladája
Gorkij: Éjjeli menedékhely (az Aluljáró Színházban)
Nagy Attila Kristóf: Szellemi bonctan
Rónai Mihály András: Madách
Isten kezében (vallásos költői antológia)

A szemléket írták: Beke György, Fáy Miklós, Horányi Attila, Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán, Mucsányi Marianna, Pálmai Kálmán, Pomogáts Béla, Schein Gábor, Tarján Tamás és Vasy Géza

Következő számainkból:

Zsinatok az egyház megújulásáért
Az egyház és az etnikai konfliktusok
Laikusok az egyházban
Hogyan beszélhetünk ma Istenről?
Czeslaw Milosz: A művészet erkölcstelensége
Kiss Gy. Csaba: Az előítéletekről
és a megértés akadályairól
Käfer István: Gondolatok a magyar-szlovák viszonyról